

SZEMPONTOK A MARXIZMUS KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

(A gondolatszociológiai háttér)

Irta: PEÉRY REZSÓ

1.

A marxizmus keletkezéstörténetéről, pontosabban a fiatal Marx gondolkodói fejlődéséről beszámoló irodalom meglehetősen terjedelmes. Talán azt mondhatjuk, hogy a Marx-irodalom idevonatkozó része a legkevésbé telített a tulajdonképpeni politikai vita hevével, ideológikus elemekkel és ama részletszempontokkal, amelyek ezt a területet különben érthetően jellemzik. Az idevágó irodalom általában két tengely köré csoportosítható: 1. Marx életrajzok, 2. Marxnak a filozófiatörténet klaszszikusaihoz (Kant, Hegel, Fichte, stb.) való viszonyáról beszámoló művek. Az életrajzok Marx gondolkodói, emberi alakjának teljes megformálására törekednek, s ami ezzel együtt jár, a XIX. század legaktívabb politikai pályafutását rajzolják meg s így vállalkozásuk túlnagy ahhoz, hogy a kifejlődés problémájánál időzhessenek (talán *Kant! Vorländer* könyve kivétel itt, mert immár új források alapján bővebben foglalkozhatik a fiatal Marxszal, bár nélküli a kitűnő *Rühle* perspektivikus látását, elegáns stílusát, érdekes szempontjait.) Az életrajzoknak elsősorban kulturtörténeti az elvégeznivalójuk, szorosan vett filozófiai szempontokat nem szabad követelni tőlük. A 2. pont alatt felsorakoztatott irodalomnak az a jellegzetessége, hogy többnyire kantianus, fichteánus, hegelianus álláspontból értékeli Marxnak Kanttal, Fichtevel, Hegellel való összefüggéseit. A fiatal Marxra vonatkozó szakirodalom majdnem gondolatszegény. Hiszen a bölcsészettörténetnek ez már, a szocializmus történetének ez még nem a problémája. A hatalmas és fejlett Marx irodalomban majdnem hiába keresnők eleddig a fiatal Marxra vonatkozó filozófiatörténeti és szociológiai munkát. Fejlődése problémája nem lett problematikus.

A német idealista spekuláció ismert merésze, *Nikolaj Hartmann* mondja a hegeli dialektikáról szólva: „Die alles begreifende Dialektik versagt vor der Aufgabe sich selbst zu begreifen.” Ez vonatkozik a marxizmus genezise körüli irodalomra is. Az értékes Marx-irodalom túlnyomó részben realista történelmi módszert követ s filozófiai alapvetésében közelebb áll a racionalista determinista, mint az irracionalista és indeterminista felfogáshoz és iskolához. (Legalább is módszertani célkitűzései szerint.) Mégis, aki áttanulmányozza ezt az irodalmat, kénytelen észre venni, hogy a genezis rejtélye előtt a legtöbbször megáll. *Rjasanov*, a neves orosz Marx-filológus új és első ízben teljes Marxkiadása ismét aktuálissá teszi ezt a fejlődésproblémát, melyet teljes egészében nem világított meg, legalábbis nem foglalt össze eddig az idevágó kutatás. Főleg két dolgot hiányolunk itt:

1. Nem történt meg az, hogy valaki a marxizmussal nyert belátást a marxizmus felé fordította volna, (részint ez a középponti problémája *Mannheim Károlynak*.)

2. Filozófiatörténeti és gondolatszociológiai szempontból nem foglalták össze a fiatal Marx gondolati fejlődésének részletes monografiáját,

mely azt a XIX. század gondolattörténeti folyamatának középpontjába állította volna. *Dilthey: Jugendgeschichte Hegels-ének* analogonjára gondolunk itt, a mű részletes gondosságát és impozáns távlatait tartva szem előtt. Pedig ugyanakkor immár könyvtárszerű teljesítményt hozott ki a Marx-filológia...

E soroknak nem célja a „szentnek nyilvánított Marx-tételek skolasztikus átformálása”, melyről olyan gúnnyal beszél *Troeltsch*. Általában nem kíván foglalkozni a problémával az értéktételek szempontjából — ez a marxizmussal foglalkozó filozófiai irodalom legmulandóbb része.² Ahogy a problémát beállítja az implicite ugyis értékelés. — Csupán figyelmeztetni akar a marxizmus keletkezésének ama kérdéseire, melyeket talán a marxi összteljesítmény vizsgálatára irányított kutatás állandóan elhanyagolt.

A kérdés nem meddő. Marxot a bergsoni meghatározással lehetne legjobban jellemezni, ami szerint alkotó munkát végezni annyit tesz, „mint lehetőleg sok multat egy pillanatban összefoglalni és ezzel a jövőt átalakítani próbálni”. A kérdés az, hogyan és miért sűrítette a multnak éppen ezt, vagy amazt a részét a gondolkodó, hogyan folyt le gondolatrendszerének alakulástörténete, rendszerének igazságértékét mennyiben befolyásolják a gondolkodásnak ama történeti medrei, amelyekben elindult, hogy magára találjon.

A feladat természetesen igen sokágú és nehéz, hiszen az anyag maga rendkívüli módon sűríti a XIX. század eszmei és politikai, ideológiai és tudományos harcait s állandóan összegező filozófiai és társadalomtudományos szempontot kíván. Éppen azért célunk csak pár kiegészítő észrevétellel, pár hangsúly-áttolással és figyelmeztetéssel hozzájárulni e keletkezésproblémához két irányban: 1. A keletkezés gondolatszociológiai hátterére és 2. a klasszikus német idealizmusból való kifejlődés menetére.

2.

Miért német eredetű a modern „tudományos szocializmus”? — ez a kérdés egyszerű megfogalmazása. Az emberi gondolkodás fejlődésének milyen érdekes törvényszerűsége az, hogy a XIX. században a politikailag elmaradt és feudális társadalmi keretek között élő Németország, — aminek alig van ipara s modern polgársága, — lesz a bölcsője azoknak a modern társadalomkritikai tanoknak, melyek a par excellence ipari-polgári korszakot jellemzik?

A korszerű gondolkodásban persze a feltételek egyre érettebbek. A zseniális *Vico* óta foglalkoztatja az elméket, a társadalomtudomány koncepciója. (E tudomány antik korszaka után.) Az angol civilizáció már az angol filozófia nagyjaiban (XVIII. század) kiérlelte a társadalomról való perspektivikus gondolkodás hajlamát. Bár ennek alapvetése meglehetősen különbözik a szárazföldi termékektől. Kedvezőbb társadalmi légkörben született meg s így a „pozitivistikus reform társadalombírálatának” lehetne nevezni. (Home óta.) Ahogy talán általában azt lehetne mondani, hogy a demokratikus társadalmi alap ennek a szemléleti módnak kedvez. Ahogy az sem véletlen, hogy a praktikus *Owen* az angol, és *Saint Simon* a francia társadalomkritikus. A társadalmi kérdésekkel foglalkozó publicisztika és filozófiai irodalom az enciklopedisták hatásával nő és erősödik Franciaországban. A *Dictionnaire Philosophique Égalité* (szakaszában *Voltaire* ezt a karakterisztikus mondatot írja: „Il est impossible dans notre malheureux globe, que les hommes vivants en société ne soient pas divisés en deux classes: l'une des riches qui commande l'autre des pauvres qui servent.” A társadalmi osztály és csoport,

mint szociológiai kategória fogalmához *Quesnay* és *Holbach* érkeznek el, akik a fiziokraták gondolatát viszik végig a munkamegosztás társadalmi csoportokat termő szükségéről. Diderotnál, *Helvetiusnál*, *Mablynél* ugyanígy ott van ez a modern társadalomkritikai alapvetés és Roger Picard szerint pl. az értéktöbblet elmélete *Turgotnál* már csirájában fellelhető.³

Ez a társadalmi kérdések felé irányuló bölcsészeti publicisztika általában két pilléren épül tovább: az enciklopedisták konkrét és racionalista társadalombírálatán és Rousseau romantikus normatív kérdéscsoportosításán, s a XIX. század közepe tájt egyrészt a comtei pozitivisták szociológiához, (a marxizmus grandiózus paralellje) másrészt a utópikus társadalombírálatához vezet. (Proudhon, Fourier, stb.)

Humetól Carlyleig s *Voltaire-Rousseautól Comteig* az angolszász civilizáció és a nyílt tereleken dolgozó francia politikai elmélet a társadalomfilozófia hatalmas skáláját érleli ki a XVIII.-XIX. században.

Németországban ez az idő *Kant*, *Hegel* *Fichte* korszaka. Foglalkozni fogunk avval a feltevéssel, hogy a német klasszikus filozófia Kanttól kezdődőleg hogyan zár magába egy meglehetősen radikális társadalmi probléma-meglátást és megfogalmazást. Viszont tény az, hogy *Lorenz von Stein* 1842-ben megjelent könyvéig a német filozófiai spekuláció a nemzetnevelő Fichte gondolataitól eltekintve nem bővelkedik a konkrét társadalmi probléma-megoldásokban. A társadalmi reform vágya csali egy-két csúcsteljesítményt hat át. (Kant: *Az örök békéről*.)

A civilizatórikus hátramaradás itt élénken érezhető. Hiszen a német valóság ebben a korban a harminc fejedelemség, a feudális önkény, a tapogatózó technikai fejlődés s a zárt patriarkális városok életformája. Ha meggondoljuk ezt, akkor a német, filozófiai fellendülés Kantban és követőiben szinte kompenzáció-számba megy.

Ugy gondoljuk, ha meg kellene felelni arra a kérdésre, hogyan lehetséges az, hogy a modern szocializmus s így Marxon keresztül a modern szociológia is német eredetű európai gondolatszintézis, akkor elsősorban erre az absztrakt gondolat-kompenzatórikus munkára utalnánk. A feudális légkör mozdulatlanságába csukott német gondolkodók gondolatban és eszmékben csinálják végig a fejlődést. Előttük nincs konkrét és részleges társadalmi probléma, hanem a társadalom problémája, melynek felérett válságán spekulatív uton igyekeznek segíteni. A német filozófia metafizikus köntösben ugyan, de középpontilag foglalkozik ezzel a problémával. Itt tehát mégegyszer az elméleti kompenzálás izgató példájával állunk szemben. Bizonyos az, hogy a szocializmus marxi megfogalmazásának fejlődésében észrevehető a változás: az elméleti, logikai, pszichológiai alapvetés tisztára a hegeli filozófia hatása alatt keletkezik, a konkrét empirikus társadalombírálat létrejötte a fejlett angol civilizáció keretei között.

Az életrajzok egyetértenek abban, hogy a fiatal Marxot bonni és berlini diákkorában a tulnyomóan tanárokból, teológusokból, bölcsészettanhallgatókból és írókból összeverődő ifjúhegeliánus csoport forrongó, lüktető élete serkentette az előbbieket átgondolására. Az ifjúhegeliánizmus olyan eltérő szellemi áramlatok szülője (baloldali teológiai kritika, új német liberalizmus, anarchizmus, modern szocializmus), hogy tudunkkal nincs olyan összefoglaló munka, ami e csoport autonóm életébe világitana bele s a „közös pubertást” mutatná meg, melynek az ismert szétválás előtt kellett lezajlania. Szorosan vett bölcsészettörténeti jelentősége ennek a mozgalomnak nem korszakalkotó. Amíg egy egyetemes gondolattörténet összefoglaló munkáját vállalva nem alakul ki a filozófia, a kulturtörténet és kulturszociológia valamilyen közös műfaja, addig az

ilyen vizválasztó hatású mozgalom jelentőségét, mint az ifjúhegeliánizmus, nem látjuk tisztázottnak.

Mannheim Károlynak, az *Ideologie und Utopie* című könyvében van egy igen érdekes elmélete a gazdaságilag nem kötött intellektuális szellemi középréteg magatartásáról és alkotó szerepéről. *Alfred Weber* — ismert meghatározása szerint — ezt a réteget a társadalmi térben „szabadon-lebegő értelmiségnek” nevezi (freischwebende Intelligenz). Feltevése szerint a gondolkodás e kötetlen kötöttségének, ennek az értelmiségi rétegnek, ennek az elitnek van a legnagyobb esélye a nem ideológikus, a nem egy réteg érdekszférájához kötött, a nem parciális gondolkodás létrehozására, az összérdekek legszerencésebb szemmeltartására. Mannheim hangsúlyozza, hogy nem a szociológiai értelemben vett középosztályra, sem pedig egy programmatikus „juste millieure” gondol itt, hanem a viszonylagos kötetlenségre, arra az előnyre, melyet a poláris érdekszférákkal szemben való közömbösség jelent, a le nem horgonyozottság gondolat-szociológiai többletére. Az ifjúhegeliánusok filozófiai megnyilvánulásait olvasva és kritikai dühére gondolva, ez a weberi meghatározás jut eszünkbe.

A marxizmus keletkezéstörténetéről beszélve még ki kell emelnünk a következőket. A Marx-életrajzok ismert, fogalmazása szerint a fiatal Marxtól a „német polgárság eszmélkedő” harcai nevelték. A mai egyre inkább empirikus alapozás felé tartó szociológia nem tűr ilyen általánosításokat, melyek felettébb rejtélyessé teszik a huszonnégy éves: Marx bölcsészeti megnyilatkozásait. Köztudomású dolog ugyan, hogy Marx radikalizálódása a *Rheinische Zeitung* idejére esik, de ha ennek teljes feltételei szellemi alkatában nem lettek volna adva, akkor ez a folyamat szinte valószínűtlenül és érthetetlenül gyorsnak, irányában és perspektívájában megmagyarázhatatlan ugrásnak látszik. Ugyahogy pontosabban meg kellene vizsgálni mi az a társadalmi keret, amelyben ez az eszmélkedés végbement.

A klasszikus középosztály s a modern polgárság alkatának különbségét kell itt figyelembe vennünk.

Werner Sombart figyelmeztet arra a XIX. század német gazdaságtörténetéről írott művében,⁴ hogy a német középosztály a XIX. század derekán nem burzsoázia a szó angolszász, vagy francia értelemben. „Im Mittelstand vereinigte sich in der Auffassung jener früheren Zeiten alles was nicht zum Adel und nicht zum niederen Volk gehörte. Er trug im unseren Sinne kein ausgespöehene Klassegepräge, sondern erschien bald mehr als Gruppe aller mittelmässig begüterten Personen, bald mehr als die Gebildeten.” — Itt tehát olyan középosztályról van szó, mely szociológiailag nem kötött, privilégiumokkal nem védett, felfelé és lefelé szigorú korlátokkal nem határolt, középosztály, melyet nem annyira a vagyon, hanem a műveltség és szellemi kultúra határoz meg. Példakép' gondoljunk arra a különbségre, mely a magyar lateiner középosztály és polgárság között fennáll. Az európai fejletlenebb társadalmak történetében él még ennek a klasszikus középosztálynak régi kádere vagy emléke, hiszen elsősorban ez a társadalmi réteg volt az, mely a nemzeti irodalmak rőneszanszát hordozta.

Ugyancsak *Mannheim* jegyzi meg a konzervatív gondolkodásról szóló tanulmányában,⁵ hogy ez a német középosztály a XIX. század elején realiter még túlkevésé kötött, a kifejlődő kapitalisztikus szerkezetben gazdaságilag még túl kevésé érdekelt s politikailag közömbös volt, minden új iránt lobbanékony. Gondolkodóinak fejlődés-utja viszont ezért is vezet olyan egymást sarkosító szférákba. (Hiszen elég csak

egyszerűen egymás mellé tennünk e neveket: *Ruge, Bauer, Strauss, Stirner, Lasalle, Marx.*) A német középosztály gazdaságpolitikai közömböségét s minden nézet meghallgatásának készségét benne, a tájékozódás korszakát egy-két kiragadott adattal jellemezhetjük. Ismeretes, hogy Lorenz von Stein könyve, mely a francia szocializmust ismertette éppen a művelt és legműveltebb körökben kelt érdeklődést a negyvenes években. *Paul Mombert*, a kulturstatistikus említi egy tanulmányában, hogy az erfurti királyi akadémia 1837-ben a következő pályamunkát írja ki: „Ist die Klage über die zunehmende Verarmung und Nahrungslosigkeit gegründet, welche Ursachen hat das Übel und welche Mittel bieten sich zur Abhilfe dar?”⁶ Tudjuk azt, hogy Rousseau majdnem egy századdal előbb felelt meg a dijoni akadémia kissé hasonló kérdésfeltevésére. Németországban hetven évvel később indul meg ez a jóindulatú tapogatózás szinte teljesen kötetlenül a társadalmi kérdések felé. Beszélni erről aktuális, nyíltan és szabadon beszélni lehetséges. Egy évszázad élettörténetét meghatározó társadalmi ideológiák csali ilyen légkörben fejlődhetnek ki. (Hasonlítsuk evvel össze a mai gondolattörténeti helyzetet, melyet Bertrand Russel találóan jellemez akkor, amikor megállapítja róla, hogy benne a társadalmi gyakorlattal összefüggő tudományoknak, mint amilyen a közgazdaságtan, szinte kötelességszerűen speciális tolvajnyelvet lehet csak beszélniük.) A negyvenes évek Németországában a tényleges társadalmi fejlődés lassú folyamatának igen érdekes előnye az, hogy a társadalmi probléma elméleti megvitatása áll az előtérben. *Croce* új könyvében (*Európa története a tizenkilencedik században*) így ír a korabeli Németországról: „az u. n. belső szabadság világa meglehetősen kiterjedt volt Németországban... a politikát jó kezekben tudták a hercegek-nél és hivatalnokaiknál, ezek nem is követeltek egyebet, mint minden alattvaló engedelmességét. De a gondolkodás birodalmában merészen haladtak előre”, bár hozzá teszi: „ugyanakkor nem vették észre, hogy a politikai akadályokkal való összeütközni nem akarás egyúttal akarattalanság s a politikai akadályok negligálása volt.”⁷

Ebben a középosztályi keretben jelenik meg „lebegő értelmiségként” a tudományos intézetek körül elhelyezkedni akaró ifjúhegeliánus csoport. Talán az első par excellence városi csoportosulás; hasonló azokhoz, melyek Európaszerte vitaklubok, diákegyesületek formájában alakulnak ki ez időtájt, hogy majd az 1848-as európai forradalmakban vigyék az intellektuális vezető szót. Csak hogy míg az utóbbiak a politikai tett és a közvetlen akció szerelmesei, ezek az elmélet s az intellektuális kritika fanatikussai. Eleven években lépnek fel és verődnek össze. A berlini egyetemen nemrég *Fichte* tartotta beszédeit a német nemzethez, majd *Hegel* foglalta logikus rendszerbe Európa fejlődésének szükségességét. A német klasszikus filozófia hagyománya, etikai radikalizmusa érzik meg itt, de épp úgy a társadalmi változások levegője. Az ifjúhegeliánusok, mint minden szociálisan kötetlen, tipikusan elit értelmiségi csoport ebben a kedvező légkörben teljes mértékben vállalja az átértékelő szerepét. Egyelőre még nincsenek előttük társadalmi problémák, legfeljebb azoknak mérész mennyei visszfényei a teológiai kérdésekben. Érdekes egy kortárs, a józan *Treitschke* beszámolóját olvasni erről az intellektuális csoportról. Sorai közül még ma is eleven erővel csap ki a mértékletes konzervatív megbotránkozása az alles-Zermalmerek fiatal német seregén.

Ugy hisszük *Lukács György* találó analógiát von, amikor az ifjúhegeliánusokat az orosz národniki mozgalomhoz hasonlítja. Ujabbán több fiatal orosz marxista is utal erre az analógiára. A német középosztálybeli intelligencia hegeliánus csoportjait az jellemzi, hogy nincs politikai kon-

cepciójuk, a társadalombírálatokhoz pedig a Hegel megkezdette teológiai források kritikáján keresztül érkezik el elvont panlogista magaslatokból. Mégis mi a közös ezekben a csoportokban? Laza és heterogén származás; leginkább a középosztályból, esetleg az alsóbb néposztályokból. A társadalom mértékadó érdekcsoportjaitól való távolság. Oda irányuló állandó törekvés, hogy az emberiség és a nemzet összorsát közös fejlődésperspektívában tisztázzák. Minden fennálló radikális bírálata.

A fent említett analógia szempontjából érdekesnek tűnik, hogy az *Athenaeum* c. folyóirat körül (itt jelentek meg a fiatal Marx versei *Wilde Lieder* címen) tömörülő ifjú hegelianus csoport az összekötőtag az 1837-40-es évek Doktor-klubja és az 1842-es „Berlini Szabadok” között magát *Athenienser und Freunde des Volks*-nak nevezte. Az ifjuhegelianusok harca quasi korabeli német értelmiségi élite társadalmi eszmélkedése az absztrakció légkörében, telve támadással a valóság prózai szelleme ellen, a lehúzó tények fatalizmusa ellen, az adott keretek szűk volta ellen, telve a szellem önbizalmával s mély hittel a szellemi erők változtató hatásában. Tulajdonképpen legtöbbször a mult idilljének elvesztése, a középosztály társadalmi harmónia elképzelésének megbomlása a gondolkodásra indító motívum itt. Milyen tipikusak ebből a szempontból a fiatal Engels wuppervölgyi levelei, (Gutzkov: *Telegraf für Deutschland*-jában 1839), melyekben a népművészet kihalásáról s a falú szellemi és fizikai elnyomódásáról ad számot komor képekben: a betörő industrializmus okozta bajokról. Ismeretes, hogy az ifjú Marxnak a földdel való találkozás a Mosel-vidéki vincellérek helyzetének taglalása alkalmából ment végbe a *Rheinische Zeitung* hasábjain. Az ehhez szükséges emberi magatartáshoz az ottani humanista kultúrnevelésen túl elsősorban az ifjuhegelianusok elvont és normatív társadalombírálatának ösztönzése segítette. *Arnold Ruge*, e korszak jeles publicistája, mint ismeretes „filozófiai hegy pártnak” nevezte az ifjuhegelianusokat. jól sejtve, mi lesz a tevékenységük. A megjelölés tényleg találó, hiszen az ifjuhegelianusok próbálták meg, hogy Hegel misztikus fogalmazásban adott fejlődésfilozófiáját új valóságra alkalmazzák. *Kuno Fischer*⁸ találoán utal arra, hogy a hegelii filozófia az 1830-as júliusi forradalom után válságos helyzetbe került: ez a társadalmi változás vetett véget u. i. pillanatnyilag ama békés evolúciós lehetőségnek, az észszerű felfejlődés ama tervének, aminek Németországban a hegelii filozófia volt a kifejezője, — ezt a perspektívát az alkotmányos monarchia elé varázsolva. Az ifjuhegelianusok annak ellenére, hogy az öregedő Hegel a „hommes d'état” mellé állt a „hommes a principes” típusával szemben, a hegelii filozófia elméleti alapvetéséből indulva ki, megpróbálják ezt a filozófiát a radikális haladás vonalán értelmezni, mérész tételeiket (minden, ami észszerű, valóság) a német társadalmi és politikai fejlődés követelményeként beállítani (amiről Engels Feuerbachról irt művében olyan pompás szűkszavúsággal számol be). Itt természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a német és a francia társadalmi képlet és fejlődés összeegyeztetésének előrelökő és ellenőrző hatását. (Ez csúcsonyosodik ki; később Feuerbachnál és Heinénél a „gallo-germán elv” lefektetésekor. A radikális francia demokratikus ideológusok hatása döntő jelentőségű volt az ifjuhegelianusokra.) Tudjuk, hogy Marx egyéniségről-egyénségre és könyvről-könyvre fedezi fel tanulmányai számára a francia társadalom-kritika egyéniségeit, elsősorban a francia XVIII. századot.

Lifschitz, egy orosz Marx-filológus rámutat arra a lényeges különbségre, mely az ifjuhegelianus demokrácia-kultusz és a korabeli német liberális gondolkodás között fennállott.⁹ Épp azért hangsúlyoztuk, hogy az ifjuhegelianus csoport kötetlen szellemi alkatú, hogy ezt a különbségeit

megérthessük. Ezek a fiatal ideológusok a német klasszikus bölcsezők erkölcsi radikalizmusából indulnak ki, nem kötött politikai és reálpolitikai megfontolásokból, mint a liberálisok. Épp ezért talán nem pontos Mehring-nek az a meghatározása, mely ezeket a hegelistákat a német polgárosztály ideológiai avant-garde-jának nevezi. Csak emlékeztetni kell a hegelianus kritikára ama polgári egoizmus ellen, mely nem képes az összesség, az általánosság nézőpontjára emelkedni. Vagy gondoljunk arra a hadjáratra, melyet ezek a fiatal ideológusok „a magánérdekek” és a „társadalom atomizálása” ellen folytattak. A hegeli idealizmus nagysága éppen abban áll, hogy ezeket a társadalmi ellentmondásokat a misztikus spekuláció nyelvére fordítva ugyan, de visszaadta. Az ifjú hegelianusok pedig mesterük közös bölcsezetének éppen ebből az összhangra törekvéséből és totalitás óhajából indultak ki.

Itt utalnunk kell a hegeli államkonceptióra, mely a felülről lefelé irányuló változást és reformlehetőségét hordozta magában. Az ifjúhegelianusok ilyen racionalisztikus étatista álláspontból kezdték bírálni a kialakuló polgári társadalom emberi ellentmondásait. Társadalmi ideálijukat inkább a hellén demokráciákban találták meg, mint a modern liberalizmusban. Az ész terrorizmusát hirdették, nem indultak konkrét és realista megfontolásokból. Vannak gondolat-történeti helyzetek, melyekben a gazdasági és politikai közönbösség a gondolkodás számára tág perspektívát nyit. Ilyen volt az ifjúhegelianizmusé is. Persze ebben a mozgalomban fellelhetjük a különféle korszerű hatás szerint való differenciálódást. Marx fichtei és kanti medrekben indulva *Köppen-nel* és *Bauerrel* az európai felvilágosodás hagyományait újította fel s ennek kapcsán sokoldalú és alapos történelmi és politikai búvárkodásba mélyedt, majd a görög felvilágosodás szakaszába. A *„Berlini Szabadok”* mozgalmában már nem vesz részt. Aufklerista tanulmányai már kritikai magatartást parancsolnak ehhez.

Érdekes dolog, hogy Marx nem tartozott az ifjúhegelianizmus legradikálisabbjaihoz illetve, mielőtt a társadalmi probléma szerkezeti meglatásához érkezett, szakított a lázadó szellem l'art pour l'art kritikájával. A Bauer-fivérek „kritikai kritikája”, az ifjúhegelianusok ellen írja első fiatalkori műveit. (*A szent család, A német ideológia*). Tény az, (hogy ennek a szellemnek indító jelentősége volt nála, s ha a stílus az ember, akkor Marx hozzájuk tartozik még akkor is, amikor támadja őket. Később radikalizmusa nem annyira az önmagáért való támadó kedvé, temperamentumé és stílusé, hanem a logikai elemzése. Nem véletlen azonban, hogy ebből a hegelianus áramlatból nőtt ki Stirner és Bakunin anarhizmusa, ami nem egyéb, mint az emberi és társadalmi szerkezet formáit megkerülő „abszolút kritika” keresztülvitele. Az ifjúhegelianusok küzdelme — mint a hasonló intellektuális csoportoké — az irányadó társadalmi pólusoktól függetlenül eszmélkedő szellemi mozgalom összeütközése az adott társadalmi szerkezettel. Ilyenkor a következő lehetőségek alakulnak ki: reform, új társadalmi koncepció, vagy a társadalmon való túljutás perspektívája. *Bauer*, *Stirner* fejlődése az utóbbit választja, Feuerbach, Marx marad az optimisztikus humanista talajon s a reformot kapcsolja össze a racionális, dialektikusan felfogott új társadalom koncepciójával. Ilyen szempontból tehát tulajdonképpen hagyományos munkát folytat. A német filozófiától örökli az emberhez való beállítottságát, ami később rendszere kiépítésére indítja. Rajta keresztül a materialista történelemfilozófia, mint *Liebert* mondja, magába fogadta az ember idealista etikai meghatározását, úgyhogy ez metodikai alapjaiban amaz ideális emberértékelésen nyugszik, amit Kant és Fichte fejtett ki.¹⁰

A marxi társadalombírálatnak tehát egy radikális értelmiségi csoport eszmélkedésében van a forrása. Ez annál érdekesebb, mert a korabeli Németországban ezidőtájt már erősödtek a szocialista tanok. A korának gondolati áramlataiban mind nagyobb hatásúvá lett a chilialista, őskeresztényi színezetű szocializmus alsó árama. *Mombert* érdekes statisztikát közöl idevonatkozóan, a társadalmi problémáról szóló népszerű irodalom növekedéséről 1840 és 48 között.¹¹ Ezekben az években mintegy százra szökik fel a társadalmi problémáról szóló és szocialista kiadványok száma. Tudjuk, hogy ezekben az években ért ki az alulról jövő társadalmi áramlatok megszólaltatója az u. n. „igazi, vagy német szocializmus”. (*Dronke, Werth, Hess, Grün*), amelynek képviselőitől Marxot mindig igen nagy távolság választotta el. Természetesen nem az erősen demokratikus színezet és a keresztény-humanista jelleg, hanem a filozófiai alapvetés volt az a punctum saliens, amiben egymástól elkülönöztek. *Brügel* Kautsky-antológiája érdekes összkepet ad ezekről a Proudhon hatása alatt álló őskeresztényi szocialista gondolkodókról, az újkeresztény közösség-gondolat német apostolairól, akikre felvillanyozólag hatott a juliusi forradalom, akik a „békét a kunyhóknak, háborút a kastélyoknak” népies jelszavát hirdették, vagy az államszocializmus perspektíváját vázolták fel a közösségi demokrácia eszméit élesztgetve. (*Ludwig Gall, Georg Büchner, Ludwig Weidig, Theodor Schuster*).¹² De a mélyben már alakultak a munkásszervezetek első csirái, (a „megvetettek szövetsége” tagjain keresztül), akik többnyire elszánt mesterlegények lehetnek, már az ipari proletariátus kezd tudatra ébredni és ideológiát termelni léte bizonytalan mesgyéin. Milyen érdekes és jellemző a társadalmi kötöttség és a hozzá tartozó ideológia viszonyára, hogy amikor a fiatal értelmiség felszabadítja magát a teológiai őskor világától, mely a modern gondolkodásnak épp úgy utjában állott, mint az esedékes társadalmi fejlődésnek, a korai proletariátus Németországban őskeresztényi formákban fejezi ki magát, éppen a kereszténységgel védekezik a weitlingi típusú ideológusokat termel. Nyilvánvaló dolog, hogy hamis valamely társadalmi réteg és tudata között egyenes összefüggéseket keresni s nincs rosszabb nyomravezető kifejezés, mint a „tükrözés”, amit ezzel kapcsolatosan használunk. (Az összefüggés ellentmondásaira és paradoxonjaira már Thalheimer Spinoza tanulmánya is rámutatott.¹³) A proletariátus őskeresztény mezben lép a társadalmi gondolkodás porondjára.

Marx párhuzamosan fejlődik mindezzel, de szinte teljesen távol áll ennek az alsó áramnak a légkörétől. Már csak ott találkozik vele, ahol *el* kell válnia tőle — a bruxellesi Weitling vitában. Az európai gondolkodás új társadalomtudományi szintézise, a marxi gondolatkonceptió nem tud egyezni a szubjektív humanista chilializmussal. Az bujtatottan továbbél a szocialista szekták medrében, hogy a történelmi fejlődés folyamán később ismételtelen jelentkezzék a tudományos szocializmus életében.

Eddig észrevételeinket következőképpen foglalhatjuk össze: a marxi gondolatrendszer kulturszociológiai alakulás-történetét vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagynunk a következő tényezőket:

1. A német polgárság fejletlensége, a német középosztály patriarkális kialakulatlansága a XIX. század elején.
2. A szociálisan kötetlen értelmiség (ifjúhegeliánusok) eszmélkedése, mint radikális lökőerő minden érték átértékelése felé.
3. A fiatal Marx **par excellence** filozófiai kiindulása és **elszigeteltsége** a kor szocialisztikus-chilialisztikus alsóbb gondolat-áramaitól.
4. Németország monarchisztikus szerkezetének gátló hatása az eszmék és tervek megvalósításában; a reformszellemű fiatal értelmiségi ré-

teg gyakorlati működésének megvalósíthatatlansága.

5. Az így keletkezett elméleti kompenzáció és elvont kiindulás a társadalmi gondolkodásban. Ez a gondolkodás elsősorban nem reform-civilizatórikus, hanem kulturfilozófiai feladatokat szab magánk.

Marad még egy igen lényeges, ha bizonyos mértékben nem is döntő háttértényező, amit lehetetlen ki nem emelni: a negyvenes évek kultur-légtörésének az a jellegzetessége, mely nagy mértékben kedvezett a társadalmi elképzelések kombinációinak s a nagy társadalmi alapvetések megszületésének. A politikailag nyomott életű rajnai határon túl ott fejlődik gondolatban és cselekvésben a juliusi forradalom óta ismét felizzó erővel a francia társadalmi gondolkodás, az egyik elképzelés a másikat váltja fel a reformtól az utópiáig, a nemzeti munkaműhelyektől Ikariáig. A német társadalmi szerkezet kialakulás előtt áll. A kombinatív eszmei erőknél szabad terük nyílik. Az alakuló tudat heve járja át a német ideológusokat, eszme eszmét vált ki, gondolat gondolatot, a kérdések elvont, majd egyre inkább gyakorlati rétegébe ereszkedve.

Ez az új társadalomkritikai filozófia keletkezésének általános kulturszociológiai háttere. Ez az a szélesebb keret, ami a számtalan változatot és lehetőséget meghatározva utat enged a lélektani és individuálszociológiai tényezők játéknak, az ösztön, az intuíció és az értelmi teremtmunka kiszámíthatatlan erejének. De a kérdést erről az oldaláról megvizsgálni már nem tartozik e tanulmány hatáskörébe...

1. Philosophie des Deutschen Idealismus. Hegel 1929; Walter Gruyter; 161. o. — 2. Ez a munka nézetünk szerint elsősorban a mai szaktudományok feladata melyeknek korabeli eredményeire a szemlélet felépül. — 3. Die Klassenkampf-theorie im Vorabend der französischen Revolution. Archiv für die Geschichte des Sozialismus und Arbeiterbewegung, I. évf. 434. o. — 4. Deutsche Volkswirtschaft im XIX. Jahrhundert. Berlin 1931. 444. o. — 5. Das Konservative Denken. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 67. kötet, 109. o. — 6. Aus der Literatur über die soziale Frage... in Deutschland in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts. — 7. Benedetto Croce: Geschichte Europas im XIX. Jahrhundert 73. o. — 8. Hegels Leben, Werke und Lehre. Geschichte der Philosophie. Heidelberg, Winter. I. 194. o. — 9. Karl Marx und die Aesthetik, Internationale Literatur 3. évf. 129. o. — 10. Handwörterbuch der Soziologie; Herausg. v. Alfred Vierkanndt, Stuttgart, Enke 1931. 500. o. — Paul Mombert v. i. m. — 12. Der Deutsche Sozialismus von Ludwig Gall bis Karl Marx. Hess Verlag. Wien-Leipzig 1931. — 13. Thalheimer, Deborin: Spinoza stb. 15. o. Verlag für Literatur und Politik. Wien-Leipzig.

HEINRICH HEINE: NÉMETORSZÁG

Átköltötte: FALUDY GYÖRGY

NÉMETORSZÁG

APOTHEÓZISA

...A teutoburgi erdő lánepzői
mögött hervadt pusztákat ért a chaise-em.
Harmadnap este volt, midőn az égen
felkuszta lassan Hamburg háztői.

Igy értem hazá, lila alkonyon:
sós szél köszönt — rég ismerős lehellet —
halászkok álltak lenn az Elba mellett,
s szűnyöggént ültek fenn a halmokon

a vén német szélalmok, melyek ellen
csak Don Quichotte-i harcra száll e rim, —
s a citromszin nap úgy süttött szemembe,
mint Claude le Lorrain őszi képein.

Az estharangok szóltak és szelid
báránfelhők kőszáltak fenn az égen,
a Rathaus tornya a párától kéken
meredt: — s így értünk le az Alsterig.

A hűs szobában már régen setét
volt és anyám csak úgy ült egymagában: —
„Te jössz, fiam?” — riadt fel s örömeben
rémülten csapta össze két kezét.

S a függönyök megett, ahol setéten
ült özvegybánatával annyiszor:
gyertyát gyújtott s megterített az ében-
fa asztalon, vizet hozott s mikor

elémbe tette a halat, nevetve
kisérte számat és az ételek
gőzében régi arcomat keresve
hajolt felém és egyre kérdezett:

— „Hogy utaztál? S mondd, puha volt a chaise-ed?
Soká maradsz közöttünk, vagy csupán
néhány napig? Egyél! Biztos, hogy éhes
vagy — istenem! — tizennégy év után.

Édes fiam! S mondd, ott az idegenbe
van-e, aki gondot visel reád?
Hogy élsz a szép Matilddal? Főz-e zsenge
borsót a télre? Reggel a teát

Ő hozza néked? És varr-e, hogy őszre
meleg alsót hordhass az ing alatt?”
...Igy kérdezett anyám s én eltűnődve
ettem, némán, mint illik, a halat,

hogy a torkomba szálka ne akadjon —
s hogy így néztem a gyertyafényen át:
eszembe jutott ő, a bábaasszony
akit Frau Heinetől három világ

választ él... És mondjátok, mit beszéljek
szegény, özvegy anyámnak róla én,
róla, ki most is ott csacsog az édes
októbernapban lenn az Elysée-n?

Ugyan mit szóljak kalapja tolláról,
s szeméről, melyben rokkokó-derű
ragyog, hangjáról, mely a sok tortától
nyálas, s lelkéről, mély oly egyszerű,

mint gót Madonnák régi Bibliákon?
Mondjam, hogy tiszta homloka alatt,
mint nálam, reggelig vajudva, Cháron
örvényein nem jár a Gondolat?

És lány ölénél mégis megpihennek
a vágyaim, ha átfog a keze?
S valljam be a titkot, hogy vén fejemnek
elég, elég már a magam esze?

Mondjam, hogy léha és francia lélek,
akit tarlóra vetett az eke,
kinek nem a dohos családi képek,
s nem a porrongy az élet lényege?

Mondjam: polgármű, akit a kiáradt
forradalmakból vetett fél az ár,
s bölcsőjére jutott a Napkirálynak
fényéből is egy elveszett sugár?

Mondjam, hogy bár nem ismer és nem ért meg,
tűdőmből egykor a végső lehellet
is az övé lesz, lányáé e népnek,
mely nem ült soha Babel vize mellett?

Mondjam, hogy olyan, mint egy antik Vénusz,
ha, mint tengerből kelve, vár az ágy
mélyén és bennem minden Nazarénus
sirást pogány öröme gyújt a vágy?

Mondjam, hogy a vén kőtáblát az égből
lelkem mélyében újra eltöröm,
ha izzó homlokára veritékből
fon gyöngyöző koszorút az öröm?

Itt vallják Hellasznak örök szerelmet
a hétkarú gyertyatartó alatt?
....Anyám csak egyre súgta: „Drága gyermek”,
s én ettem, némán ettem a halat.

S mikor kész voltam, letette élémbe
a nagy, veresre sült libát meleg
káposztával, s mélyen szemembe nézve
csak kérdezett, csak egyre kérdezett:

— „A valót, ugy-e, ott is csak tilos
megírni? S mondd: van a Szajrán sirály?
Hogy van Rotschild? Igaz-e, hogy piros
esernyővel járkal Lajos király?”

Édes fiam! Hol élnél szívesebben,
a Rajnán innen avagy odaát?
S melyik népet zártad jobban szívedbe:
A németet-e, vagy a franciát?”

Nehéz kérdés! Tegyem most, mint a kalmár
mérlegre őket, s mondjam ridegen,
hogy szeretem a franciát s e barbár
világ számomra örök idegen?

Idegen föld, mely mégis, mint a mágnes
kiséri mindig elveszett fiát!
Első szerelmem itt pihen és Ágnes
itt járt velem tavaszkor, hogy diák

voltam még Göttingában... A Loire-nál
kerestem már azóta pihenőt,
derűs kastélyok renaissance-falánál,
hol egykor sorra elpihentek ők,

a nyugtalan barátok: Lionardo,
ki ott feledte végre a halott
Giocondát, Rabelais és Pierre de Ronsard
ott nézték őszén az arany habot.

De én, mint ők, csak nem tudtam temetni
keservemet; satírák rímeit
hiába szórtam: nem tudtam feledni
a német tölgyek őszi színeit.

Elmondjam ezt? Vagy olvassam fejükre
megint a sok, évezredes hibát?
...Igy ültem az asztalnál, s mit se szólva
ettem, csak ettem némán a libát.

S hogy elkészültem, jó anyám narancsot
tálatlalt élelem és egyrek között:
— „Szegény fiam! A parlamenti harcot
nem unod meg? S, mondd, mindenek felett

melyik irányt és melyik pártot tartod
oly nagyra, hogy eszméit vállalod?”
...De én megettem közben a narancsot,
kiköpve minden keserű magot,

minden magot... És aztán erről-arról
beszéltem néki, csendesen, a rőt
gyertyák fényében, míg az öregasszony
elfáradt, s akkor, megcsókolva őt,

elindultam Hamburgba... Jaj, a város
is csak megvénül, mint az emberek!
Hová lett már a kaftános bazáros,
kinél a cukrot vettem, mint gyerek?

A szőke Lottchen, ki a zsalugáter
mögött ült délben, régesrég kövér
családanya, ki hétköznap korán kel,
s ünnepnap ott korzózik ösztövére

urával... kik Megváltónak születtek,
fiuk, akiktől az új Bibliát
vártuk, már rég fanyar ügyvédek lettek.
Tizennégy év! Hogy eljár a világ.

Hol van a dal, mely vénülő fülemben
kísér azóta: „Flieder, deutscher Flieder”,
és jaj, hol van a boldog év, amelyben
még husz példányban ment a Buch der Lieder?

Hol van a jó öreg, ki — égi Mentor —
kisért át annyi ifjú viharon?
Az uccasarkon csak a régi Dentor
kábátszárnyán akadt meg a karom, —

hegyes ollója mindig eltalálta
a legjobb sort — most megesett szívem
rajta, mert fázott, és egy kiskocsmába
hivtam magammal inni, mert hiszen

hol már a régi haragunk?... Borozva
ültünk és ő szidta az államot,
mely nyugdíját fukar marokkal ossza,
a zsidókat, a bankot, a papot,

szidta a sok ripők zsoldost, ki tétlen
lopja a pénzt — s elbusult, hogy a bor
fejébe szállt. Lassan hazakisértem
egy ócska házig. S aztán, amikor

egyedül voltam, felnéztem az égte.
lány éjszaka volt és a lebegő
félholdat három kis csillag kísérte
kristálycukorból. Langyos levegő

surolta nedves ajkamat. A házak
cintányja mind olyan ismerős!
Milyen kékek az ablakok! kifáradt
s boldog testem imbolyogva járt az ősz,

hulló fái alatt. Most hazaértem!
S mint hűtelen és hazatért gyerek,
egy kis fapadra dőlve, így beszéltem,
nem tartva vissza már a könnyemet:

— „Germánia! Anyám! Ma este, szóltan,
és így, hogy nem hall, csak a honi csend,
én, ki fejedre annyi átkot szórtam,
száz nemre hadd szóljak most egy igent.

Mert szerettelek, mostohán, kiverve,
utánad sirtam vénen és remény
nélkül: Catullus tébolyult szerelme
sem lángolt úgy, mint bennem az enyém.

Legyen áldott sötét erdőd, hol Merlin
jár s gyáraidnak, szürke kormai,
szántófölded sovány vetése, Berlin
minden kövé s Göttinga tornyai,

vén dómjaidnak zöldes kővirága,
s a trubadurok gőgös várai,
homokdűnáid szőke pusztasága
és Heidelberg holt tanárai,

legyen áldott Hans Sachs minden meséje
s a Gutenbergek első könyvnyomói,
Sebastian Bach örvényes zenéje
és Hans Holbein didergő víziói,

Schopenhauer fekete logikája
s Frankfurt am Main szofista nyársai,
elnyütt könyvtáraid dohos homálya
és berkeid magános hársai,

legyen áldott a königsbergi elme,
ha tisztasága még oly zavaros, —
szegény Günther bolond, barokk szerelme,
Hutten kopjája, Lessing csavaros

feje, Sickingen láncra vert és véres
serege, Celtes buja Amora,
a seesenheimi paplány s nyolcvanéves
Faustodnak minden ifjú mámor!

Germánia, bús, elkínzott nagyasszony,
ma összekulcsolt kézzel, lecsukott
szemmel hívom a Jövendőt: akadjon
sok Caesarodra már egy Brutusod, —

hogyan adjon harcok s balhitek keresztje
után pár békés századot nekik,
e vert fajtának, mely rendnek nevezte
a szolgaságot annyi ezredig; —

tudás helyett több észt hozzon félétek,
ha erre jár az idő szekere,
s ha magja vész a narcista vezérnek,
s ha szétfutott örvöngő serege:

vak isten! Akkor gyűjtsd az éji bórák
után Voltaire szabad napját reánk,
hadd élhessen még egy-két tiszta órát
ha nem a funk — úgy az unokánk; —

s küldj gyors hálált a német börtönök
elkínzott, bús rabjaira, kik már nem
élnék a nagy, jövendő reggelig,
és adj nekik örök nyugalmat. Amen."

....S hogy így beszéltem, a parkból egy dáma
tartott felem az éjhomályon át, —
haján, mély félig eltakarta drága
s görög márvánnyal testvér homlokát

dús főkötőt viselt, amely királyi
márvány cimerhez volt hasonlatos;
két combján — gondoltam — meg tudna állni
a Parthenon, hogy így láttam habos

szoknyák mögül kidomborulni őket, —
gúny csillogott nagy s tágranyilt szemén,
s ajka mosolygott, mint egy istennőnek
amint jött szinte táncolva, felém.

(Folytatása a következő számban.)

A FIZIKAI POZITIVIZMUS MAI NÉMET ÉRTELMEZÉSE

Irta: SZERB GYÖRGY

A *Pascual Jordan* név fogalom a modern fizikában: Jordan munkatársa a fizikai Nobel-díjjal kitüntetett (1932) *Heisenberg-nek* s egyik képviselője a *Heisenberg-Born-Jordan* néven emlegetett modern irányzatnak. Ez a Jordan legutóbb *Fizikalisches Denken in der neuen Zeit* címmel szélesebb rétegeknek szánt, közérthető ismertetést tett közzé az újabb fizika problémáiról és fejlődési irányáról. A könyvecske a kvantumfizika elméleti eredményeit szorosán összefogva és áttekinthetően, tanulságosan ismerteti, ujat persze tudományos értelemben nem ad és nem adhat, szempontjaiban azonban s az anyag kezelésében, az elméletek merész általánosításában és azok hatáskörének fantasztikus kiterjesztésében mégis új a világ előtt, mert a Harmadik Birodalom „kulturális” céljainak talán első hajtása a fizikai tudományokban. Ez a siető alkalmazkodás bizonyára a szorongásból is fakad és abból az eltökélésből, hogy a nemzetiszocialista gazdálkodás és kulturpolitika nyomása alatt vonagló tudományos életből bármi áron meg kell menteni, ami még menthető. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy szerző nagy odaadással és belső elégtétellel azt igyekszik kimutatni, hogy több, mint három évtized fizikai fejlődésének irányvonalaiban és célkitűzéseiben a nemzetiszocializmussal analog vezérelv és szellem nyilvánult meg, s így az mintegy ösvényeket hasított a nemzetiszocialista jövő felé, vagyis, hogy ez a „forradalmi” fizika pionírja a liberálizmus, a monizmus, (s főként) — a szintén „idejétmult” — „osztályharcos materializmus” elleni küzdelemnek. Következőkben — a könyv nyomán — arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a fizikai pozitivizmus milyen mai német átértelmezést nyer.

*

Az egyik fejezet címe, mely a szerző által képviselt irányzat ismertetelméletének tisztázása, „fizikai pozitivizmus”, ez alatt azonban csak a fizikusok pozitivistá gondolkozását, idealizmusát és agnoszticizmusát kell érteni; vagyis a pozitivistá filozófiát, akárhogy erősítgeti is szerző, hogy a „fizikai pozitivizmus” egészen más valami, mint a „szellemtudo-

mányokban" használatos pozitivizmus. Mély hódolattal a divatba jött középkor felé, és ugyanakkor oldalvágással, mely viszont a bizonyos körökben ellenszenves polgári felvilágosodásnak szól (azért, mert „nincs érke... a középkor sötét csodákat sejtő mély érzéséhez és értetlen... az emberi megismerés korlátaival szemben”) szerző a következő érveket sorakoztatja fel a fizika u. n. pozitivista álláspontja mellett. Rámutat arra, hogy még Kopernikus-Kepler-Galilei-Newton, a klasszikus fizika alapvetői is féllábbal a középkorban álltak, „a természetkutatás középkori gazdag lelki élménylehetőségei alatt” (mellyel talán e rettenhetetlen harcosok és részben valóságos vértanúk pár, korunkban gyökeredző fogyatékoságára és vallási előítéletére céloz) és hogy ez a „megrázó” kétoldalúság — amit a „fejlődésért lelkesedő” (!) aufklerista természet-tudományi történetírás meglátni és leírni nem tud — végigvonul már a klasszikus fizika korszakán. A csodalátásból mindegyoldalúbb józanság lett — amit, szerző szerint, sajnos visszacsinálni nem lehet — de a „kétoldalúság” mégis megmaradt abban a tényben, hogy a tudomány fejlődésének pozitív oldalát, a „fokozódó világosságot és fokozódó átható képességet” ma is beárnyékolja a negatív oldal, „a fokozódó határoltóság és a növekvő, éles egyoldalúság”. A tudományos negativumnak, ennek a számunkra kissé kísérteties alterego jelenségnek igazolására az u. n. elektromágneses fényelmélet fejlődésére hivatkozik — de fejtegetései szerintünk sokkal kevésbé nyugtalanító adatokat szolgáltatnak.

Az elektromágneses fényelmélet, mint neve is mutatja, az elektromosság, a mágnesség és a fény jelenségeinek egységbe fogása. A mágnesség kísérő jelensége az elektromosságnak, a fény pedig maga is elektromos jelenség. A mechanizáló hagyományokon növekedett klasszikus fizika ezek mögött a jelenségek mögött is rideg testecskek dinamikus játékát igyekezett kimutatni a mindent kitöltő közegben, az u. n. éterben. Ezekkel a feltételezésekkel és ilyen körülményes módon jutott el a mult század 70-es éveiben Maxwell elektromágneses mezőegyenleteihez; azonban kiderült, hogy ezek az elektromos sugárzási folyamatokat „megbízható pontossággal és hézagtalanul leíró” matematikai formulák teljesen függetlenek attól, hogy az étert például egész primitíven ütköző és viszapattanó rugalmas golyókból összetettnek vagy folyadék módjára örvénylő mozgásban levőnek képzeljük el, — szóval függetlenek az éter „mechanizmusától”. A fizikusokban tehát felülkerekedett az a felfogás, — írja szerző — amit a következő szavakba lehetne foglalni: „Ha a Maxwell-féle matematikai elmélet lehetővé teszi bármely elektromos kísérlet eredményének előre a kiszámítását, akkor tulajdonképpen mit akarunk még? Hiszen akkor az elektromosságnak teljesebb ismerete nem is lehetséges! És mire jó az elektromossági törvényeknek mechanikus magyarázatot adni, ha minden elképzelhető elektromos kísérlet valamennyi kérdésére attól függetlenül is válaszolhatunk, t. i. a tisztán leíró Maxwell-elmélet alapján?” Ennek a felismerése volt az első állomás annak a felfogásnak a kialakulásához, — folytatja szerző — hogy „a tudomány tulajdonképpeni tárgya tisztán maguk a közvetlen megfigyelések és tapasztalatok; a belőlük levezetett elméletek nem jelentenek valami rajtuk tulmenő előretörést a világ objektív lényegének megismerése megközelítésében, hanem (hasonlóan a Föld geográfiai fokbeosztásaival) csupán gondolati segéleszközök tapasztalataink feljegyzésére és rendezésére — s az ujonnan felállítandó kísérletek előre való kiszámítására.” Ez a „szélsőséges lemondás a természet megérteni és megmagyarázni akarásáról” (39. o.) alapelve a „fizikai pozitivizmusnak”, melyet már a mult század utolsó tizedeiben Mach „a legtisztábban és legátfogóbban”

kidolgozott, amit azonban a fizika legújabb „forradalmi” fejlődése juttatott (szerző szerint) általános elismeréshez a fizikusok körében.

Ami e „forradalmi” fejlődés új helyzetét illeti, az igazság az, hogy Mach óta, illetőleg a Mach-féle eklektikus pozitivizmust alapos kritikával következetlen idealizmusnak megbélyegző Uljanov óta nem hozott sem a fizikai, sem másmilyen természettudományi kutatás olyan adatot, mely a pozitivizmus mellett szólna, vagy amely az uljanovi meggondolások bármely pontját megváltoztathatná. A kvantumfizika által felhozott „megdöbbentő” indeterminista jelenségek a dialektikus materializmus előtt nem váratlanok, hanem természeteseek, persze nem is indeterminisztikusak. A már szintén tisztázott fizika-történeti szakaszokra való visszatérések, mint jelen esetben az elektromágneses fényelméletre, szintén nem új szempontok szerint történnek és csak a régi pozitívista bogarakat és egyoldalúságokat „konstruálják” bele az ilyesmitől teljesen idegen anyagba, a régi jó módszer szerint, t. i. elhagyva azokat a tényeket, amelyek nem illenek bele az egyoldalú sémába. Tényleg: a korszakalkotó fizikai elméletek kialakulásának kiindulása a megfigyelt adatok matematikai egymástólfügghésének megállapítása, függvény-egyenletbe foglalása. Így, előbb voltak a rengeteg fáradságot és elmemunkát jelentő Kepler-törvények, a bolygók mozgását *leiró* (mégpedig mondhatjuk szintén megbízható pontossággal és hézagatlanul leiró) egyenletek — és csak aztán, ezekre támaszkodva, alkotta meg Newton a nehézségerő elméletét (hozzá kell tenni: bizonyos alapelvek és fogalmak alkalmazásával!) Hasonlóképpen az elektrodinamika alapját az elődök tapasztalatait egybefoglaló és továbbfejlesztő négy Maxwell-egyenlet teszi, (melyről meg kell jegyezni, hogy magában is bizonyos „alapelvek” nyugszik, azon: hogy csak zárt áramok vannak, mintahogy általában minden egyenlet: elmélet is), de ez az egyenletcsoport ugyanakkor kiindulópontja egy új elméletnek, mely végeredményben minden sugárzási jelenséget egyesít, mégpedig olyan következtetések alapján, amelyek csak annyiban folynak matematikailag a képletekből, amennyiben ezeket a következtetéseket ember végzi, tehát tudatának egész tartalmával, más fogalom alkotásai együttesével. Szóval a Maxwell-egyenletek ugyan az elektromosság törvényeinek „leírásai”, de a Maxwell-elmélet semmiképpen sem példája az olyan „elméletnek”, mely „nem akar a jelenségek mögé látni” (ami persze célzatos és helytelen fogalmazás), helyesebben: mely nem akarja a durvább megfigyelésekben a finomabb részletek megfigyelését *előkészíteni* és ezzel a primitivebb megismerésben széteső (pl. elektromos és fényjelenségekre széteső) folyamatok egységes képét nyerni. Természetesen az (akkori) elektromágneses fényelmélet látókörén kívül esett a sugárzás diszkrét elemeinek, atomizmusának keresése, konkrét fogalmi ezen a téren nem voltak, ezért ezeknek a jelenségeknek az anyagi pontok „mechanizmusára” való visszavezetése csak a mechanika majmolása lett volna. Másrészt, ha az elmélet ki is nőtt a „mechanikai model”-ek készítéséből, ez csak annyit jelent, hogy az illető jelenségeket nem a testecske elemek egymásra való hatására, hanem hullámzására, sőt egyes hullámokra vezeti vissza. Egyoldalú beállítás a Maxwell-elmélet természetmagyarazását tagadni és túlzás kétségtelen megbízhatóságát ellentmondásnélkülinek, véglegesnek tekinteni. Ezt fizikatörténeti helyzete is mutatja: hiszen a fizikusoknak idővel rá kellett jönniök, hogy minden hullámzási igazság mellett „a testecske elméletnek is igaza van” (ahogy szerző a 14. oldalon megírta). De nemcsak egy sokkal későbbben kifejlődő ellentmondásról van szó; egy régen ismert jelenség, a fényszóródás (dispersio) előtt kénytelen volt a hullámelmélet tétlenül megállni.

Csak akkor sikerült ezt a jelenséget megmagyarázni, amikor a Maxwell-elméletet az ellenkező elvű elektronfeltevessel kiegészítették.² Mindez azonban csak az elmélet jelenség-magyarázataira vonatkozik és nem a változó elemképzeteken keresztül változatlanul érvényben maradó matematikai anyagára, az egyenletekre — vethetné ellen valaki, pl. a szerző, (aki semmiben sem hisz, csak a formulákban, de azokat aztán abszolútként tiszteli). Kétségtelen, hogy az atomfizika változatlan bizalommal és formában vette fel magába a Maxwell-formulákat. Nem is lehet azok igazságában kételkedni (mint ahogy mi a testecskeforma és hullámforma igazságában sem kételkedünk): de tagadni kell azt, hogy ez az igazság akár a természet-leírás szempontjából, akár matematikailag abszolút, kimerítő kiegészítésre nem szorul. Az atomfizika beillesztette szervezetébe ezeket az egyenleteket, tehát kiegészítette őket, illetve azt a leírást, amit azok a természetről adnak, egyéb egyenletekkel. Továbbá: még a „legmegbízhatóbb” formulák maguk is kimutathatják idővel „relativitásukat” és így bizonyos értelemben megváltozhatnak. Mint ahogy a newtoni gravitáció képlettel történt, amely az einsteini gravitáció-törvény különleges esetévé lett — tehát elvesztette általánosságát — miáltal még a bolygómozgásokat leíró alapvető Kepler-törvények is kissé megváltoztak, komplikálódtak.³ Ellentmondás nélkül uralkodó elmélet csak a távolból futólagos pillantástvető számára van; ha minden mindig összevágott volna, akkor nem szélesedett volna ki az elektromos hullám-elmélet „anyaghullám”-elméletté, nem fejlődött volna ki a kvantumfizika a természet hullám- és mégis-testecske mivoltának „döbbenetes” tényével.⁴

A történeti példa tehát nem igazolta azt, hogy a (matematikai) kísérleti tényleírás egyedül is kielégíti megismerési szükségleteinket. De ismerünk kvantumfizikusok részéről is olyan nyilatkozatokat, melyek cáfolatai annak, mintha ezek a matematikai tényleírások lennének „tudományunk egyedüli szubsztanciái”. Ilyen cáfolatnak tekinthetjük Heisenberg ama kijelentését, hogy a kvantummechanika (különben mindenhatónak beájitott) formulái nem tudják „adequat” módon kifejezni a (radioaktív elemekből) kilőtt elektronok mozgásának „időbeli lefolyását”, (pedig az ilyen kilőtt elektronok mozgása követhető a már említett Wilson-féle fényképfölvételeken) és ilyenkor a Schrödinger-féle hullámmechanika (tehát egy szemléletes, hullám-elemekre alapozott elmélet!) jön segítségére.⁵ Ez a tény eléggé illusztrálja az elvont matematikai elméletek kiegészítésre szorulását és a „hullámkép”-nek mélyen a természetben való gyökeredzését. Schrödinger maga, fogalmainak erősen idealista irányítottsága ellenére arra az eredményre jut, hogy igazán kérdéses, vajjon „nem kissé könnyen vevése-e a dolgoknak... a megfigyelhető leírása alkalmával... lemondani... a leírásnak egy olyan világos feltevessel való kiegészítéséről, hogy milyen valóban a világ.”⁶ A pozitivista fogalomalkotásnak mint elméleti kutatási módszernek „célszerűségére” különben igen jellemző, hogy Mach, aki ezt a „a fölfogást a legvilágosabban és a legátfogóbban dolgozta ki” (ahogy szerző a 38. oldalon írja) egyike azoknak a 11. oldalon említett „jelentékeny kutatóknak, akik az atomok realitását a leghatározottabban tagadták”. Holott ma hol tart a fizika? Kísérleti technikája az „egyes atomok fizikai hatását láthatóvá tette” és „az egyes atomokkal oly’ tökéletesen zsongliróz, mint Rastelli a labdáival.” (12. o.)

A pozitivizmusnak, ha tudományosan akar dolgozni, valóban önmagával kell ellenkeznie. Hogy a pozitivista logikának már első lépése téves, erre reflektorként világít rá Planck, a híres fizikus kérdése: Ha

csak érzékek vannak, ezek a tisztán személyes tapasztalatok — mint ahogy a pozitivisták állítják, — akkor hogyan lehetséges a tudomány, mely mindenki számára érvényes, amelynek tehát valami *közösön* kell alapulnia? A „fizikai pozitivizmus” valóban nem fejlődés, megújulás, hanem ugyanaz a régi, hirhedt, következetlen, eklektikus pozitivizmus, melynek ismeretkritikai összegezését Uljanov a következőkben adta: „A Machizmus... azonnal abszurdításra vezet, mert először az érzékletet veszi az elsődlegesnek, holott az csak a bizonyos módon organizált anyag bizonyos folyamataihoz kapcsolódik; másodsor az az alapfeltevést, hogy a testek érzetkomplexumok, semmivé teszi más élőlények existenciájának, és egyáltalán az adott nagy Én-en kívüleső más „komplexumok” feltevése.”⁷

De ilyen haszontalanság mellett hogyan nyerhetett a pozitivizmus fokozódó jelentőséget a modern fizikában? Nyilvánvaló, hogy az ok tudományon kívüli. A pozitivizmus társadalmi gyökereire mutat rá az a kérdés, mely a fejezet vége felé kihangzik: „Mi az, amiből ma a matematika-fizikai tudományok kutatója kutatószenvédélyét táplálja?” A kérdés jogos. Természetmegértés és magyarázás kilátástalan; „a felvilágosodás korszakának igazság hirdető pátosza a múlté.” A tudomány már csak megfigyelés, adatgyűjtés és rendezés. De minek mindez? (És főként: kinek? Utóbbi kérdés persze fel sem merül szerzőben.) A materialista tudós a csömör ilyen kérdései elé állítva talán néma maradna, annyira fölöslegesnek, szóismétlésnek tűnnék fel előtte minden természetes válasz: A tudomány a tudásért van. Vagy meghökkenése mellett is eszébe jutna Uljanov megállapítása, hogy a megismerés, mely az emberi cselekvésnek, az emberi élet fenntartásának, az emberi faj fenntartásának célját szolgálja, csak akkor lehet igazán az ember segítségére, ha nem pusztán pillanatra kiegészítő, célszerű gondolat, hanem ha objektív, az embertől független igazságot tartalmaz.⁸ A materialista kutatóban nem igen merül fel ilyen kérdés, mert a tudomány számára ép' olyan természetes, mint a levegő, melyet beszív, mint a társadalom, melynek munkás része. Számára a tudomány problémátlan. Nem így Jordán és a többi új pozitivisták számára. Az aufkleristák igazság-keresése és hirdetése eltévelyedés és főként tilos. A kísérlettel független Objektív viszonyok gondolata értelmetlen és tudományosan megcáfolt; az objektív igazság „kiküszöbölt eszmekép” (55. o.), nincs primér természet; a természet és az igazság a kísérlethez *igazódik*. Még csak egy lépés: és az igazság a kísérletezőhöz igazodik, (mint látni fogjuk, még ezt a lépést is megteszi a pozitivisták ideológus — félig.) Mily nagyszerű terület a hatalmi vágynak! És csakugyan, ami a kutatót hajtja, az — az esztétikai gyönyörűségén kívül — „a legtalálóbban megnevezve”: a hatalom akarása! És most következik a kutató, a „bozótos ismeretlent” „áttörő”, „fegyverrel legyőző”, „elintéző” „uralmába hajtó” törekvéseinek conquistadori taglejtésű lefestése. Mert a „csaknem brutális vitalitással” problémáihoz nyuló „mai tudós lelki magatartása mélységes rokonságot mutat... a kor szellemével és akaratával”, mely mindhatározottabban döntésre tör, „a történelmi hatalmi-alkulásnak” megfelelően. A természettudomány ezek szerint sosem akart mást, jobbat és hatalmasabbat, mint az imperializmusnak a szolgálatára lenni. Ez a „fizikai pozitivizmus” mérlege — szerző beállításában.

Jegyzet: 1.) A korpuszkuális sugárzástól itt eltekintünk. — 2.) V. ö. Haas: Einf. in die Theor. Physik I. 244. Dispersio: Az üvegprizma a különböző hullámhosszú fényt különbözőképpen töri meg, tehát szétszórja; így keletkezik a spektrum, a szinkép, pl. szivárvány. — 3.) V. Ö. Haas: Einf. in die Theor.

Physik II. 403. o. — 4.) Nem bocsájtkozhatunk bele annak a feltűnő ténynek az elemzésébe, hogy több mint százéven át hogyan állhatott meg és fejlődött egymás mellett döntés nélkül két egymást elutasító világgép: a testecske-elven alapuló mechanika és a hullám-elvet alkalmazó elektrodinamika. Jelezhetjük: az általános mehanizálás „reakciós-kísérlete” nem sikerült és nem sikerülhetett, a hullámfelfogásnak pedig, mely csak akkor győzhetett, amikor önmaga — egyoldalúsága — megszüntetésével a korpuszkuláris vonásokat is magába olvasztotta, még nem állottak azok az adatok rendelkezésére, (kathod-elektron-sugarak, radioaktivitás, kvantumjelenségek), melyek fölényét eldönthették volna. — 5.) A Nobel-díj átvételekor tartott előadásában. (Közölve Die moderne Atomtheorie című füzetben 1934.) — 6.) V. Ö. Die moderne Atomtheorie. — 7.) Materialismus und Empiriekritizismus című művéből. — 8.) Uljanov az u. n. „prakticizmus” ellen. V. Ö. Luppolt, Uljanov und die Philosophie 49. o.

V E R S E K

Irtta: KOMJÁT ALADÁR

NEM MOCCAN A RÖG?

„Fantáziát” kínáljak?
 Ámuljam a napot
 zúgó parittyá-kőnek?
 Az ég föltelt hasában
 parázsló csecsemőnek:
 meredő csúcsok megfogant fiának?
 Vagy gondos kotlós-szájnak,
 ki párás meleget fúj
 a föld-csibének pihéje alá?
 Vagy sugár-tüskés borznak?
 Vagy kikötő-koloncnak,
 mihez a föld hozzáakaszodik
 ezer ezüst-fonállal,
 hogy él ne hordja szél
 s az irgalmatlan úrben
 ne háljon csúf halállal?

Szóljak a halak nyelvén?
 Pillantsak vaksi kúcacok szemével?
 Vagy lelkendezzek az élőfa türelmén,
 ki nem lázad,
 ki áll, áll mozdulatlan,
 s év-év után
 — önnön mátkájaként —
 im fölgűrűzi, mégis! önmagát?
 Dicsérjem tán a „hű alázatot”:
 a bókoló pórt,
 ki örvend, hogy tapossák?
 Bizonygassam, hogy jó a rossz
 s hogy rossz a jó?
 Hogy a golyó, mi megtép
 s a zuhantott bot sebje:

semmi, „vigaszos megpróbáltatás”,
 az „örök törvény” habjátéka csak?
 S hogy lábunk alatt nem moccan a rög?

Én nem vagyok vajákos.
 Se jó, se pap, se „költő”!
 Én a haragos, darabos,
 vér-ganajos életet mondom.
 Őt dombolom, rontom.
 A csikasz éhség ordítása ez.
 A megindult föld ordítása ez!
 S az épség s szépség kenyérlő-egyszerű,
 erős-tiszta győzelmi éneke.
 Amibe úgy veszik bele
 a „roppant látomások” s a „csepernyi csudák”
 nyavalyás cincogása,
 mint égzengésbe
 a rebbenő levél nesze....

ÓRÖM

Had' énekeljek máma örömet!
 Örömet ezen a vérfekete földön,
 ahol az ember régen elfeledte,
 hogy tejtestvére ő
 vadnak, cserjének,
 magasodó fának,
 zudult erőnek,
 tűznek, áradásnak.
 Had' énekeljek máma örömet!

Dajkál a völgy. Ó pihenés öröme!
 A napfény egybefürdet élőt és holtat.
 Bizserg a jó a rögbe.
 Neszez a gyökér-rengeteg :
 minden ízembe friss szálát bogozgat.
 Imettsé? Álom?
 Fekszem boldog-esetten.
 Keveredő sodrában a világnak
 hol az én testem?
 Izes, nehéz tej ömlik él a számon.

Boldog bódultság. Boldog ébredés.
 Kaszások döntik az éreti vetést.
 Most pillantásuk gondtalanra szépíti.
 Most nincs szemükben éhség,
 csak rakott asztalok,
 csak a pirult mag
 s az aprónépnek képe,
 ki körülüli estidőn az asztalt
 s fal, teli szájjal, a roppant kenyérből.

Ó meghajtott, zubogó vér!
 Játszó, szikrázó fiatal indulat!

Futásod, lángod örökkéig tartson!
 Marokszedő lány hajladoz a tarlón.
 Szépen lép. Combja dombosan feszül.
 S anyányi melle érző-gyenge bogja
 átles a gyolcson:
 szimatolón, akár a kölyök-macska orra.

Állok az összerohant elemek,
 a zuhogó nap,
 csírás szagok, vad meglobbant színek
 forgatagában.

Most, most, most elmos a győztes gyönyör?!
 Sok ez a bőség a csontig-éhezettnek!
 Állok vacogva: nem moccan a lábam.

Fogadj be nagy víz: természet, teli élet!
 Karom kardjával hadd hasítsam
 a makacs bukkánó **habot!**
 Hadd mossam le facsaró nappalok,
 facsaró éjszakák vérverítékét!
 Fogadj be nagy víz! Sodorj, sodorj
 öröm-őserdős partok,
 gyönyörtarajos tengerek felé!
 S ha lankadok,
 ha holtfehérre válva
 mégis orditanék: „Segítség!” —
 bojtás! él, sodorj a halálba!...

A SZÍN-FÉNYKÉPEZÉS FELÉ

Irta: MOHOLY NAGY LÁSZLÓ

1. A szinesfényképezés ma, mint 40 évvel ezelőtt, még mindig a természet minden vonatkozásban kielégítő színes visszaadásának nehézségeivel küzd. A fényérzékeny rétegek, a színszűrők és az autochrom negatívok fizikai adottsága következtében a természetes színeknek csak megközelítő visszaadása lehetséges. Ismeretes pl., hogy a nyomdász a három szubsztraktív alapszínnel, a sárgával, a vörössel és a kékkel csak egy intenzív kéket vagy egy intenzív zöldet tud elérni, nem pedig mindkettőt, hacsak egy második kéket nem alkalmaz. Ez a nehézség kétségtelenül jelentős feladat elé állítja a szinesfényképészt. Kénytelen a természetvisszaadás nemét és mértékét tudatosan megválasztani s harmonikus eredményre törekedni.

Mindez azonban korántsem rendkívüli megállapítás, csupán a színfénykép illuziójának a lerombolása, ami az ábrázolt tárgynak az eredménnyel való teljes egybevágóságát tételezi föl.

2. Még egy illuziót kell lerombolnunk: általános az a vélemény, hogy a szinesfénykép ténye nagy haladás a fényképezés szempontjából. Bizonyos: a technikai haladás adott, de nem a fényképezési. A színfényké-

pészetnek ma még ugyanazok a faladatai, mint amiket a fényképezés feltalálói már száz évvel ezelőtt megoldottak. Lassan ideje volna már a színfényképezés terén is alkalmazni azokat az alap- és tantételeket, amik szerint a jó, modern fekete-fehér fényképezés dolgozik, s amit az amatőr és hivatásos fényképészek ma tökéletesen kezelnek. Az ösztönzést erre azok az új *Bernpohl*, *Reckmeyer*, *Taylor-Hobson*, *Klein* és más rendszerű megvilágító kamerák szolgáltatják, amelyek egyidőben három negatívval dolgoznak; hasonlóképp a tökéletesített Finlay-folyamat s az új autochrom fotólemezek fokozott érzékenysége (*Agfacolor*, *Dufaycolor*, stb.) Mindezek az első lépés a felszabadult színeskamera felé, mivel ezekkel színes pillanat főlvételeket csinálhatunk, vagyis a színes mozzanatok egész sorozatát, hasonlóan ahhoz, amire a felszabadult fekete-fehér kamera tanított.

3. Így a színesfényképezés számára is intenzív ábrázolási lehetőségek kínálkoznak, aminőkről a festészet, illetve az emberi szem lemondani kénytelen. Ez azonban még nem jelent alapvetően saját problematikát. Egyelőre csak azt tudjuk, hogy mindez a fekete-fehér fényképezés átvitele a színesbe. A színesfényképezés saját törvényeinek a kidolgozására a leghelyesebb egy 15-20 év előtti folyamatra, nevezetesen arra a hatásra emlékezni, amit a film a statikus fekete-fehér fényképezésre gyakorolt. Határozottan feltételezhető, hogy a színes film általános bevezetése a színesfényképezés számára új lendületet s félreérthetetlenül sajátos problematikát nyújt. Ma — a színes-film bevezetése előtt — csak tapogatódzva és pontatlanul írhatunk le pár megfigyelést.

4. Felfogásom szerint a színes-film legfontosabb eleme a mesterséges fényforrás. Vetítés közben a fény az átlátszó filmen, illetve színes emulzió hatol át. Ez azt jelenti, hogy mi a festék szemcse helyett fénnel „festhetünk”. Ez a színes templomablakok művészetének hanyatlása korában a színelakítás újból meghódított tényezője. A festészetnek mindig az volt a célja, hogy a színes fényhatásokat ugyanazzal az intenzitással adja vissza, ahogy azok a természetben jelentkeznek. Az impresszionista festészet ismerőinek ez nem mond újat, de kevesen tudják, hogy az impresszionizmus fejlődése sok tekintetben hozzájárul a színes film problémájának a tisztázásához is. Nemcsak azért, hogy pl. a pontillisták megelőzték a színes fényképezés additív módszerét, mint *Seurat*, aki vörös és zöld pontoknak az egymásmellé helyezésével megfelelő távolságból nézve széles sárga sítot produkált, mintahogy ezt az autochrom Lumière-fotólemez vagy a Dufaycolor-film teszi, hanem főleg a színelakítására való egészségesebb beállítódással, amely nemcsak az új színérzést, hanem az új térbiztonság alapját is megteremtette. Az impresszionisták már tárgyilagosabb optikai föladatak felé tájékozódtak és ők merték először a testészet elbeszélő novellisztikus elemét a színelakítás javára elnyomni s ezzel az impresszionizmus lett *Cezanne* művészetének az alapja, aki minden újabb festői kifejezésforma atyja.

5. Felfogásom szerint minden színesfényképész és színesfilm törekvés alapja hosszú ideig *Cezanne* művészi fejlődése marad, úgyhogy igazoltnak tűnik ezt a fejlődést röviden érinteni.

Cezanne fejlődésében három szakasz különböztethető meg: 1. Az elbeszélő, pszichologizáló; 2. a naturalista és 3. az absztraháló.

Az első szakaszhoz csak emberi szempontból lehet megjegyezni valónk, s nem a különleges optikai problémák vonatkozásából. A képek fel-fokozott, pszichoanalizálható eseményeket beszélnek el. („Szent Antal

megkísértése", „Gyilkosság", stb.) Cezanne tulajdonképpeni festői fejlődése a második szakasszal kezdődik. Ebben a szakaszában ismerte fel Cezanne, hogy feladata az anyagok színes fényjelenségeinek, vagyis a fény legintenzívebb hatásának a visszaadása. Az impresszionisták az új festéstechnika gazdag skáláját teremtették meg s Cezanne ezeket a technikákat tovább fejlesztette. Közelebbről szemügyre véve: e második szakasz képei opalizáló, csillogó ecsetvonásokból, pöttyökből, vonalakból állanak, amelyek megfelelő távolságról csodálatos, fényteli egységgé, a legtöbbször valamely táj természetes visszaadásává illeszkednek össze. Kiderült, hogy ez a részletező, elemző technika hihetetlen intenzív természet- és tér-ábrázolást tesz lehetővé. Miután ezt a lépést megtette, Cezanne érdeklődése a színösszefüggés, általában a színexistencia objektív problémái felé fordult. Harmadik szakasza, az absztraháló ennek a beállítódásnak a tetőpontja. Ezekben a késői képeiben Cezanne számára csak téralkotó színelületek és színfeszültségek kompozíciójáról van szó. S bár itt is a természet a kiindulás, mégis ezt csakhamar legyőzi s a ségdkonstrukció szerepére korlátozza.

6. Ismerjük a festészet további fejlődését. Cezanne objektív alakító munkája az expresszionizmuson és a kubizmuson keresztül az absztrakt festészet utját egyengette. Ma a festészet számára lehetséges magával a színnel dolgozni. Ebben a vonatkozásban szeretném megállapítani, hogy hiszek a színfényképezés terén a Cezanne-féle alapelvek absztrakt továbbfejlesztésében, ahogy az a festészet terén is megtörtént. A nem absztrakt Cezannera azonban nem annyira a kísérleti, mint inkább az üzleti filmtevékenység fog visszanyúlni a történeti stílusban való terméketlen laborálás után.

7. A szint tehát, mint az objektív kifejezés anyagát meghódítottuk. A szín-ábrázolás ama legmagasabbrendű intenzitása azonban, ahogy a természetben a fény bizonyos testeken való reflexiója vagy abszorpciója révén jelentkezik, még megoldandó feladat. Vagyis ma ismét az ősrégi problémáról, a szinkifejezés intenzív vé tételéről van szó, de nem-naturalista vonatkozásban.

A valódi fényfestészet igazi segítője, amelynek még az is az előnye, hogy mozgó, a helyesen használt színes film lesz. Ez azonban nem a fényképezett természet gépies visszaadását jelenti, hanem olyan formalkítást, amely független a természettől.

8. A fényfestészet céljaira — mint már említettük — rendelkezésre áll az őseredeti alakító elem: a mozgó, színében változatos és szabályozható fény. Ez a fény aktivizálható. Nemcsak annak a meghatározott anyagának a fényelnyelő képességével vagy differenciálódásával, amit besugároz, hanem elsősorban az emberi alakítóvággyal. Itt kezdődik a fény tényleges meghódítása, a direkt fényhatás elintellektualizálása. Ebben a vonatkozásban az első nagy szenzációt majd a színértékek helyes kinetikai ábrázolása adja, valószínűleg valaminő ujfajta montázs segítségével, amely a szerkezetet és a kontinuitást nem lélektanilag, hanem optikailag teremti meg. Természetesen még sokáig tart, amíg a filmben a szín megszabadul naturalista-illuzionista jelentésétől. A színes fényalakítás, amely független az előbbi elemektől a végén valószínűleg absztrakt fényjáték lesz. A sztatikai ekvivalens ebben a vonatkozásban a színes fotogram volna a fekete-fehér kameránélküli felvétel analógiájaként. Ilyen felvételekre már tettem kísérleteket, de úgy érzem, hogy

ezek ma még nagyobb s talán ötletesebb berendezkedések nélkül nehezen vihetők keresztül.

9. Összefoglalólag megállapíthatjuk, először: a színtényképésznek természetábrázolásait ma fotóanyagának kémiai-fizikai adottságai következtében tudatosan egy harmonikus festői kifejezésre kell átranzponálnia; másodsor: a színtofotografus a szinkamerát a felszabadított fekete-fehér fényképészet érvényes szempontjai szerint tartozik használni; és harmadszor: a színtényképészet szinkulcsa a még megoldandó színtofotogramma.

A BOSZPORUSZI ÉJSZAKA

Irta: HÁY GYULA

(Részlet a *Barbár* című komédiából)

(*Szín:* A kapitóliumi farkas árnyékában, Rómában. — Három római polgár ül egymás mellett.)

ELSŐ POLGÁR: ...Két nap Messanáig. Egy Syrakusae. Egy Brundisium... Kettő... négy... öt... Kisázsia... Helleszpontosz... a Boszporusz... Mi meg itt ülünk Rómában és tünődünk, tünődünk. Halhatatlan istenek, mit csinál most vajjon a mi fővezérünk, a nagy Gnaeus Pompeius?

MÁSODIK POLGÁR: Nyomja a gabona árát.

ELSŐ: He?

MÁSODIK: Most egy éve 24-en állt vékája. Hat hónappal ezelőtt 20-on. Két hét előtt már csak 12-ön...

HARMADIK POLGÁR: Nem futják az istenek, mondom én nektek. A nép már nem jámbor és az istenek nem elegendők.

MÁSODIK: ...és azon a napon, amikor ő lett a főparancsnok, 71/4-re esett vékája.

HARMADIK: Uj isteneket fog Róma látni, mondom én nektek. Egész uj isteneket.

ELSŐ: Mikor évekkel ezelőtt Mithradátesz, az átkos barbár egyszázötvenezer rómain egyetlen napon lemészároltatott, — mondta a Szenátusban is a nagy Ciceró, — a római nép gyalázata mérhetetlen vala és az adóbérlők veszteségei miatt a fórum bankjai beszüntették a fizetést.

HARMADIK: Kelet felől jönnek az uj istenek, mondom én nektek.

MÁSODIK: Ahány lépést csak tesz, mind a gabona árát nyomja. Ha tüsszent, esik a gabona ára. Ha ásit, esik a gabona ára. Ha Muciája felszarvazza, esik a gabona ára, s ha ő a szép Perpetuával enyeleg, esik a gabona ára.

ELSŐ: Ő, csak ő fogja Mithradáteszt, az átkos barbárt megsemmisíteni.

MÁSODIK: És akkor egész Ázsiából egyetlen gabonagyárat csinál és mi, a kis gazdálkodók koldulni mehetünk.

HARMADIK: Mithradátesz le fogja győzni Rómát, mert más istenei vannak. Mi nem vagyunk elég jámborak, Mithradátesz kell, hogy uj isteneket hozzon reánk. Barbár isteneket.

ELSŐ: Egy nap a vad Helleszpontosz, egy nap a sivár Boszporusz. Halhatatlan istenek, vajjon szilárdítja-e ő a hitelt, vagy veszélyezteti?

MÁSODIK: Most, ha esső jön, belefutunk a saját gabonánkba. Ha

szárazság jön, nem lesz, mit eladnunk.

HARMADIK: Azelőtt, ha szárazság volt, az asszonyok hosszú köntösökben, meztláb, lebontott hajjal és tiszta kedéllyel a hegyre vonultak és akkor zuhogott, mintha dézsából öntenék és mind boldogok voltak és vizesek, mint az öntött ürge.

ELSŐ: És aki megázik, annak a halhatatlan istenek a szaggató podagrát küldik a tagjaiba...

MÁSODIK: ...orvosra meg nincs pénz, mert a kenyér túl olcsó és éhenhal az ember.

HARMADIK: Csak Mithradátesz hozhat nekünk friss isteneket.

ELSŐ: A biborszinű nap lenyugszik... és éj borul a Boszporuszra...

(Boszporusz. Éjszaka. — Mithradátesz hajója, a „Jázon” és a római vezérhajó szorosan egymás mellett. — A római hajónak széles, nem éppen magas parancsnoki tornya van, kis ablakkal.

Elnyújtott kiáltásokkal egy hidat fektetnek a római hajóról a pontuszi hajóra. Fáklyák égnek mindkét hajón. — A római oldalon egy centurio, a pontuszi oldalon *Tiron* helyezkedik el a hid végében. A centurió mögött ott áll *Pomponius*, *Tiron* mögött *Arisztion*. Mindketten igyekeznek úgy állni, hogy a másik oldalról ne lássák őket. Mindkét hajón még más alakok is mozognak, akiket a sötétségben nem lehet felismerni.)

CENTURIO (átkiált a pontuszi hajóra, kezét tölcser gyanánt tartva a szája elé.) Kik vagytok? Kik vagytok? Kit vagy mit hordtok a hajótonkon?

TIRON (ugyanugy): A legfölségesebb Nagy Király, Mithradátesz Eupátor hajója, Jázon, a legfelségesebb uralkodót, Bazileosz Mithradátesz Eupátort hordozza fedélzetén. — És ti kik vagytok? Kit vagy mit hordtok a hajótonkon?

CENTURIO: A római szenátus és nép vezérhajója a konzult és különleges hatalommal felruházott fővezért, Imperator Gnaeus Pompeiust hordja a fedélzetén.

TIRON: Legyetek üdvözölve.

CENTURIO: Legyetek üdvözölve!

POMPONIUS (halkan a Centurióhoz): Kikérdeztétek-e hát egymást alaposan a dolgok felől, amiket ugyis tudtok?

CENTURIO: Olyasmit kérdezni, amit nem tudunk, nem az én hivatalom. Én csak centurió vagyok.

ARISZTION (halkan Tironhoz): Kérdezd, hogy mik a szándékaik. Bazileosz hallani akarja, hogy mit hazudnak.

TIRON (hangosan): Mi járatban vagytok itt a Boszporusz vidékén, barátom? Mi az utatok célja és melyik utirányt fogjátok választani?

CENTURIO (félíg Pomponiusz felé fordulva, de látszólag Tironhoz szólva): Hogy mi járatban vagyunk, barátom? Azt kérded? Hogy melyik utirányt akarjuk választani?...

POMPONIUS (sugva): Ne mondd meg!

CENTURIO (tovább Tironhoz): Én csak centurio vagyok. Parancsoltás még nem volt, honnan tudhatnám hát?

TIRON (hátra, Arisztionhoz): Nem tudja. Csak centurio.

ARISZTION (hátra, bele a sötétségbe): Nem mondja. Megkérdezzük hivatalosan?

(*Pharnákesz* herceg, Mithradátesz fia, felbukkan a sötétségből.)

PHARNÁKESZ: Igen.

ARISZTION (tovább Tironnak): Kérdezd meg barátságosan, — hivatalosan.

TIRON (a centurióhoz): Eredj a föllebbvalódhoz, vitéz centurió, add át neki hajókapitányunk barátságos üdvözetét, — legyen olyan barátságos, adjon nekünk hajózástechnikai okokból pontos felvilágosítást az utirányotok felől.

CENTURIO (elhagyja a helyét a hid végén, odamegy Pomponiusához, halkán): Most hivatalosan kérdeztek.

POMPONIUS (pillanatnyi gondolkodás után): Várj.

(Pomponius a parancsnoki toronyhoz megy és kopogtat. A tornyon levő kis ablak kinyílik, *Gnaeus Pompeius*, a konzul és imperator jelenik meg az ablakban.)

POMPEIUS: Mit óhajtasz Pomponius?

POMPONIUS: Megkérdeztek bennünket hivatalosan, hogy hova tartunk.

POMPEIUS (rövid gondolkodás után): Egy római konzul mindenütt csak Rómába utazik.

POMPONIUS (visszamegy a centurióhoz): A római provinciákba, meg oda, ahol még majd lenni kell római provinciáknak.

CENTURIO (visszamegy a helyére): Sikerült megállapítanom, hogy a katonai állomásainkat fogjuk inspiciálni a provinciákban és látogatást tenni a Fekete tenger fejedelméinél, akikkel az ezelőtti konzul, *Lucullus* békeszerződést kötött.

TIRON (hátra Arisztionhoz): Katonai inspekció, látogatás a fejedelmeknél.

ARISZTION (hátra Pharnákésznek): Diplomáciai lépés a Nagy Király hűbéreseinél.

MITHRADÁTESZ HANGJA (a sötétségből hevesen): Armenia királyánál is?

PHARNÁKESZ (gyorsan Arisztionhoz): Arméniában is?

ARISZTION (maga ugrik a hidhoz): Arméniában is?

CENTURIO (tovább Pomponiusához): Arméniában?

POMPONIUS (tovább Pompeiushoz): Arméniában?

MITHRADÁTESZ (nem várja be a választ, kilép a sötétből Pharnákészhez): Mit keresnek a rómaiak Arméniában?

PHARNÁKESZ (maga lép a hidhoz, egyenesen átszól a római hajóra): Mit keresnek, — azt kérjük, — a római légiók Arméniában?

CENTURIO (Pomponiusához): Hogy mit akarnak a légiók Arméniában?

POMPONIUS (Pompeiusához fordul): Mit lehet Arménia ügyében válaszolni?

POMPEIUS (rövid gondolkodás után szilárdan): A háborút tagadni, — a győzelmet elismerni.

POMPONIUS (a centurióhoz): Birod azt?

CENTURIO (vissza a hidhoz; azonnal): Rendzavaró elemek közeledtek a táborunkhoz Arménia határán. Háború elkerülése végett szabályszerűen bekerítettük és lemészároltuk őket. A béke biztosítására nagyobb katonai erőket küldtünk Arméniába.

PHARNÁKESZ: És Arménia királya?

CENTURIO: Némi vonakodás után utólag beleegyezését adta.

PHARNÁKESZ (hátafordít a rómaiaknak, visszamegy Mithradáteszhez): A megszokott római locsogás.

POMPEIUS (kihajol az ablakon, sugja Pomponiusnak): Most érintsék kicsit a különszövetségek kérdését.

POMPONIUS (a centurióhoz): Kérdezd meg, hogyan egyeztetni Mithradátesz össze a Lucullus-féle békével, hogy az országokat beutazza és

különszövetségeket köt velük.

CENTURIO: Igenis. (Hangosan): Vonakodásának különös okául azt a tényt nevezte meg Arménia királya, hogy ő és Mithradátesz, a Nagy Király a régi véd- és dacszövetséget, amely a lucullusi béke folytán érvényét veszítette, nemrégén megújították. Megfelel ez a valóságnak?

ARISZTION (vontatottan, félig Pharnákeszhez fordulva): Megkérdezhetem, centurio...

PHARNÁKESZ (mormolja): Ehhez a rómaiaknak semmi közük.

ARISZTION (folytatva): ...de azt hiszem, a Nagy Király a cselekvését sohasem bocsátja idegen hatalmak ellenőrzése alá...

POMPONIUS (a hidhoz megy, félbeszakítja): ...mivelhogy ez lényegében ugyis csak egy tágabb értelemben vett műgyűjtésből áll. Vagy nem?

ARISZTION (megismeri, meglepetten): Ó, ... Titus Pomponius?

PHARNÁKESZ (előlép, félretolja Arisztiont): Mi nem tartunk benneteket a Boszporuszban, ti rómaiak! Mi nem kértünk benneteket, hogy ezt a hidat ide fektessétek. Elvehetitek, ha mi meg a szerződéseink nem tetszenek nektek.

MITHRADÁTESZ (sugva): Jól van, Pharnákesz!

POMPEIUS (sugva): A hidat föl ne adjátok!

POMPONIUS: Engedelmet, Pharnákesz herceg, én nem úgy értettem.

MITHRADÁTESZ (sugva): Támadni tovább!

PHARNÁKESZ: A lucullusi békét olyan időpontban kényszerítették rá a Keletre, amikor a háborúban nem volt szerencsénk. Röviddel azután Lucullus szégyenletes vereséget szenvedett.

POMPONIUS: Lucullust ti meg nem vertétek. Őt a szenátus hivta vissza.

PHARNÁKESZ (nyakasan): Aki elszalad, az meg van verve. — És önmagát megverni szégyenletesebb, mint vereséget szenvedni.

POMPONIUS: Mégis érvényes a béke, amit Lucullus veletek kötött.

PHARNÁKESZ: Ha a béke érvényes, miért fegyverkeztek akkor ellenünk? Ha a béke érvényes, miért adatott magának Pompeius külön meghatalmazást avval a kifejezett megbizással, hogy Mithradátesz hatalmát megsemmisítse?

POMPONIUSZ: De Pharnákesz herceg...

PHARNÁKESZ: Én egész biztos nem akarok háborút veletek. Örülök, ha nem látlak benneteket, de ha nektek úgy tetszik, — azt se bánom. Félre ezzel a hiddal és elkezdődhet a boszporuszi csata

POMPONIUSZ (halkan a centurióhoz, aki most egy lépéssel mögötte áll): Nos?

CENTURIO (fogai közt): Kizárt dolog, hogy Pompeius ebbe belemegy. Még sohasem kezdett csatát, amíg a győzelem nem volt garantálva.

POMPEIUS (messze kihajol az ablakból): Semmi szín alatt se engedj kenyértörésre jutni.

CENTURIO (Pomponiuszhoz): Na, mit mondtam?

POMPONIUSZ (pillanatnyi megdöbbenés után hangosan): Lehetséges, Pharnákesz herceg, hogy te nem akarod a háborút. Atyád azonban akarja és viseli már harminc esztendeje. — Az én személyemben egyébként békés polgárral beszélsz. Én nem vagyok sem katona, sem államhivatalnok. Önálló bankár vagyok és bámulója atyádnak, mint nagy műgyűjtőnek. — Semmi okunk arra, hogy heveskedjünk és hidakat romboljunk. Reméljük egy békés megegyezést.

MITHRADÁTESZ (rövid hallgatás után, hirtelen): Mondd, hogy lehet róla beszélni.

ARISZTION és TIRON (gyorsan továbbadják): Lehet róla beszélni.

PHARNAKESZ (meglepetésében gépiesen utánuk mondja hangosan): Lehet róla beszélni.

POMPONIUSZ (csaknem leplezetlenül megfordul és továbbadja a centuriónak): Akarnak róla beszélni.

CENTURIO (Pompeiuszhoz): Akarnak róla beszélni.

POMPEIUSZ (végigsimit a homlokán): Nyerjetez időt.

CENTURIO (Pomponiuszhoz): Mondd: alkalomadtán.

POMPONIUSZ (hangosan): Biztosra veszem, hogy az imperátor egy megbeszélés előtt nem fog elzárkózni. Azt ajánlom, hogy néhány nap múlva az összejövetel lehetőségeiről tárgyaljunk és addig is fenntartsuk a barátságos kapcsolatot a két hajóraj között.

MITHRADÁTESZ (egyszer csak előlép, szorosan Pharnákesz mögött, őhozzá beszél, de hangosan, hogy a másik hajón is hallják): Mondd meg nekik fiam. Mithradátesz olyan békés, hogy a megbeszélést nem engedi soká halogatni. Mondd meg nekik, Mithradátesz emlékszik az időkre, amikor a kis római szenátus és a kis pontuszi királyok még békében megélték egymás mellett, mert egyik sem törekedett világuralomra. Mondd nekik, fiam, Mithradátesz, a Nagy Király nagy tiszteletet akar adni a római konzulnak: holnap este a hajóján teljes nyilvánosság előtt nála akar vacsorázni.

(Általános, nagy meglepetés.)

POMPONIUSZ: Bocsáss meg, ezt előbb jelentenem kell. (Pompeiuszhoz siet.)

CENTURIO (szintén Pompeiusnál): Tehetjük ezt?

POMPEIUSZ: Lehetetlen! Mit szólnának hozzá Rómában? Hogy néz ez ki?

POMPONIUSZ: Szóval nem hívod meg?

POMPEIUSZ: De, ha nem hívom meg, akkor rögtön megtámad.

POMPONIUSZ: Szóval meghivod?

POMPEIUSZ (izzad): Csakhogy az én megbízásom úgy szól, hogy semmisítem meg, nem úgy, hogy vacsoráztassam.

CENTURIO: És ha meghivnád is... (félreérthetetlen kézmozdulat a nyakához.)

POMPEIUSZ: — Csak, ha a Pharnákesz is a kezünkben van.

POMPONIUSZ (a hidhoz fut): Mielőtt a konzullal beszélnek, tudnom kell, hogy Pharnákesz herceg is meg fog-e tisztelni bennünket?

MITHRADÁTESZ (Pharnákesz mögött): Nem ér rá.

POMPEIUSZ (a centurióhoz és Pomponiuszhoz): Na, látjátok!

MITHRADÁTESZ (Pharnákeszhez): Nem kicsi az ijedelem. Érted már, hogy mi az, ha Mithradátesz a római konzulnál akar vacsorázni?

PHARNAKESZ: Most értem, Apám. Hibásan értelmeztem ezeket a dolgokat. Bocsáss meg.

CENTURIO (Pompeiuszhoz): Mit parancsolsz tehát?

POMPEIUSZ: Csaták és diplomáciai tárgyalások a halhatatlan istenek kezében vannak. Amit a halhatatlan istenek akarnak, az hamar bekövetkezik. A halhatatlan istenek pedig a dolgokat egymásután akarják.

POMPONIUSZ (a centurióhoz): Mitől lett egyszerre ilyen jámbor?

CENTURIO: Nem tud határozni és azt akarja, hogy más csinálja a hibát. — Én rám azonban várhat. Én a Vízöntő alatt születtem, nekem van türelmem.

POMPONIUSZ: De én a Bak alatt. Én meghívom.

CENTURIO: Eszedbe ne jusson. Ha a szenátusnak egyszer pénz kell, elveszi ezzel az ürüggyel a vagyonodat.

POMPONIUSZ: Mi fog hát történni.

CENTURIO: Én centurio vagyok, te bankár. Ő a konzul, neki kell hártároznia. Szoaré vagy tengeri csata. (A fedélzet korlátjához megy, leve-szi a sisakját, ami tele van cseresznyével, átszól Arisztionhoz): Szereted a cseresznyét?

ARISZTION: Nem ismerem.

TIRON: Milyen az?

CENTURIO: Ujdonság. Lucullus hozta Itáliába.

ARISZTION: Jól néz ki.

CENTURIO: A magot ki kell köpni. (Mind a hárman eszik a cseresz-nyét és a vízbe köpik a magját.)

POMPEIUSZ: Pomponiusz, hivd ide a Perpetuát, hadd hangolja gyön-gédebbre itt a hangulatot.

(Pomponius sietve el.)

TIRON: Igaz, hogy a Lucullus olyan falánk?

CENTURIO: A hadsereg nem szerette.

ARISZTION: Hát az ujat?

CENTURIO: Pompeiust? — Tűrhetőbb.

ARISZTION: De azok az igazi római hadvezérek, azok ugylátszik már nincsenek sehol.

CENTURIO: Hispániában van, azt mondják, valami fenegyerek. Ju-lius Caesar a neve. Az tesz valamit a bajtársakért, úgy hirlík. Én nem ismerem.

(Pomponiusz sietve jön a kajütből Perpetuával.)

PERPETUA: Fölséges hajó! Gyönyörű egy hajó! Vannak rajta höl-gyek is? (Prokull, aki a sötétben Mithradátesz közelében tartózkodott, engedelmet kér és kap tőle, hogy válaszoljon.)

PROKULL: Ki szól ott?

(Mindketten a korláthoz mennek.)

PERPETUA (mustrálja Prokullt): Ó, milyen édes!

PROKULL: Mily kedves! Mi a neved?

PERPETUA. És neked?

PROKULL: Prokull.

PERPETUA: Én Rómából való vagyok.

PROKULL: Én Athénből.

PERPETUA: Te Mithradátesz felesége vagy?

PROKULL: Mithradátesz feleségei egész öreg asszonyságok. Én há-remhölgy vagyok. Ezidőszerint a favorit.

PERPETUA: Érdekes.

PROKULL: És te, felesége vagy a Pompeiusnak?

PERPETUA: Pompeius feleségei nagyonis gyakran váltogatják egy-mást a politikai viszonyok szerint. Rómában folyton válnak az emberek. Én azonban mindig ugyanaz vagyok. Igaz, hogy csak a város falain ki-vül...

POMPONIUSZ (a centurióhoz): Vajjon soká töpreng-e még?

MITHRADÁTESZ (ordít): Mi tart ott egy örökkévalóságig? Dobjá-tok a hidat a vízbe!

(Pontuszi katonák nekilátnak a parancs végrehajtásának.)

POMPEIUS: Meghívni!!!

CENTURIO (fölcsapja a sisakját, a hidhoz szalad): A római szená-tus és nép nevében a különös hatalommal felruházott fővezér és konzul, Imperátor Gnaeus Pompeius tisztelettel meghívja Öfelségét, MithradátesE

Eupátor Nagy Királyt holnap estére, vacsorára...

MITHRADÁTESZ: Egy asszonyt is viszek.

POMPONIUS: Magától értetődik! Hölgytársaság.

(Pompeius kilép a toronyból, ünnepélyes tógát kerit magára. Katonák, akik mindkét oldalon a sötétben őgyelegtek, most kapkodva sorakoznak. Lámpahordozók és kürtösök rohannak elő. Mindkét hajón egyidejűleg két különböző kürtjelet fujnak.)

(Mithradátesz és Pompeiusz a hidra sietnek, találkoznak a közepen.)

MITHRADÁTESZ: Pompeius!

POMPEIUS: Én Mithradáteszem!

(Átölelik egymást — Kürtök.)

(Függöny.)

AZ ÓROMÁNIAI ZSIDÓSÁG KULTURKÉPE

Irta: S. BICKEL

E tanulmány szerzője, S. Bickel ismert romániai jiddis író, kritikus és polémista. Közelebbről *In sich un arum sich* (Bennünk és körülötünk) címen kötetben adta ki tanulmányait és esszéit, amikben a jiddis irodalom nagy alakjaival s a romániai zsidó közélet kérdéseivel foglalkozik. Bickel itt közölt tanulmánya nemcsak azért tarthat érdeklődésre számot, mivel sine ira et studio számol be az óromániai zsidóságról, hanem azért is, mert az új zsidó nacionalizmusról a kelet európai jiddis kultúra és népi eszmélkedés szempontjából adott bírálata, mutatis mutandis, a transylvániai kulturkörnyezet zsidó nacionalizmusára is alkalmazható. (A fordító: Csehí) Gyula)

Az óromániai zsidóság kulturális tragédiája az volt, hogy külföldi eszmei hatások azelőtt törtek be, még mielőtt az itteni talajban gyökerező sajátos életformáit kialakíthatta volna. A *mendelssohnizmus*, amely másutt új, folyékonyabb formája volt a megmerevedett zsidóságtartalomnak, itt kétségtelenül túlkorán terjedt el, mert a regáti zsidóknál igazán nem volt még mit megújítani. Mit tett náluk a vallási reformizmus? A növekvőben levő, de még nem felnőtt sajátos népi testre az európai alkalmazkodás túlméretezett köpenyegét terítette s a fiatal organizmust a tragikomikus tévelygő szerepére kárhoztatta, aki tragikus, mert hiába keresi a kibontakozás útját, de ugyanakkor komikus is, mert kölcsönként kalapjával saját maga takarja el maga elől a napot.

Egyetlen ember ismerte fel, hogy a mendelssohnizmus milyen veszélyt jelentett az ókirályságbeli zsidók számára. Ez Bucuresti akkori főrabbi, a híres *Málbim* volt. Papi tekintélyének erejével és világszerte ismert talmud-kommentátori hírének teljes súlyával szállt szembe a Berlinből beszivárgó eszmékkal, melyek jelképévé és várává a tervbe vett reformtemplom kellett, hogy legyen. Málbim a kispolgárok és munkások tömegeire támaszkodott; a lipcei kereskedők és az intellektüelek a kormányhoz folyamodtak. Hamarosan kitűnt, hogy ki számította el magát: Málbim elhagyta az országot, s a legenda azt meséli, hogy szégyenszemre szemetes szekéren vitték ki a városból. *A Sf. Vineri-uccán*, az orthodoxok elkeseredésére s a „moderneket” annál nagyobb örömmel, felépítették a pompás templomot.

Vajjon az ily módon jelképesen európeanizált zsidók számára megnyílt-e az út a polgári emancipáció felé? A történelem itt epésen keserű

iróniát engedett meg magának. Az 1866-ban kelt román alkotmány világhírűvé vált 7. szakasza megtagadta a zsidóktól a polgár-jogot, mivel azok germanofilizmussal gyanúsíthatók. A német stílusban épült templomot kalapácsokkal és feszítővasakkal az ucca felizgatott tömege ekkor rombolta le, mint a közeli, kézzelfogható emancipáció jelképét. Ez — Adolf Stern feljegyzései szerint — 1866 június 16-án történt. Az „isten háza” romjai maguk alá temették a polgári jogok reményét, de belőlük fakadt s ettől az időtől alakult ki véglegesen az óromániai zsidóság életében az a sajátos jelenség, amit a *templizmus illúziójának* nevezhetnénk.

A romániai zsidó templizmus valami félbemaradt vallási reform; eredménye nem reform-, hanem csak forma-zsidóság. Nemcsak abban az értelemben, hogy a zsidóságból csupán külső sallangok maradtak meg benne, hanem azért is, mivel a különben viharos gyorsasággal történő román asszimiláció sem terjedt ki többre, mint a nyelvre. Ez az asszimiláció nem vezette el a zsidó embert az idegen kultúra rengetegébe s az belsőleg nem is vált románná. De ugyanakkor meglazította a romániai zsidók kapcsolatait a „hagyományos zsidó nevelés”-sel s lassanként felőrölte a sajátos életforma kezdeteit, amik mégis csak megjelentek. Az óromániai zsidó elvesztette eredeti arculatát. Elvesztette azért, mivel elszakadt az egyik kulturától s nem olvadt fel a másikban. Emiatt szellemi intenzivitása nemzedékről-nemzedékre csökkent: a talmudi és biblikus traktátusok forgatójából a román garasos-ujságok olvasójává lett.

Vajjon ez a népi sajátosságok hirtelen kipusztulását jelenti? Nem. A zsidóság csupán elcsökevényesedett, mignem egyszerű ceremóniává dekoratív látványossággá vált. Ezt a látványosságot a gazdag zsidó számára a páholy és a reform-templom adta meg. A zsidó kispolgár és munkás viszont ezirányu szükségletét a korcsmában és a jiddis színházban elégítette ki. A titokzatosságokkal és szimbólikus jelekkel tele páholyülés s a templom ünnepélyes színháziassága a zsidó polgárnak megadta a kultúra s a társadalmi élet illúzióját. A korcsmákban pedig a távolról idekerült népekenekesek a határon túli zsidók szenvedéseiről daloltak s a galíciai és oroszországi zsidó kérdéseket szedték ékes rigmusokba a tudatlan és szórakozásra vágyó közönség nagy lelkesedésére. A felvilágosodás és a chasszidizmus, a reform és az orthodoxia közti harc a második nemzedék kis embere előtt csak *Welvel Zbarasser*, a híres dalnok élő és verses ujságjának híreként jelent meg. S a tömegeket nem az énekes dalaiban torló problémák ragadták meg, hanem az a csodálatos gyorsaság, amivel ő rimes verseit rögtönözte. *Abraham Goldjoden* színháza lasi-ból indult az ottani „Zöldfa” vendéglőből. A zsidó színház a művészi ábrázolás mágikus erejével életet öntött azokba a formákba, amik már csak, mint a vallási formalizmus kellékei léteztek. Románia mind a mai napig a fantasztikus jiddis színházi előadások országa maradt. A realiztikus színpadi párbeszéd nem elégíti ki a román zsidó robusztus vitalitását. A folklorisztikusan kiéhezett zsidó tömeget lánggra lobbantja a zsidó emlékezők színpadi felevenítése: *Izsák feláldozása* Goldfodentől, *Az ócskapiacon* Perectől, *A Dibuk* An-Szkitől s *Sternberg* fantasztikus darabjai mélyen az Ó-romániai zsidó nép-ember és intellektüel lelkében gyökereznek, mivel mély zsidó tartalmuk kihalóban levő emlékeket idéz.

A nyelvileg asszimilálódott zsidó tömeg előtt nem merült-e fel tudatosan a kulturális és a gondolkozásbeli asszimiláció kérdése? Csak a XIX. század végén élezte ki az asszimilációt problémává a román-zsidó *Raneti Roman* drámája: a Manase. Ennél a drámánál kissé hosszasan kell

időnk, mivel R. R. benne művészileg ábrázolja a romániai zsidók szellemi fejlődését három nemzedéken keresztül. Manasé, az első generáció egy darabból öntött képviselője hasonlít *Perec*, a nagy jiddis író embeleihez. Megtaláljuk benne ugyanazt a lelki mélységet s az élet tényei ellen való makacs lázadást, ami *Perec* hőseit jellemzi. Manasé alakja éppen ezért nem egészen mentes a papírszagtól, idealizáló szándékkal van rajzolva s keresett monumentalitása ellentétben áll az óromániai zsidó környezet valóságával. A második generációt Manasé fia, Niszim képviseli. Kitűnően visszaadott forma-zsidó figura az „első templom” lerombolásának idejéből. Apjának hosszú szakálla helyett külföldi divatu oldalszakállt visel. Manasé mélyen gyökerező összetartási érzéséből a zsidó élet- és kultúraformákkal csak a „szent vallási dalok” iránti félig kegyeletből, félig félelemből táplálkozó érdeklődést tartotta meg, s évenként néhányszor el látogat a templomba, nehogy a felső hatalmak megharagudjanak reá. Niszimnek nincsenek gyökerei sem a román, sem a zsidó életben. Román liberális nyárspolgár, aki azonban egy hajszálon még a zsidóságon függ. Ezt a hajszálat merészen elszakította a harmadik nemzedék képviselője: Emil Horn. Horn már maradéktalanul szabad a zsidó érzelmi és gondolati babonáktól. Nyílt ésszel felismeri, hogy az ember egyenlőségének a társadalomban az a titka, hogy megtalálja a megfelelő vezérfonalat. Az ő vezérfonala viszont a kereskedelmi ügyeskedés sötét folyosóin vezet. Horn hajlongva, hizelegve, ravaszkodva s intrikálva járja ébren és ál-mában ezeket az utakat. Nos, ez az üzletpolitikai szomnambulizmus Horn asszimilációja. Ranetti Roman ideológiai szándéka az asszimiláció feldicsérése. Manasé zsidó monumentalitása megtörik s unokája Lea Frunzehez, a román intellektüelhez megy feleségül. A zsidó ifjúság előtt megjelenik az új ideál: az asszimiláció.

Ezt a drámát gyakran igen dramatikus körülmények között játszották, t. i. voltak olyan idők, amikor valóságos nemzetgyaláznak tekintették a Nemzeti Színházban való előadását. Mint élő alak két figurája ment át a köztudatba: Manasé s a népszerűvé vált *Selig Sar*, a zsidó közvetítő. Maga az asszimiláció problémája, úgy ahogy ezt a nagysikerű darab felvetette, csak irodalom maradt s nem tudta túlhaladni a színpad ~~desz~~káit. Talán azért, mivel a politikai emancipáció hiányában a kérdés felvetése még mindig tulkorai volt, de minden bizonnyal azért is, mivel a romániai zsidó élet szürke ege alatt csak lassan ~~sarjadoztak~~ s sohasem értek be a kulturális „lét vagy nem lét” kérdései. Ezért volt itt az ideológiai differenciálódás is oly rövid lélegzetű. Néhány évtizeddel ezelőtt valami mozgást idézett elő a szorványos kitérés, de ebből sem lett probléma.

Az emancipációért vezetett harc hidat vert az ideológiai ellentétek s a jogos érdekek között. A cionizmus első megnyilvánulásai rokonszenvre találtak ebben a zárt világban s amióta a hivatalos cionista politika a nemcionistákat is igyekszik a *Jewish Agency* paritásos rendszerén keresztül bevonni, azóta Palesztina, a héber nyelv, a zsinagóga s a jótékonyági egyesület játék volt a „cionista” s az „asszimiláns” zsidó polgár számára, ami pénzbe ugyan kerül, de „fejtörésbe” nem. A háború előtt pedig az összes zsidók társadalmi helyzetükre való tekintet nélkül rokonszenveztek a szocialista mozgalommal, mert annak élén olyan bojár ifjak állottak, akik jogokat követeltek a zsidók számára. A fiatal bojárok természetesen nem tartottak ki a szocializmus mellett. A szocializmus mellett csak azok tartottak ki, akiknek sorsuk az, hogy idealisták legyenek: a vagyontalan románok és a vagyon- s jogtalan zsidók. Zsidó szocialisták segítették Iasi-ban a külföldi Bund irodalmat Bessarábián keresz-

tül Oroszországba csempészni; így fertőzte meg őket a zsidó szeparatizmus. Ennek az eredménye egy jiddis nyelven megjelenő szocialista ujság lett: *Der Wecker* (Ébresztő.) De ez az ujság nem volt a *Bund* példájára, a zsidó nyelvű marxizmus harcosa. A zsidó jogtalanság differenciálatlan légkörében a hagyományos szombati ételek békésen megfértek az érték-többlettel. Programjuk szempontjából a romániai szocialisták, különösen a zsidók, az iszterai kozmopolitizmus hatása alá kerültek, de gyakorlatban nem vádolhatók türelmetlenséggel.

Az ő toleranciájukat átvették azok a zsidó intellektüelek, akik lassanként mégis csak helyet foglaltak a román kulturában. Ezek az intellektüelek nem jutottak ugyan tovább, mint a kultura síkságáig; az ujságírásig. Alkotó erők csak autentikus kulturális életből fakadhatnak s ez nem létezett a romániai zsidóknál. A nyelvi asszimiláció bizonytalan talaján csak az ujságírás információs és szellemi ügynökségeit lehetett felépíteni, amiknek a kultura gazdaságában csak másodlagos a jelentősége. Nemcsak azokra az ujságírókra gondolunk, kik megteremtették a román nyelvű zsidó ujságot, hanem azokra akik behatoltak a román pártlapokhoz s a pártönkivüli demokratikus sajtóba. Közöttük sem találjuk meg azt a Galiciában s a régi Ausztria többi államaiban is elterjedt író-tipust, akit lengyelisége vagy németisége a zsidókkal szemben hideg idegenségig vagy megvető, gunyolódó gyűlölködésig vezetett.

A romániai zsidó ujságírók csoportjából még csak olyan írói egyéniségek sem váltak ki, mint *Wilhelm Feldmann* Lembergben és *Friedrich Austerlitz* Bécsben.

A zsidó ujságíró belekerült a román pártok közötti versengésekbe a politikusok közötti vitákba, a közéleti aspirációk intrikáiba, de ugyanakkor nem távolódott el az emancipáció kérdésétől sem. Egyik legsajátosabb képviselője a zsidó ujságírásnak román nyelven *M. Schwartzfeld*, akinek ujságja: *Egalitatea* (Egyenlőség) már negyvenöt éve jelenik meg ugyanazokkal a polemikus és apologetikus cikkekkel, ugyanazokkal a boldog híradsokkal az érdemdús zsidóknak adományozott hivatalos kitüntetésekről, ugyanazzal a lelkes üdvözetekkel a fiatal pároknak, ugyanazokkal a patetikus nekrológiumokkal. De magában a román ujságírásban sok igen fontos helyet elfoglaló zsidó származású ujságíró akad, akinek asszimilálódása nem haladta túl a román nyelv tökéletes elsajátítását, ami a formát illeti, tartalmilag pedig nem egyéb, mint langyos, egyetemes humanizmusig szublimálódó patriotizmus s világhírs küzdelem a „kicsiny zsidó” lirizmusával. A *Neue Freie Presse* módjára terjengős *B. Brănisteanu*; *Saniel Grossmann*, az enciklopedikus adatok s a politikai tények mnemotechnikusa; *Constantin Graur*, paradoxokban gazdag gunyoros polemista; *H. St. Streitmann*, a nyelv finomságainak kísérteties ismerője s szkeptikusan fölényes író; az eszmei vitalitástól s harci kedvtől túláradó *Saniel Labin*, s a többi dei minores, akik mind belekeveredtek a román politikai élet szövevényeibe, nem viselik magukon az új asszimiláció jellegzetességét: a nemzeti érzések emberi méltóságot sértő túllicitálását. S a felületes nyelvi asszimiláció állapotában maradtak meg mindmáig, amikor az említett 7. paragrafus már közel husz éve érvényen kívül van s az Óromániai zsidók politikailag emancipálódtak és részt vehetnek a választások küzdelmeiben. Alig jutottak a moldvai kisvárosok zsidó tömegei választójoguk birtokába s ezáltal a román politika személyiségei számára, mint voks-szállítók új jelentőségre tettek szert, máris megjelent a vezető körökkel kapcsolatokat fentartó politikai ügynök típusa. Az ilyen „kortes” felfelé alázatos, hizelgő; választási klientélájával szemben annál kiméletlenebb; tiz zsidónak szivességeket tesz

s az egész városkát tegezi. Egyszóval, a politikai emancipáció az óromániai zsidók életében új folklorisztikus figurákat tényszerűen ki. Különösen érdekes jelenségek az u. n. kölcsönös segélyező egyesületek, amik a zsidó kispolgár számára a „páholyt” helyettesítik, ahová alacsony társadalmi helyzete miatt nem tud behatolni. Ezeknek az egyesületeknek böhözatba illő rangrendje s ceremóniáiéja van. Tagjaik halálát az ujságban jelentik, külön helyet jelöltenek ki maguknak a temetőben, — a temetés természetesen első osztályú, — s rajta bizonyos számú tag a ceremónia-mester vezetésével kötelezően megjelenik. Mindez a rang és a hatalom illuzióját adja a kispolgárnak, aki így engedelmessé válik az egyesületi elnökök politikai manőverei számára.

Vajjon ezek az emberek és az irányzat nem talált semmilyen ellenállásra az óromániai zsidóság tömegeiben? Ezt állítani tévedés lenne.

Két eszmeáramlat hatolt be külföldről: a szocializmus és a zsidó nemzeti gondolat. A szocializmus, mint gazdasági felszabadulási gondolat összeütközésbe került a jótékonyági- s temetkezési-filantropiával, amely a zsidó szegénység számára kihalóban levő sajátos életforma utolsó pozíciója volt. A szocializmus megrohmozta ezt a pozíciót s annak rekvizitumait kisajátította saját propaganda-jelző fegyvertára számára. Ezzel letörte osztályharcos ideológiájának az élet s így a zsidó országban, különösen Moldva kisvárosaiban elméleti komorsága olyan türelmes humanizmussal keveredett, ami már nem volt képes legyőzni a filantropiai ideológiát.

A zsidó nemzeti gondolat, amely itt nem talált sem mélyen gyökerező életforma-hagyományokra, sem pedig eszmeileg megerősített ellenállásra, hamarosan elvesztette a harcias ujdonság ingerét s kényelmes tényezőjévé vált az egyes zsidó körök opportunizmusának. Volt ugyan egyetlen lehetősége annak, hogy az importált nemzeti gondolatot megfelelő tartalommal telítsék: ez a jiddis nyelvvel való összekapcsolása lett volna. A jiddis nyelv valóban felébreszthette volna a nyelvi asszimiláció alatt szendergő népi potenciákat. Azonban a román nyelven folytatott zsidó nemzeti propaganda legfeljebb arra volt képes, hogy a román nyelvet telehintse a cionista parádés terminológia héber vadvirágaival, de arra már nem telt erejéből, hogy az eszmei magvakból zsidó kulturális ujjászületést termeljen. A romániai zsidó kispolgár ismeretesen rossz kiejtésű, most már a cionista propaganda héber hangzású, de román végződésű számtalan terminus technikus járult, ami őt semmihez nem kapcsolja s semmitől el nem választja.

Ez a szakadás a forma és lényegi szándék között okozza a román-zsidó kulturális irányzatok terméketlenségét. Ez az ellentmondás nyomorítja el egész a groteskségig az „izraelista román” iskolák arculatát, ahol pedig a zsidó szegénység gyermekeinek nagyrésztét nevelik, ez teszi szinte nevetségessé a zsidó kulturális egyesületeket s, olvasztja meg a romániai zsidó írók alkotó erejét.

A zsidó származású román író alkotó ereje nem támaszkodik autentikus emberi anyagra s mintaképre. A román életforma mély kedélyi forrásait még mindig a falusi települések szalmafedelei alól topja s ez nem hozzáférhető a zsidó művész alkotófantáziája számára, aki társadalmilag s szellemileg a városi kultúra és gazdaság kereteiben él. Igaz, hogy a romániai városi életforma anyagával annál inkább össze van nőve. Azonban amennyiben nem kimondottan satirikus anyagot dolgoz fel, a zsidó író a tudatalatti s a megvalósítási indulatok freudista módszereket kívánó témáihoz nyúl, ami pedig igen gyakran veszélyezteti, sőt tönkreteszi

a mű valóságosságát s intuitív spontanságát. Az a sovány zsidó témakör, ami még kapcsolatban van a zsidó származású román író alkotó fantáziájával, sirkövekből s zsinagógai emlékekből áll, úgy hogy az az író, aki azzal a szándékkal ül asztalához, hogy zsidótárgyú regényt vagy novellát ír, alakjait templomi emlékekből s hosszúnapi hangulatokból gyúrja. Ha pedig az íróban van annyi erő, hogy legyúrja a saját gondolat- és érzéstársításaival szemben érzett sajnálatot s kegyeletet, úgy az ellenkező végletbe esik: hőseinek erkölcsi prédikációt tart nacionalista európaisággal s ezáltal egészen a karrikaturáig demoralizálja őket. Hiven és becsületesen lát dolgához a román zsidó író. Gyakran csodálatraméltó az elegáns hajlékonyság s az akrobatikus művészet, amivel a nyelv folyamának hullámain uszik. Csak az a kár, hogy a románság csólnakját nem veheti igénybe s a zsidó csólnakokon menni nevetséges.

Az a kísérlet, hogy ebből a szorítóból folklorisztikus témákkal meneküljenek ki sikertelen maradt. A. L. Zissu kabala-traktátusa *Egy gyertyatartó vallomása* című könyvében az idegen nyelvi formához s az idegen olvasó megértéséhez csak úgy tudott hozzáidomulni, hogy publicisztikai formát öltött. Ury Benador „Appassionata” című novellája a szadagórai rabbi udvar misztikájáról pedig művészileg nem haladja túl valamely exotikus grand guignol színvonalát.

E két esetben (bármily nagy is a különbség a két író között, ami a zsidó szellemi vérmérsékletüket illeti) a misztikus köd nem a föld kigőzölgése; az író szándékát érzi az olvasó: az író azt akarta, hogy műve meleg legyen, de valójában annál hidegebbé vált.

A zsidó téma s a román nyelv közötti házasság tehát terméketlen maradt. A román nyelv, mint művészi anyag s miőt tudományos kutatás tárgya volt s maradt a román-zsidó író egyetlen ragyogó teljesítménye. Lazár Săineanu, H. Tikin, M. Gaster s Barbu Lăzăreanu alapvető munkái a román folklor, filológia s irodalomkutatás területén az egyetlen maradéktalan alkotás, amire ezideig a csupán nyelvileg asszimilálódott óromániai zsidó képes volt.

Nem hiányoztak természetesen az olyan kísérletek sem, amik különösen a Iasi környékén található sűrű zsidó településeken új életre akarták hívni a zsidó népi tömegek sajátos életformáit. A *Licht* (Fény) irodalmi csoport (1935), amelyhez a háborúban elesett E. Walamann, a korán elhalt M. Friedmann; M. Rabinovics, a novellairó; J. Graper, a költő és I. Botasánszki, a Beszarábiából ideszármazott termékeny ujságíró tartozott, nem csak a modern jiddis irodalom kezdeményezője volt Óromániában, hanem zsidó kulturmozgalmat is indított; tagjai élőlőszóval mesélték el a jiddis irodalom klasszikusainak műveit, mikből alig pár példány akadt az országban és valósággal népdallá tették *Reisen* és *Rosenfeld* egyes költeményeit. Az élő és az írott jiddis szónak nem volt ereje s talán ideje sem (a mozgalom Romániának a világháborúba való beavatkozásának előestéjén indult meg), ahhoz hogy rokonszenvezőinek szűk körén túl is elterjedjen, de az általa oly lelkesen terjesztett népdal megtalálta az utat a szélesebb néprétegek felé. E népdaloknak a nyoma Moldovában mindmáig sem tűnt el. A zsidó népdalt alkotóan összekapcsolni a román föld sajátos ízével; panaszát és gyászát művészién összeolvasztani a román *doina* mély átérzésével: erre csak a *Licht* után következő második generáció költője, I. Manger volt képes.

A háború után úgy tűnt, hogy a romániai jiddis kulturélet mélyebb gyökereket ereszt; azonban fejlődését az e tanulmány során említett szerkesztés akadályokon kívül a mind nehezebb viszonyok is fékezik. Ezzel a ro-

mániai zsidó kultúra legközvetlenebb jelenéhez jutottunk el. Az, ami most történik túlságosan közel van hozzánk s a jiddis irodalmi mozgalmak annyira kezdeti állapotban tartanak, hogy még nem lehet őket történelmi igényekkel mérni.

A MAI MAGYAR SZOCIOGRÁFIAI IRODALOM

Irta: VERES PÉTER

A reformkornak utolsó két éve a szociográfia, vagy helyesebben a falukutatás kora volt Magyarországon. Természetesen a mozgalomnak korábbi eredete van. Amit ma látunk, az már az eredmény. Maga a gondolat a felvidéki Sarlósok-tól eredt s mint itt-ott is a politikai tehetetlenség egyik kibuvója volt. Az az értelmiségi fiatalság, amely a falu megismerését tűzte ki közvetlen céljául, már érzett valami felelősséget, amely csak a közösségen keresztül valósulhat meg s ez a felelősség egyelőre nem egy következetes politikai, hanem egy megismerési mozgalomban vezetődött le. Természetesen azért menekültek ide, mert egyebet nem tudtak csinálni, mert kívülről és felülről nem is lehet. A többé-kevésbé tisztult osztálytudattal rendelkező társadalmi csoportok között az értelmiségi ifjuságnak már nincs az a nagy szerepe, mint a 48-as időkben volt. Már nem játszhat társadalomváltoztató, felszabadító szerepet, csak úgy, ha beleilleszkedik valamelyik érdekcsoport — valamelyik osztály s így valamelyik világnézet — mozgalmába, sors- és harc-közösséget vállal vele s ott fejt ki az erejét. Így van ez az egész világon. Az értelmiségi ifjuság feloszlik haladókra és visszamaradókra, csak ép' Magyarországon akadt meg ez a folyamat. De mert az ifjuság szegényebb és felelősebb része nem nyugodhatik bele abba, ami van és ami készül, tehát szükségképpen radikálizálódik. Ez azonban a tényleges haladók törvényenkivülisége miatt nem találja meg az egyenes utat, nem azonosulhat a dolgozó osztályok természetes mozgalmával, azonkívül meg a szinte vérré vált antiszemitizmus is akadályozza őket, nem akarnak, rossz társaságba kerülni", viszont az osztállyal való testi-lelki azonosulásra még nem is elég érettek, középosztályi életformájukat, vágyaikat, jövőjüket feladni még nem hajlandók, ezért aztán olyan zavaros a magyar szellemi front. Így született meg az a jobboldali szocialradikalizmus, amely baloldali követeléseit (mint általános földreform eseteg kártalanítás nélkül) nacionalista, sőt szervezett-regresszív jelszavak kíséretében próbál a köztudatba belevinni.

Ez ma az ifjusági mozgalmak általános képe: politizálás változó jelszavakkal (előbb csak numerus-clausus volt) minden eredmény nélkül.

De éppen ennek a politikai eredménytelenségnek a szellemi lecsapódása a szociográfiai mozgalom, mint eredmény s mint kibuvó. Az okosabban a mélyenlátókkal, akiket nem elégitett ki az ifjuság zavaros és kicsinyes politizálása, valamit mindenáron cselekedni akartak s mert azt érezték, hogy politikai cselekvésre sem erejük, sem lehetőségük nincsen, hát célul tűzték ki a megismerést, mint a majdani cselekvés nélkülözhetetlen előfeltételét. Hogy a megismerés azonnali cselekvés nélkül meddő munka, mert a megismert valóság folyton változik, s a mai megismerésből kikövetkeztetett „holnap" (persze évtizedekben számolva) cselekvés már elavult és korszerűtlen lesz, arra nem gondoltak, mert nem volt meg a megismeréshez szükséges szociológiai kulturájuk, dialektikus szemléletbiztonságuk.

Egyébként ez a megismerési mozgalom nem volt alaptalan. Nem volt alaptalan a Felvidéken sem, de különösen nem volt alaptalan Magyarországon. Itt még ismeretlenebb, elnyomottabb, szegényebb volt a parasztság. Tízstábjos kiadásban volt meg az „ősanyag”. Az utódállamok parasztsága jórészt kispolgári parasztság, de az Alföldé és a Dunántulái cselédek és földmunkások milliós tömege. Egy egész ismeretlen „nemzet alatti” világ. Volt mit megismerni és felfedezni.

Természetesen mi előttünk jogos a kérdés: hogyan, hát nem ismerték volna a magyar valóságot? Hiszen évszázadokon át éltek, uralkodtak, jöttek-mentek, igazgattak fölötte és körötte és még csak meg sem ismerték? Hiszen nem kellett ehhez faluról-falura, tanyáról-tanyára, házról-házra járni, mert amit kívülről láthattak, már az is elég lett volna ahhoz, hogy nem jól vannak a dolgok. Még ha csak végigutaztak az országon, vonaton vagy autón, akkor is láthatták volna a sárba süllyedt falvakon, az omladozó viskókon, a düledező kerítéseken, a rongyos, girhes, sápadt asszonyokon és gyerekeken, meg a mezőn, az országut vagy vasút oldalán dolgozó földmunkásokon, hogy baj van az ősanyaggal, pusztul a nép.

De még a soha ki nem mozduló szobatudósok és hivatalnokok sem mondhatták, hogy nem volt alkalmuk megismerni. Kezükben volt a hivatalos statisztika, amely ha nem is mindent, de éppen eleget mutatott. S aztán ott volt a „baloldali” irodalom. Petőfitől és Táncsicstól kezdve, a *Huszadik Századon* és Ady Endrén át az agrárszocialista politikai irodalomig egy általános számontartás húzódik a máig, amely mindig mondta, felszinen tartotta, hogy a magyar parasztság szegény, elnyomott és a pusztulás útján van. Hogy nem ismerték és nem olvasták ezt az irodalmat? Kát az azt bizonyítja, hogy alkalmatlanok voltak a szellemi vezetésre. Ha pedig nem hitték el, ha úgy vélték, hogy ez nem más, mint hivatalos destrukció, afféle lázító demagógia, akkor miért nem nézték meg maguk? Nem nézték meg, nem voltak kíváncsiak, mert osztályöszönük gátolta ebben őket. Nem akartak tudni, mert félték a valóságtól, hogy rosszat mond róluk.

Az igazság az, hogy nem igen törődtek vele, nem éreztek közösségi felelősséget, mert a sorsuk nem a néptől függött. A hivatalnok-karrieristák a Monarchia felé tekintettek, onnan várták egyéni és osztályjövőjüket, a gazdaság karrieristái a pénz és a politika nyugati változásait lesték, az írófélék vagy csöndesen emésztettek a multon, Arany Jánosékat utánózták, vagy nagyüzemi regénygyártásban élték ki dicsőség- és kényelmi-vágyaikat. Az a néhány nagyigényű eszteta lélek meg a Nyugatért rajongott és kitartóan utálta a hazai kicsinyességeket. Ennek az általános felelőtlenységnek aztán még a reakciója is hasonló felelősség lett. A Bródy, Molnár, Heltai-féle cinikus aszfaltirodalmat nem érdekelte a magyar valóság. Meg volt a közönsége az ujonnan keletkező polgárságban és csak ennek a kielégítését ambicionálta. Igaza volt: ezek adták a kegyeret. A parasztnak maguknak sem volt, ezért menekültek Amerikába.

Ez a kívülre való tekintés, ez a kívülről való élés ma nincs többé. A magyar gyarmat feltörekvő emberei, jó- és rosszhiszemű karrieristái belátják vagy ösztönösen érzik — s úgy a gazdasági, politikai, mint a kulturális sikon, ezért van általánosabb érdeklődés — hogy nem ismerik a magyar gyarmatot. Nosza, rajta, meg kell tehát ismerni! Amit mi mondunk, hogy itt pedig már nem segít csak egy új társadalmi rend, azt még nem hiszik. Ők maguk akarják látni. Nos, lássuk hogyan látták.

A mozgalmat, mint jeleztem, a felvidéki *Sarlósok* indították. Az eredmény népdal, népmese és népművészei gyűjtés és regősjárás. Ezután természetesen vége lett, mert ez nem mehet a végtelenségig. Néprajz, mint tudomány eddig is volt, ennek a mozgalomnak azonban lényegében politikai célja volt, csak nem merték ezt sem nyiltnan, sem önmaguknak bevallani.

Magyarországon ekkor született meg a *Bartha Miklós Társaság*. Hozzá sem kezdhetett a munkához, a résztvevő tagok nem tudták levetni a keresztény-kurzus gondolkozási formáját, a néphez *nem* férhettek hozzá sem, s mielőtt a célokat és a módszereket tisztázták volna, felbomlott a csoport. A baloldal kivált s ezzel kiszállt a társaságból a lélek. Néhány jó cikk, néhány kis karrier és néhány utját tévesztett értelmiségi az eredmény.

A következő mozgalom a *Szegedi Fiatalok Agrársettlemetje és Művészeti Kollégiuma*. Az eredmény az, hogy az Agrársettlemetet hamarosan „eltanácsolták” a hatóságok, a Művészeti Kollégium pedig néhány jelentős tanulmány, pár könyv kiadása után úgy látszik holtpontra jutott. Mégis *Buday György* fametszetei, *Ortutay* népmese és népdalgyűjtései, meg az ezeket kísérő kollektív ízű tanulmányok, *Tomori Viola* parasztlélektani könyve és *Erdei Ferenc* pontos és megbízható társadalomrajza számontartható értékek. A többiek munkája már inkább esztétikai és irodalomtörténeti értékű, amelyről itt nem beszélhetünk.

Egyébként a további munkának már az is utját szegi, hogy a Kollégium tagjai többé-kevésbé elhelyezkedtek s főleg az államnál, amihez már nem kell magyarázat. Nem, nem történt „árulás”, legfeljebb csak újabb bizonyíték ahhoz, hogy Magyarországon az értelmiségi embernek kenyeret, középosztály életnivót csak az állam vagy a vele összenőtt monopolkapitalizmus tud adni, tehát, aki magasra tör, annak meg kell elégednie a kitagadott szegénységgel.

A következő s irodalmilag is jelentősebb mozgalom a *Válasz-é* volt. Egyetemesebb, átfogóbb volt a program „Hungarológia.” Az eredmény *Illyés Gyulától a Puszták népé* s tőlem *Az Alföld parasztsága*. Igazi, hogy én nem tartoztam a Válaszhoz, a magam utját jártam, amely elszigetelt lesz mindaddig, amíg az osztályom be nem érkezik, de tény, hogy az alföldi parasztságról már meglevő mondanivalóimat Németh László egyenes felszólítására irtam meg a Válasz számára. Én a magam részéről ezt nem is tartottam akkor olyan fontosnak, úgy éreztem, nem kell ez senkinek. Tévedtem. Kellett. Időszerű volt. De erről nem beszélhetek. A cél és szándék nálam nem a megismerés, hanem a megmutatás volt. Hogy mennyire sikerült, azt már én nem bírálhatom el.

Az Illyés könyve, amely épp úgy, mint az enyém a Válaszban indult azzal a különbséggel, hogy az övé végig futott, az enyém nem — nagyigényű munka volt. Nem tudomány és nem irodalom, hanem a kettőnek szerencsés szintézise. Feltárás volt, megismerés, lényegkihámozás. Olvasmány értéke, esztétikai hatóereje, dokumentatív jelentősége vitánfelül áll s általános elismerést kapott. Mondanivalóinak a szociológiai érvénye már kevésbé — amint ezt annak idején megírtam — mert az esetlegesen nem mindig és nem úgy adja az általánost, hogy az az uradalmi cselédségre, mint szociológiai ismeret általánosan jellemző legyen. Remek részleteket ad a családjához tartozó emberekről, de a tanya többi embere már nem világosodik így meg. „Figurák” állanak előtte, nem a cselédek osztálya. Sokszor érezni, hogy amit mond, az nem a puszták népére általában, hanem egy bizonyos *Rácegres* nevű dunántúli pusztára vonatkozik, térben és időben elhatároltan. Különösen vitás az — minden lázító

szándéka ellenére is — amit a cselédlányok kiszolgáltatottságáról ír. A nem rabszolgaságnak ez a formája, ha általános volna, undorító, felháborító, lealázó lehetne, de szerencsére itt vagy egy táj, vagy csak egy ős-uradalom saját törvényeivel állunk szembe (hiszen maga Illyés is tudja és bizonyítja, hogy a nemi erkölcs nemcsak vidékenként, de falunként változik) vagy pedig az író az egyes botrányos esetekből csinál általános képet, mert a tanya pletykavilágán keresztül csak erről értesült, míg a normális életről nem igen beszélnek. Ez persze nem rontja le az Illyés igazságát, mert hacsak azon az egyetlen tanyán volna ilyen a helyzet, az is felháborító. Vannak még ilyen esetek, ahol érezni lehet, hogy ez nem lehet általános igaz, de mindez nem rontja le a könyv értékét, mert hiszen nem lehet kívánni, hogy egy írónak az alkotás spontaneitásában mindenre kiterjedjen a figyelme. Ez a tudósok dolga, akiknek a munkája viszont a legtöbb esetben olvashatatlan, kicsinyes bogarászás. Legföljebb abból a szempontból lehet bírálni, hogy Illyés ezt ökölcsapásnak szánta a kérdés „hogy jól ütött-e, vagy odaütött-e ahova akart. Annyi bizonyos, hogy nem körvonalazta, hogy hova szánta, mert hacsak a magyar feudalizmusnak, a nagy birtokrendszernek, akkor egy picikét, egy árnyalatnyit melléütött. Bizony nem zúzott össze semmit, hacsak az egyik kritikus által megírt esetet meg nem említjük, hogy valamelyik grófnő, — nyilván valami irodalom barát-széplélek — a könyv hatása alatt javított a cselédei helyzetét. (Ha ugyan az intézői el nem amerikázták ezt a javítást; mint munkás és cseléd nagyon is jól ismerem az ilyen jószándékok sorsát.) Ami persze csak azt bizonyítja, hogy mi irodalmárok legyünk szerények és ne higgyük, hogy az írásainktól — a mi kürtjeinktől — összedőlnek a jerikói kőfalak.

Külön kérdés, hogy mennyire hiányzik a könyvből az értelmezés, a ma már szociológiai igényű munkánál nélkülözhetetlen dialektikus vonalvezetés. Mert a tények is csak akkor lettek volna igazán az Illyés szándékának megfelelően változtató erejűek, ha a dialektikus logika világította volna meg őket. Ha bepillantást adott volna az író nemcsak a feudális, hanem a mai társadalom szerkezetébe és összefüggéseibe. Ha értelmezte volna, hogy a szolgaság szükségképpen ilyen, a cselédek és az urak szükségképpen ilyenek, nem a jobb cselédlakások, az emberibb bánásmód vagy a magasabb bér a megoldás, hanem egy új szerkezetű társadalom. Illyés ezt nem adta, sőt az utószóban védekezik, hogy a „megoldás” nem az ő feladata. Ez igaz, de az utmutatás igen. Viszont be kell ismernem, hogy „megoldást” én sem adtam és Magyarországon ma senki sem, legföljebb annyit mondtam, hogy a mai összefüggések között nincs megoldás és nincs jövő.

Mindezek mellett azonban tény az, hogy az Illyés könyve irodalomtörténetileg s talán valamennyire történelmi szempontból is legnagyobb teljesítménye a szociográfiai korszaknak. Természetesen már azért is, mert az író a ma felelős új író típusának egyik „élharcosa”.

Ami ezután következett a *Szabó Zoltán* „Tardi helyzet” című könyve, ez talán még nagyobb feltűnést keltett. Nem szociológiai vagy irodalmi értékénél fogva, hanem, mert helyben támadta meg a magyar falusi középosztályt. No, nem olyan súlyosan, tulajdonképpen nekünk érthetően is volt a felhördülés. A könyv nem „vad”, nem hazudik és nem tuhoz. Mégcsak állást sem foglal olyan határozottan, hogy ebből valami fel-forgató szándéka lehetne következtetni. Tényeket, helyhez és időhöz kötött konkrétumokat hoz, míg az én könyvem és az Illyésé csak általános helyzet- és jellemképet ad.

Viszont ezeket a tényeket nem tudja felhasználni. Nem tudja, mert

nem akarja tudomásul venni, hogy van tőkés termelési rend s hogy ennek mai szakaszában már szükségképpen bomlik az ősi parasztság. A „menekülés” tehát a szegény paraszti és sommás sorból magától értető. És így azt sem világítja meg, hogy a lelki és kulturális felbomlás orvossága már nem valamilyen földreform, amely az erősebb parasztnak több földet ad, a gyengébbet pedig véglegesen koldussorsba kényszeríti, hanem egy új társadalmi rend. Arra hivatkozik, hogy Tard határában a Koburg-uradalom fojtogatja a falut s nem látja, hogy néhány ezer falujában az országnak nincs uradalom, mégis koldus a parasztság egy igen nagy rétege. Ugyanigy nem látja meg azt sem, hogy a lelki anarchiába süllyedő tardi sommásoknak már a munkásszervezet hiányzik, mert sem az egyház, sem a polgári politika nem elégíti ki őket. A beteg lélek gyógyulásának az útja az osztályöntudat, a szolidaritás. A felbomló paraszti közösség helyett egy új közösség, amelyben újra megvalósulhat a gazdasági és világnézeti egység, az érdek és az eszme szintézise, amely már sem az egyházban, sem a mai politikában nem lehetséges.

De ugyancsak nem látja, vagy nem meri megírni Kovács Imre sem, aki pedig a legfelkészültebb az összes fiatal agrárszociológusok között. A *kivándorlásról és a szektákról* írt lendületes tanulmányában megállapítja, hogy a szektába menekülésnek az oka a földi sors reményelensége, — hiszen jórészt a szegény parasztság szektázik — de megmarad az egyszerű földreform propaganda mellett. És főleg ő sem jutott el — legalább is nyilvánosan ismert írásaiban — a magyar parasztság tömegmozgalmának gondolatáig. Vagy, ha eljutott is, de nem találja hozzá az utat. Nem tud választani — mint a többiek sem, az egész szociálradikális tábor — a két szembenálló oldal között. Viszont, hogy a magyar tömegek baloldaliak, az vitánfelül áll. Nem tudatosan baloldaliak — legalábbis tömegekben nem — hanem úgy mondjam dinamikusan. Ugy értem ezt, hogy azok, akik fölötté uralkodnak jobboldalinak mondják magukat, a tömegek tehát szükségképpen baloldaliak, mert szemben állnak velük. Ezt a jobboldali radikálisok még nem bírják megérteni, vagy nem merik a következtetéseket levonni.

Még egy jelentős könyv jelent meg ebből a tárgyból: a Pro Christo Diákok Háza Munkaközössége Kovács Imre és társai *Elsüllyedt Falu a Dunántúlon* címmel, megírták Kemse baranyai kisközség szociográfiáját. Ez nem a nyomor, hanem az egykét állítja ürügyül változtató szándékai nagybirtokellenes propagandája elé. A munka alapos, megbízható, ha elolvassuk megismerjük Kemse multját, jelenét, de nem látjuk, hogy miért pusztul belőle a nép. Mert az a mondat, ami bezárja a könyvet, hogy: „A föld hiánya így lesz a nemzetpusztulás előidézője és a nagybirtok halálgyűrűje a nép megfojtója”. — nem elég magyarázat. Máshol is van az országban nagybirtok, nemcsak Baranyában s mégsem volt eddig egyke. Máshol van itt a hiba. Valahol a társadalom szerkezetében, osztálymultjában, de a munkaközösség ide nem nyult le és nekem itt nincs terem rá. Elég, ha annyit mondok, hogy egyke, mint betegség, mint születésszabályozáson túlmenő néppusztulás ott van, ahol a parasztnak eléri a kispolgári jólétet, de nem tudnak felemelkedni az uralkodó osztályokba. Közben elkényelmeskednek ahhoz, hogy szolgálkával és munkásokkal dolgoztató expanzív terjeszkedő, hódító polgárok lehessenek, nincs meg a lehetőségük, sem a politikai egyenjogúság, sem a gazdasági bekapcsolódásuk a kapitalizmusba nem történt meg, tehát hogy le ne süllyedjenek a földmunkások közé, egykével védekeznek. Erre bizonyíték, hogy a kemsei parasztnak, — mint a könyv írja — már már nem is fogadják el, hogy ők parasztnak, hanem „pógárok.”

Egészen mellékága, már a néprajz határát súrolja *Luby Margit* munkássága, aki a magyarországi Szatmármegye népszokásait írta meg tisztára irodalmi célból.

A baloldali írók közül *Darvas József* írta meg *Orosháza szociográfiáját*, de ez a könyv még nem jött ki. A *Gondolat* közölt belőle részleteket, ebből úgy látszik, ez az írás már szintetikus megismerés lesz.

Ami ezen túl van, az jórészt divat. Lépten-nyomon alakulnak főiskolai munkaközösségek falukutatói célra. Eddig néhány elszórt beszámoló egy-egy faluról vagy tájról már meg is jelent. Hogy több lesz-e divatnál, az majd pár év múlva derül ki. Nagyobb jelentőségre csak a Turul Szövetség mozgalma jutott, amely már a második kiállítást rendezte az őszön *Egészség Hete*, *Magyar Nép Hete* címekekkel. Elég jó táblázatokban és grafikonokban mutatták be a magyar falusi valóságot. Főhibája, hogy nincs mögötte határozott világnézet s világos politikai program. Egyelőre, ha ők maguk is megkérdőjelezzik a statisztikájukat és a grafikonjaikat, mi egy nagy kérdőjelet teszünk az egész után. Mi lesz ebből? Eljut-e a politikai aktivizálásig vagy megreked a szokásos ifjúsági szociális játékok színvonalán?

*

Végeredményben, hogy most már aztán teljes volna a megismerés és jöhet a cselekvés, arról szó sem lehet. A cselekvés nem jön. Igaz, a megismerés sem teljes, — szociológiai kultúra nélkül nem is lehet — de ha teljes volna sem jönne. Ez csak, mint az elején írtam, kibuvó a cselekvési elől. Annyi haszna, negatív értéke van, hogy a jövő törekvő és felelős ifjúságának bebizonyítja, hogy ez nem elég, tovább kell menni, úgy a megismerésben, mint különösen az állásfoglalásban és a valódi cselekvésben.

KIÁLTÁS AZ EMBERÉRT!

Írta: FODOR JÓZSEF

I.

*Repülőgép a dúlt levegőben: rikoltó
Vas-keselyű; dörrentve a követ,
Ágyúk tigris talpa: vér-jeleket
Vető arcú idő; az ember húsa olcsó!*

*De még egyszer hangozzék a gyenge, utolsó
Hang: mielőtt a vad, vak föld felett
Rőt pecsétjét törí a Vég veszett
Angyala, s dől a láng és arai a koporsó!*

*Még egyszer zendüljön fel: mégha magyarul, s ha
Gyarlón is, a zagyva világ-zavarba futva,
De intve még, amint adja erőd: —*

*Óh, Ember, lehet-e, hogy még ébredve-retten
Szemed: mint téboly-szállt, roppant fényű percben,
Mindent kioltó, szörnyű tett előtt!?*

II.

Utolsó virágok tündöklenek a kertben,
 Bús, búcsuzó pillantással nyelem;
 Tán mire új zöld forr a levél,
 Ott heverünk lent mind, véres csatakba verten!

Utolsó, bús szirmok fonnyadó levelekben —
 Hogy fogja még, rátapadva, szemem,
 Nem birva hagyni: mint nagy, idegen
 Utnál barátkezet hosszan tartva kezemben!

Virágok, társaim, hirdetői a Szépnek,
 Óh, rossz vár ránk: titeket ősz szelei tépnek:
 De zordabb, mit készít az Ember itt. —

Bucsúzzunk! S mire új tavasz lesz: dúlt mezőkön
 Köszönti tán, dal és virág nélkül, ki majd jön
 Itt, hozzáméltóbb, új isteneit!

Á R P Á D U R

Irta: KÖVES MIKLÓS

Reggel hétkor, hét után, nyolckor, nyolc után, a házban mindenki lábujjhegyen jár, némajelekkkel értekeznek: egy véletlen züm, *hogy* be ne tévedjen a másik szobába, ahol a vendég pihen. Katika, házi ügyekben s különösen vendéglátáskor a főparancsoló, miután apját és anyját önkénytelen és tudatos kisebb-nagyobb csendháborításokon érte, tovább nem bizik bennük, kitessékeli őket, előbb ágyaikból, aztán a házból is. Ágicát, a kis vendéglányt, aki vele hált és este kilenctől reggel nyolcig mukkanás nélkül aludt, Katika, ahogy látja, hogy a kicsi szénfekete szemecskéi nyiladoznak, kikapja a paplan alól, még mielőtt egy hangot kiejthetne és miközben félkézzel a székek karjairól összekapja a kislány ruházatát is, kilopja Ágicát a házból, leszalad vele a lépcsőn, beviszi a nyárikonyhába, leteszi Anna-mámi mellé, hogy annak segítségével mosdjon, öltözködjék, egyék, sétáljon, mulasson...

Anna-asszony nem szívesen veszi a dolgot, nem szeret gyerekkai bibelődni. Idestova harminc éve, hogy nem babrál már gyerekkel. Szórakozottan, kedvetlenül, majd türelmetlenül foglalkozik a gyerekekkel. Közben olyanokat mondogat és kérdezet, hogy Ágica csak elcsodálkozik, ránéz, vállacsáját vonogatja s nem bir hozzászólni vagy felelni. Például hogy apja itt marad-e már aratás utánig, vagy pedig közben még majd haza is utazik? Hogy mennyi tejet ad új tehenük? Hogy Emil bácsi, akit a szekerükön elhoztak, pénzért rendelte-e a kocsit, vagy Ágicáék csakugy hozták el? Ágica végül is már kutatva kémlelte »s ajtót, jó hálótársát és gondozóját, Katikát keresve, hogy talán ő felelné helyette az észölő kérdésekre...

Anna-asszony mindenkép' kezd már elszokni a munkától. Mióta Katika hazakerült s végleg otthonmaradt, anyjának nincs semmi állandó, köteles dolga az életen. Ami éppen eszébe jut, ami keze alá esik, amit más senki észre nem vett, ahhoz fog, ha kedve tartja, azt csinálja, amíg

el nem unja. Katika maga rendezte már így, hogy anyja már meg legyen kiméive és Anna-asszony nem tiltakozott. Kicsit egész életében, amióta nemes ur felesége lett, mindig igényt tartott ő az ilyen uriaszszony-féle életre, hogy csak kedvtelésből nyuljon a munkához, különben pedig sétáljon, tereferéljen, szomszédoljon, ujságot olvasson, a grammofont hallgassa, templomba járjon, a helybeli uraknál viziteljen, a református nőegyletben szerepeljen, mind éppen úgy, mint az igazi uriaszszonyok. Mert amellet, hogy férje nagybaconi és szépsibodoni nemes és nemzeti Berez Árpád katonatisztek és táblabirák családjából való ur, ő maga is olyan parasztok származéka, akiknek családjukban papok, jegyzők, tanítók és állami tisztviselők két nemzedéken át is előfordultak. Ugy kerültek s maradtak egészen parasztsorba, mint minden szegény vagy szegényedő székely ur egy-egy ivadéka: kellett valakinek a családból megmaradni az ősi kurián is, aki a maga földje mellett a városokban tisztviselősködő többiek részeire is ügyelt. Megmaradtak hát a földjükkel, az adósságokkal, a menthetetlen romlásban kinlódva, máig el nem uszott a föld java s az ő Berez-kuriáról is, Sepsibodonból, át nem kerültek ide Bögöcre, az Anna-asszony paraszti örökségébe, a közönséges parasztházba, a kegyetlen, földturó szegénységbe.

Anna-asszony maga is turta a földet vagy husz évig, harminc évig is, ásott, gyomlált, kapált, járt aratóba, járt szénát „takarni” a kaszásokkal, fejt tehenet, nevelt disznót és majorságot, főzött, mosott, mindent úgy, mint akármelyik szegény parasztszöny, míg fiai és lányai a városi iskolákat járták. Közben az uri öltözetről is leszokott, a háziszótttest viselte és ami pénzt bolti ruházatra félretehetett, azt gyerekeire költötte. Ettől kezdve az emberek is mintha más szemmel néztek volna rájuk s ma is a „tekintetes ur” és „tekintetes asszony” helyett, ami kijár, csak „az ur”-nak és „az asszony”-nak mondják őket, éppen ennyivel különböztetik csak őket maguktól. És ha uriemberrel kezét fog, Anna-asszony csak élénk „nem hagyom”-okkal — s „nem kell azt”-okkal hagyja, hogy kezét csókolják...

Most, amikor már teste eltöpörödött, háta legörbült, arca összeaszott, fogai kihulltak, és már Katikájának is, aki örökébe lép a gazdaszszonyágban, haja bizony félig ősz már, ő sem sajnálja magától a könnyebb életet. Ahhoz nyul, ami jobban tetszik és a mások munkáját bírálgatja és nappal is kiül a kertbe a fák alá, ha kedve tartja. Átjárogat a szomszéd zsellérházakba a szegénységet kioktatni, a tudatlanokat a világban történekről (az ujságban olvasottakról) tájékoztatni; két és három lapot is elolvas néha s hetenként egy *Asszonyok Lapját*. Eljárogat a boltosnéhoz és a magyar aljegyző feleségéhez, elvizitel a Kökössy és Vájna nagybirtokos családokhoz is, gyakrabban a Kökössyekhez, tekintve, hogy Kökössy Hanka kisasszonnyal együtt van a pap és a papné ellen. Számontart minden ujságbeli hirt, minden falubeli eseményt, minden embert, aki a faluban megfordult és megfordul. Vezető tagja a feloszlott Református Nőegyletnek, illetve tagja a formailag feloszlatott, de ténylegesen szünet nélkül tovább működő Egyleti Bizottságnak és egyik legtevékenyebb résztvevője a papi önkénnyel szembenálló ellenzéki mozgalomnak, amelyet Árpád ur félig gunyosan, a Ferenc Jóska egykori magyar nemzeti ellenzékekhez hasonlítva „felirati harc”-nak mond.

Anna-asszony nem veszi zokon, sőt, észre is alig veszi már az öreg ilyen szócsipéseit, amint nem vet már ügyet egyebekre se, amit Árpád ur egész napi kitartó némáskodása közben néha-néha olyan kinlódva és nyögve kimond. Sokszor be se várja, amíg öregje mondanivalója végére

ér, feláll, tovább megy, sőt néha még kicsit gunyolja is a süketségét, a nehézkességét. Általában, amióta Katika hazajötté nyomán ő megelevenedett S eljárogatott hazulról, az öregjével, aki az udvarról már ugyszólván soha ki nem mozdul s mindjobban vénségbe süllyed, cseppet se látszik törődni. És gunyorosan fitymálja, ha valamin nagyon erőlködni látja: „No éppen! Még majd belészakad az ina!” Vagy ha az öreg hosszabb mondanivalón erőlködik: „Jó. Persze. Egy szónak is száz a vége”

Az öreg, Berecz Árpád ur, vagy ahogy a faluban mondják, Árpád ur... hát róla ugyan mondhatnak már akármit, ő semmit se hall meg, amit a fülébe nem sugnak vagy kiáltanak. Amit maga, aki, nagyon tisztában van magával és ha nehezen is mondja ki a szavakat, meg találja mindenre az igazi kifejezést, így fejezett ki: „Én már csak azzal élek, amiben nem él.” Azzal él, azon örül és busul, azzal évődik és bosszankodik, ami régebbi években történt és feldulta nyugalmát, két nagy üggyel különösen, amit vinni fog már magában a sirig: a birtoktagosítással, amely a háború előtt annyi betyársággal ment végbe s amellyel tönkrejutását is okolja és a háború elvesztésével. Igen, ebbe a kettőbe, szegénységbe és a háború elvesztésébe nem nyugszik már bele halálíg. Régebben, amikor folyékonyan beszélt, a bátor szavú embert ugyszólván dugdosni kellett a régi urak elől, akiket a tagosítás miatt szidott. Most már nem kell félni, szava nem harap, csak a gondolat rágcsál ott benn és amint maga mondja: „Ez, ez, az örökös keserűség, ez a kettő, ami a szívemet rágja... és egyszer el is rágja...” Mai kisebb dolgokhoz, helyi dolgokhoz, ahhoz a kétségbevont papválasztáshoz, bíró s jegyző viselkedéséhez, ama Nagypál Gergelyné híres peres végrendeletéhez, lányok szöktetéséhez és legények megbicskázásához Árpád ur alig-alig szól hozzá, ha meghallja is.

Emil öccsére, mostani vendéjére és keresztfiára, aki diákgyerek korában járt nálunk utoljára, sokáig nagyon neheztelt hosszú elmaradásáért, a rokoni kapcsolatok megszakításáért — akit különben nagyon szapultak a többi rokonok is, akik akkorjában a kis Katikát szánták volt Emilnek és nagyon csalatkoztak. — „Elég szemtelen, nem válik dicsőségére!” — „Ne is halljam említeni.” Nem bocsátott meg neki akkor sem, amikor a fiatal tanár kinevezéséről hallott; amikor pedig a tartalékos főhadnagy harctéri tetteiről és kitüntetéséről az ujságban olvasott, közönyös maradt. De amióta az esküt nem tett tanár szükségbe és megaláztatásba került, elhagyatva élt, a világot járta, azóta, azóta magáénak fiánál is drágábbnak tartotta, minden lépését tudakolta és számontartotta, mindenben veleértett, aggódott és szenvedett és régi „hibázását” már maga mentette mindenki előtt. Sőt, úgy vette, hogy nemcsak a saját viselkedéséért, de ami rosszat az egész uri rokonság a bocskoros bögöci ággal szemben tett, Emil jól megfizetett. Őt emlegette mindenhez példakép', őt emelte bíról mindenki fölé. Rágondolt, ha a negyvennyolcas szabadsághősökről, reá, ha a világsi fegyverletétel után következett üldözésekről olvasott és vele kapcsolatban hozta szóba a hajdani, vitéz Bereczeket, akik családi okmány és a „vármegye nemesi családai” című képes kiadvány tanúságai szerint Thököly és Rákóczi alatt vezérkedtek.

Katika parancsára Árpád ur engedelmesen totyog kifelé a házból. Éjjel nem aludt, a szemét le nem hunyta, a szemét le nem vette a vendéget rejtő szoba ajtajáról és be szívesen állt volna ott mozdulatlanul, az ajtó nyílását lesve! Hiszen még „alig láthatta”, még nem válthatott vele „egy igaz szót”. De Katikának, aki a vendéglátás nehéz ügyét a kezében tartja, engedelmeskednie kell. És hol az az áldozat, amit megtagadna,

hol az a lelki és testi kin, amit ki ne állna, ha attól a drága ember dolga javulhatna. Fájós lábaival is, ha Katika engedné, szívesen állna őrt az ajtajában, ha összerogynék se mozdulna, vigyázna, hogy egy szunyog se merjen ahhoz az ajtóhoz közeledni. A cipőjét megkefélné, ha ez kellene, a vizet elhordaná utána, a szőnyeget teregetné a lába alá, a szolgájává szegődnek... de hát csak azt kívánják, hogy maradjon szépen az udvaron, amíg a vendég fel nem kell, el nem készül és a háziakat mind reggelihez nem szólítják.

Az udvaron pedig Árpád ur már nem tud nyugodtan, tétlenül várni. Amíg a házban ül s csak az ablakot látja, ott elül semmivel is, gondolkozva vagy egy-egy ujságot böngészve. Ahogy az udvarra lép s körülnéz, látja a nagy szegénységet, a kicsi ház hiányos zsindeleyét és repedező falait, a ház végiben az üresen tátongó istálló rothadó gerendáit, a dombon a gyümölcsfáit nyezetlen, a repedező fakerítést düledezni feketén, foltja-foltozatlan, felsajog benne a tehetetlensége, a tétlensége, a szegénysége... És tennie kell valamit!

Fát szokott vágni és a disznókat szokta etetni, ezt a kettőt még eddig mindig magának tartotta fenn. A mezei munkáról rég lemondott, a szántóföldet és a szénát felesek dolgozzák. De ami belső férfimunka van, azt maga végezné, amíg össze nem esik, amíg a lelkét ki nem adja, mintahogy az asztalnál is senkinek eddig meg nem engedte, hogy az ő keze reszketésére hivatkozva helyette megszelje a kenyeret.

Térdében reszketve, a meglazultan ingó lépcsőkorrólba fogózva és óvatoskodva száll lefelé a lépcsőn, megáll és körülnéz a szűk udvaron, elnéz az alacsony korlát felett, amely az udvart a kert dombjától elválasztja. A korai nap fentről, a kertre ereszkedő temető fenyőfáin keresztül süt erre, a fény a Bereczék kertje fáin is átüt. Még jó arasznyi útja van a napnak a fenyők csucsáig s a kertben még csak vékonyka sávokat vet a harmatos fűre, a terebélyes árnyékok közé, de már a vastag darócon is áttűz a melege, amelyet az éjszaka hűvösén is átcsempészett tegnapi forróságából ebbe a reggelbe, hogy aztán még hevesebben lángoljon fel majd a mai délben, délutánban. Mert amint mindig is csöstől jön a baj, a nap is éppen akkor, amikor nem kell, akkor küldözgeti mind dusabban, duplán és triplán pusztító melegét. Tegnap még egy hetet mondtak: hogy ha addig meg nem jön az eső, meglesz a nagy baj. Ma már ijedezve kétkedik az ember: vajjon, ha ez így tart, bírja-e az a burgonya, az a tengeri, a here, mégcsak egy hétig is? Árpád ur lefejt magáról a hirtelen terhessé lett zekét, feldobja azt a tornác fájára, a kert felé indul, belép a kis léccapun: ott van neki is, ott fonnyadozik és kinlódik és kapaszkodik a repedezett földbe, mint teje-fogyott anya gyermeke a mostohává lett emlőbe, vagy harminc fészek burgonyája. De nem ezt gondolta, nem ezzel indult el az udvaron, azzal indult, hogy elrendez majd a ház körül egyet-mást, ami a vendég szemét sérthetné. Megfordul, visszatámolyog az udvarra. Mivel kezdje, mit hozzon rendbe legelőbb? A házat nézi, nézi, azt ami a legjobban szembeötlik. Be vén már, be girhes! Az ember, aki benne lakik, meg se látja már... És a fedél zsindeleye alatt — de ezt aztán hogyan nem vették észre eddig?! — egészen begörcsült a lécezet, alig tartja a zsindeleyt. A zsindeley maga kihulladozott, száz helyen felböngült, felrepedezett. A kerítés, köröskörül, amit tizenöt éve folyton csak földöznek, foltját is földözzák s amit ujjabb deszkadarabokból itt- ott tettek rá, az is már a régivel egyformára görcsült és feketedett! A falusi szemnek is szomorú, mennyire sértheti hát azt, aki Párist látta, Pestet, Bécset, Londont, Pétervárt? És ha majd a kertbe felmegy, leül, felnéz a fákra, ó-oo—öreg, meddő fák, többnyire, fiatalja is nyezetlen, töredezett, rosse

termő. Uj ültetvény vagy tiz éve egy se! Igazi vénemberek kertje, gondolhatja, gonoszoké, akik csak magukra gondoltak s nem jutott eszükbe, hogy az utódokra mit hagynak. Igaz, mindig halasztani kellett, a fajgyűmölcs oltványa drága... de nem olyan drága, mint ez a keserű szegyen, mint az, hogy itt a drága vendég és nem lesz meg az öröme! Ha legalább a ház eleje maradt volna meg szép ülőhelynek. Két szép akácfa itt-ott, a ház előtt a házfal és a kerítés közötti keskeny sávon, ezek alatt valaha padocskák is álltak, egy asztalkát is ki-kitettek, ott lehetett árnyékban, holdvilágban szépen szórakozni. Aztán egyszer a hizódisznök pajtáját tették oda. Valósággal úgy, mint az olyan emberek, akik csak a belüknek élnek! Most két-három disznajuk eszik s bűdösít ott mindig malacostól, oda közeledni se lehet. A városi embernek, ezek miatt a hizók miatt, messzire kell mennie a háztól is, ha élvezni akarja a levegőt, a magányt... De mit is tehet most már? Ha évek óta sohse jutott eszébe a házuk, az életük ilyen züllöttsége? Ha most egy hét óta, amióta Emil érkezését várják, sem jutott eszükbe, hogy valamit mozdítsanak! Mihez kezdjen most hirtelen? Legfennebb azt a két szekérnyi szárazkórót, ami a tornác alatt és pont a ház ablakai előtt disztelenkedik, próbálhatja meg odébb hordani...

Ahogy a kórórákáshoz közeledik, valahonnan fűrészfűrés zizegése hatol a fülébe, zing, zong, zing, zing a fűrészfűrés pengése, aztán a hasadó tönk-vég recscsenése a hasított fa hullása-koppanása. Hol, ki, ki fájat vágja a közelben? S még nem is a vékony nyári kórót, de a nagy télirevaló bere-nát! Közvetlen szomszédai nekik nincsenek, a temető van fennebb és lennebb, a patakárkon túl vannak azok az udvarbeli házakban lakó zsellérek — azok pedig ahogy vágják fel most a télire való fát! Szemben vannak Benciék, ifju Kádár Bence és családja, azok fuvarozni vannak... Ki, hol? A ház előtt felfelmenet a Mihálcán, egy bokros kecsketető hegyoldal következik csak...

— Ó tee! — kiált fel a ház sarkához érve. — Hát te vágod a fát? A kút megett, a ház sarkától alig tiz, tőle magától talán husz vagy harminc lépésnyire, az ő fájukat vágja a golyvás Ferenc, egy fizetett napszámos.

— Te mért.. miért teszed ezt? — közeledik hozzá Árpád ur. — Nem kapsz te ilyenkor más munkát eleget?

A golyvás Ferenc nem érti a kérdést, miben kifogásolható, vagy tisztességtelen ez a munkája. De tudja, hogy Árpád ur szokott szeszélyeskedni. Vállat von, folytatja. Árpád ur pedig nem magyarázkodik tovább egy értelmetlen favágóval, Katikához fordul, aki vödörrel a kuthoz közeledik:

— Ezt... ezt... jól belémlőtötték!

— Ezt igen — feleli Katika elsietve, sok dolga közben nem sokat törődve apja bosszuságaival. Dobja le a kút mellé a vödörket, zörgeti nagy sebessen lefelé a kút vedrét.

Tudtán kívül, háta megett titokban favágót rendeltek, nem vették figyelembe, hogy ő nem tűri, hogy még télen is nehezen tűri meg a fizetett favágót, hogy ezt a fát is azért hozatta el még nyárelején, hogy a nyári és őszi hónapok alatt apránként majd maga felvágja.

Ujból a favágóhoz fordul, melléje áll, vele kezd ki. Előbb csak olyan gonoszkodással, hogy ugylátszik nem hívják már őt mezei munkára, hogy érdemes neki ezzel a „nyisziteléssel” rontani a napját, hogy ő se hivatta volna az ilyen embert, aztán a munkát kifogásolja, ez igen rövid, emez igen vastag, nem jól állítja a fejsze alá, a fejszenyelét nem jól fogja, a harcsafűrészt, ami két emberre való, nem tudja, hogy kell egyedül

egynek tartani...

Különben sohse volt munkásával szigorú vagy uraskodó. Velük egy sorba dolgozott, tőlük lehetetlent nem kívánt, nekik minden lehető megadott és valami olyan sértő vagy csunya szó soha velük szemben — de általában soha senkivel szemben — ki nem jött a száján. Most se gorombáskodik, de mert gazdai tekintélyét megsértve érzi, gazda-jogát érvényesíti. Kifogásol, morog, utasításokat ad, ki-kikapja a szerszámot a munkás kezéből... A golyvás Ferenc pedig olyanféle ember, aki felelni nem nagyon szokott, hirtelen jön ki a sodrából. Egyszer csak veszi a fűrész, a baltát, a repesztő-éket, lerakja őket egy csomóba az elégedetlenkedő gazda lábaihoz:

— Akkor hát próbálja az ur jobban. **En többet nem próbálok. És nincs harag.** — Ezzel megy a kapu felé. A kapun kilépve folytatja: — Nincs harag. Csak a jóbarátság hiányzik! Azt... megverte az a márvás öregisten...

Árpád ur nem bánja, talán ezt is akarta. Nem is hallja, mit mond az az ember. A szerszámot szó nélkül felszedi a földről, a tönkhöz lép és maga fog hozzá.

— Legjobb is így — **mondja aztán nyugodtan, kielégülten.**

AZ ÉJ, VÉN SZÉNHORDÓ...

Irtó: KORVIN SÁNDOR

*Az éj, vén szénhordó ledönti zsákjait
s a városra hever, hol rongyát éhes szél
cibálja eb gyanánt s rohan tovább, vonit.
Titkát az éj tudja s az nem beszél.*

*Oly messziségből jött! — Holdvágó tengerek
fürdették lépteit s, hol partok füstje int,
meghajszolt rakodók s hajósok rengeteg
fájó dalát szívébe zárta mind...*

*Hallhatod, néha mélyről félszuszog kemény
kőváncosán. A város érzi ezt belül.
Szorong. — Jól tudja ő, mit hord nehéz szívéen
a gyötrött éj s miért nem szenderül.*

*Csillagtüzek alatt meglátod őt, amint
az uccák fodrai közé hü könnyet ejt.
A népek sóhaja szítja e rejtett kint,
mély értük, értük! ég*

KULTURKRÓNIKA

DEZIRÉ

Tíz éven át ültünk egymással szemben Budapesten a Világ szerkesztőségében, ahol egymásnak támasztva állt az íróasztalunk. Dezirének szólitottuk, akik szerettük, mert volt benne sok szeretnivaló. Illet-e hatalmas, balzacos figurájához ez a Deziré? És ki volt benne ez a Deziré, amivel kedvessé, finommá, bájossá formáltuk erős, tudatos, élettaktikás egyéniségét, melynek mélyében ott fészkelte a mindenféle testi élvezés kívánt örömeinek szomja? A kis gyermek volt ez, akinek panaszait egyszer egy egész könyvben megírta. Ez a panaszhang volt egész költészetének alaphangja. A különböző remegések és zengések, az egyéniség változatainak zaja, a világmindenségnek szelíd, vagy keserű megharsantása, mind csak átirásai, hangszereléseik voltak a szegény kis gyermek hangjának. A legnagyobb eltávolodás ettől a hangtól nem későbbi verseiben, de a regényeiben van adva. Azt a félnék kisgyermeki szólámat, mely egy nagy magányos szoba, a titokzatos sarokból látszik jönni, ahol egy szenvedő zsenekönyácska világít a nehéz félhomályban, nem lehetett a tudatos alakítás erős műveletei mellett, mint amilyenekre a regényben szükség van, megtartani. Talán az Édes Anná-ban hallani még ezt a zengést, mert jámbor kicsi cselédek és szegény kis gyermekek egyaránt gyöngé hajtasok annak az örök tragikumnak a fáján, melynek ember a neve.

Miért szólitottuk őt azokban a pesti években, abban a szép és nemes körben Dezirének? Sokszorosan tört és egység híján való egyéniségét talán azért foglaltuk ennek a becézésnek mosolygó círádáiba, hogy a testi robusztusságát csökkentjük talán? És nem azért-e, hogy a személyisége sejtelmeiben settenkedő rossztól megmentjük? Nem akart-e ez a bece bővület és varázslatféle lenni? Ezek voltak életének, pályájának legtisztább, legegységesebb évei, melyeket nem szagatott meg a zseniáliskodó állásfoglalások botlási grafikonja. Mert ott éreztük pompás egyéniségében feszülni az idegösszehuzódásoknak olyan torz formáit is, melyekből később kipattantak a karrier szaltó mortáléi: elkésett és annál feltűnőbbé, kirívóbbá alakított csatlakozás a magyar kommunához, a vad áttáncolás Bangha páter és az ellenforradalom oldalára, az átlendülés a nacionalista-zsidó sajtótőke burjános virányaira. Hiába volt, a Deziré bővülete nem tarthatott ki élete végéig. És az emberek is, akik személyiségét egykor ebbe az óvó varázslatba foglalták, elszéledtek, többen közülök magyar földönfutók lettek.

Nem láttam Kosztolányit 16 éve, fokozatos, szörnyű meghalásának zord tényét csak újsághírekből éltem meg. De most beszélnem kell. Nem mondom Antoniuossal: „Temetni jöttem Cesart és nem dicsérni és nem mondom azt sem, hogy dicsérni jöttem és nem temetni!

Hiszen tíz éven át nemcsak az íróasztalunk volt egymásnak támasztva, de a szívünk is. Tíz éven át naponta órákon át láttuk és néztük egymást. Hányszor nem révedtünk el az egymás szemén, amikor a végtelenbe feledkezve kerestük egy-egy gondolat számára a csak megvizionálható legmagasabb csucsokat. Szerettük egymást, rokonok voltunk, amellet, hogy a magyar világnak két különböző differenciálódottsága csapott bennünk egymásba. Egyikünk a faluból jött, onnan fényesedett nyugatra és

a másikkal való találkozásban hőfoki fölszikkázások játszódtak le benne. A másik a városból jött, filológián, a •esztétikákon át franciásra cserélte lelkét. A falu emberével való találkozásban visszatalált a népgyökerekhez. A világvárosi aberrációs ember visszaegyszerűsödött a tisztaságba, a hitességbe. Ez volt ennek a különleges magyar szellemi játéknak két oldala.

Nehéz, nagyon nehéz volt egy időtől kezdve többé nem szeretnünk egymást. Ez akkor kezdődött, amikor Deziré, a magyar proletáralom napjaiban többé nem köszönt nekem és elfordította tőlem fejét. Ez a nem köszönés magyar közügy volt, mert itt roppant bele Kosztolányi életvonalaiba a nagy törés.

Jelszava volt: az önadminisztráció többet tesz ki az író életében, mint maga az írás. Igaza volt. Erősen és tudatosan akart karriert csinálni. Maga is agrár tájról, Szabadkáról jött, ott járt iskolába, apja a gimnázium igazgatója volt. A káposztaföldek özöne, a gabona özöne, a sok bor, a sok kövér disznó, a sok zsír közül jött, mégis szenvedélyes érzéke volt a szikrajáték, a bengáli fény iránt, de érezte és tudta mi a mező, a föld, a sár, a paraszt. Így keverődtek benne a dolgok. Merésznek látszó önadminisztrációja egy evolúciónak a csúcspontja volt, melynek gyökerei egyszerre voltak valami balkániságban és valami párizsi talajban. Érvényesülésében külön egyéni szél sodorta és egyéni szél sodort maga körül. Mindig úgy akart a magyar világ változataiba kapcsolódni, hogy ezzel kivívjon egyedülálljon, hogy mindenki ráfigyelni legyen kénytelen. Tudta, hogy az ilyesmi betéttel jár, fizetni kell az ilyesmiért. A Világ-nál, a polgári radikális nagy napilapjánál csak az egyik kitűnő volt a többi kitűnő között. Amikor Hatványhoz és vele folyóiratához, az *Esztendő*.-hez csatlakozott, csak ketten voltak Karinthyval, akik eseményt jelentettek. Amikor Pogány Józsefhez, a népbiztoshoz csatlakozott, megint csak Karinthyval álltak ott magnéziumosan kiexponálva. Amikor az ellenforradalmi kurzusban Bangha páter mellé állt, csak egyedül magasodott látzólagos csúcson, mely számára csak magas pont, de nem természetes csucs volt. Nem tudta megkülönböztetni egymástól a kettőt és nemsokára megtámadta Adyt. De ezzel letörte maga alatt a csucst és meg kellett tudnia, hogy csak egy magas ponton van.

Szellemi műhelye a kivilágított termék hosszú sora volt, melyet hol ragyogó folyosók, hol poklos tornácok alvilága köt össze. Mindez idő alatt, hogy így oktalanul dobta a magas pontra magát, létének titkos alvilágában, a tudatalattinak páncélvermeibe zárva jajgatott másik énje, a szegény kis gyermek.

Végzetes volt Karinthyval való élet-halál barátsága, ez a szinte idegbeli egymásbakevertség. Kosztolányi szellemi alkatánál, moralitásánál fogva, nem volt ez véletlenség. De meglehet-e már biztosan állapítani, hogy Karinthy, ez a nagy író és nagy humorista a maga görbe tükrét csakugyan az emberi, szent kétségbeesésen túlról hozta? Hitetlenségén mindenesetre mindig föltáplálkozott Kosztolányi kettős énje, mely éppen úgy tudott és akart hinni, mint tudott és akart nem hinni. E két szellemiség között kicsapódó polarizált fényben az emberi értékek átértékelésének boszorkányos játéka villant el, melyben az erkölcs egy letört orrú bábú, a szép az élet sarában döglődő macska és a krimen csak a gaminség formájában tűnt föl. A szegény kis gyermek ilyenkor agyonütve hallgatott, hogy megint föltámadjon mindig és újra.

Tihanyi Lajos, a nagyszerű festő úgy fejezte ki Kassák portréján a túlértelmi embert, hogy kicsiny, vékony arc fölé emeletes homlokot épített. Tihanyi megpróbálta Kosztolányi énjét is megjeleníteni, de vegyes

egyéniiségéből nem tudott olyan külön vonást kiemelni, mint azt Kassáknál tette. *Fülep Lajos*, aki a maga tehetségével egyszer fölszikkasztott, azután úgy látszik elveszett valahol, meglepte egyszer a magyar világot egy a Nyugatban megjelent Kosztolányi tanulmánnyal. Ez a tanulmány vitrióllal volt írva és fényes minőségei mellett is el volt hibázva abban, hogy a rossz ember festi és lelki fizionómiájára egyszerűsítette le Kosztolányi összetett személyi titkát.

Senki sem akarta és tudta meglátni, hogy ez az ember és író az atómmok módjára volt szerkesztve. Az atómban a részecskék milliói keringenek az atómmag körül, mialatt tőle folyton elakarnak szakadni és nem tudnak, mert ebben a taszítás-vonzásban van adva szét nem törhető egységük. Annak az atómnak, akit Kosztolányi jelentett, a szegény kis gyermek lelkisége volt a magja. Minden egyéb az elszakadni akarás vad erejével akart kiszabadulni ebből az ellentmondásból, melyet kozmikus kötöttség kapcsolt a Kosztolányi egyénisége egymásba.

Nagy költő volt-e Kosztolányi?

Mi teszi a költő nagyságát? A költő szellemisége sugarakat áraszt ki magából, az életbe, a világba. Ezek a térsugárzásokhoz hasonló finom erők kiválasztják a világ és az élet értelmét. Egy igazán nagy versben mindig Van valami reális és valami irreálisnak látszó. Azért látszó, mert az is valóság, de csak a költő kisugárzásával elérhető valóság. Mindez szavakba, hangokba foglalva jelenik meg a nagy versben. De megjelenik ott még valami, aminek nincs sem betű, sem szójegye. Valami, ami a szavak közti hézagokban, a szavakat, mondatokat összekötő láthatatlan és mérész ívekben, ebben a semmiben van adva. Amit mégis érteni kell!

Az antik világnak is volt egy köztartalma, ami a vallásra, az istenekre, a sorsra vonatkozott. Ez a köztartalom, mindenki számára adva volt, mintahogyan ma adottság az, hogy van adóhivatal, profit, munkanélküliség, éhhalál, háborús pusztulás, kétes műveltség, világtermelés, világforgalom, banktőke, elhibázott társadalom és sok minden. De az életnek a mai köztartalma sokkal terjedelmesebb, mint az antik világé volt. Ma ennek a szertelenül terjedelmes, kitágult, nagy életnek a legszélső kiágazással, legvégső finomságai, legabsztraktabb bonyodalmi már alig-alig érhetők el. Pedig mindez hozzátartozik az élet köztartalmához, melyhez mindenkinek, a legegyszerűbb embernek, a páriának is köze van, melyben mint valami hálóban megvan fogva, mely a sorsa. — Ide, az élet köztartalmának ebbe a legszélsőbb és legfinomabb szövevényébe, kell fölhatolni a költői zseni kisugárzásainak! Innen kell a költőnek üzeneteket hozni az ember számára! Minél messzebből hozza tüneményeit a költő, minél káprázatosabb a mód, mellyel a lét kapcsolódásaira utal, annál nagyobb a költő.

Kosztolányi nagy költő volt, nemcsak tehetség, de zseniálítás. Elérte az egészen nagy magyar költők kisugárzási merészségét és távolságát: Csak Vörösmarty néha örületes víziói és Adynak meg a végtelenséget is fölszaggató deliriumai jutottak tovább annál. Kosztolányi nagy. formaművész volt és csábitotta a rim. Annyi rimet hallott magában csengeni és zenélni, hogy nem rimeket keresett mondanivalóhoz, de akárhányszor mondanivalót a rimhez. Az előre adott rim nélkül sokszor tudott volna többet, nagyobbat mondani. Kosztolányi kimutathatóan jött a magyar líra egymásból fakadó hajtásainak során, mint új hajtás. Csakhogy abba a légköri nyomásba került, melyet Ady árasztott a maga vulkanikusságából. Zseni volt, aki a még nagyobb zseni mellé kerül, aki azt a szertelen meglepetést hozza, hogy nincs elődje, hogy ósnélküliségből ugrik ki a magyar világból.

Csak a nagy vereség után, 1918-ban kezdett a magyar világ sorsprob-

lémáról beszélni. Adyn kívül senki magyar költője a kornak nem volt a soraproblémából való, viszont Ady maga volt ez a sorsprobléma. Kosztolányi magyar ideálja a művelt magyar nyugatiság volt. Ennek a költőnek Európa volt az egyetemessége.

*Európa: hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom a század
- vak zürzavarában
s míg mások az éjbe kongatva temetnék,
harsány dithyrambmal én terád vig
„jó reggelt” köszöntök.*

énekli nagy walt whitmanos lélekzettel.

Kosztolányi a maga színes, szikrázó, kevert és ezért titokzatos egyéniségét valami szellemdiplomácia szolgálatába állította a hir, a siker, a jó" lét érdekében. Csatlakozni, vagy nem csatlakozni, színt vallani, vagy hallgatni, azonosságot mutatni a nem azonosíthatóval, prostituálódni, vagy szentnek maradni, — agyon taktikázta élettaktikáját. Mindig fejest ugrott és majdnem mindig rosszkor és rosszul.

A haldokló *Hét*, melynél Kis József mellett sokáig és hűen kitartott, jó belépőjegy volt a polgári radikálizmus lapjához, a *Világ*-hoz, mely a század élet képviselte. Ez volt Kosztolányi életének az a szakasza, amikor az lehetett, aki volt. Minden más: csatlakozás volt valamihez, amiben nem hitt. És minthogy szerkesztőségekben dolgozott, ahol naponta adni kellett valamit magából, költészetében kellett megbűnhődnie. Végül talán magának is keresnie kellett őszinte önmagát. De az ujságban a közönség asztalára szórt mindennapi pakfonban rengeteg zsenialitást, ezüstöt és aranyat tékozolt el.

Egészen váratlanul, mintha csak a századok kevésé ismert dialektikája dobta volna fölszínre, egyszerre csak ott volt a magyar proletárdiktatura. Tegnap még a nagy magyar kibontakozás korszaka, Huszadik Század, Galilei kör, Magyar Szellemi Iskola, Világ, Nyugat, Ady, aztán a véres intermezzó, az iszonyú bukás, forradalom és egy reggel proletárdiktatura. Kosztolányi egy darabig ellenzékben volt, amikor feltűnő és rikoltó módon csatlakozott, már csak a bukáshoz kötötte oda magát. — Hogyan lehetett ezt a rosszul kiszámított ugrást az érvényesülési légtorna magas trapézán helyreütni? Egy másik fejessel a kifeszített lehetőségek halálsíkolyos magasában, mialatt lenn a cirkusz lesi a nagy akrobatákat? Az ellenforradalomhoz, a kurzushoz, a jezsuitizmushoz, a tudománytalansághoz, a teológiához csatlakozott. Ezt a nagy természet-tudományos tévedését antiszemizmussal ütni helyre, ugyanaz a logika volt, mint az ördögöt saját nagyanyjával verni agyon.

Lesznek, akik inferioris, mérgezett „pardon” nyilait, melyeket a műveletlen kurzussajtóban bocsátott föl, sohasem fogják elfelejteni. Ezek a pardonok diabolikus tetőpontjai voltak az önmagával üzhető lehetőségeknek, az „igy is lehet” mámorának, amikor a diadalába belérészedett nem mer otthon a tükörbe nézni. Nem kellett, mint a Sasfióknak egy Metternich karján az éjféli tükör elé állnia, hogy kétségbeessék önmaga miatt, amiért egy Kosztolányi így elherdálódik a rikoltások és átfestettségek rongyvásárán. Vajjon hány karú gyertyatartó bitang lángjával világított a tükörbe, ahol önmagának olcsó ellenképét láthatta ebben az időben? Emlékezett-e ilyenkor a napra, melyen a szabadkőművesek Eötvös-páholya által megteremtett napilapjába, a Világba a nagy magyar humanistáról, Eötvös Józsefről ragyogó vezércikkét írta és Jászi Oszkárral együtt szorongattuk kezét igaz magyar humanizmusáért?

Egyenes vonal és egység a magyar világban: — Kosztolányi is más

lett volna. Mert merésznek látszó élettaktikázása mellett is mindenkor a magyar világ uralkodó, vagy uralkodni látszó formájába öntötte magát és attól kapott formát. Jó volt, vagy rossz? — Mindkettő. Gyenge, vagy erős? Egyszer az ereje látszott gyengeségnek, máskor a gyengesége erőnek. Uralkodó vonása volt az ellentmondás.

Sok elhibázái után tele volt belülmardosással és sebbel, amiket féktelen alkotási dühben akart magából kiizzítani, anélkül, hogy elkészülhetett volna valamikor is ezzel az önkíégetéssel. — Ekkor kezdett regényeket írni. Tett-e valaha is vallomást valakinek arról, hogy két nagy betegsége van? Egy, melyről mások is tudnak és egy melyről talán nem tud senki. Talán csak az egykori, mindenesetre távoli jó barát, akivel ütöz évén át ült szemben? Vagy miért mentünk a háború éjszakáiban is a szerkesztőségéből együtt haza Budára, mialatt a hazug győzelmi zászlók röpültek az Andrássy ut kitérségében? És mialatt a Lánchid finom remegései a vas zenéjét rezegték és az Alagut titkos vizeinek moraja a föld belsejéről adott jelzést, — nem rengett és lengett-e a két lélek is rejtélyesen egymásba? Nem voltunk-e költők és nem szerettük-e egymást?

Ki értette úgy meg váratlan tettét, a nagy gyilkosságot, mikor kést szurt az uralkodó társadalom szívébe? A megcsalt és kihasznált kis család küldte, hogy tegye meg a nagy ítéletet. A regényben, mely az *Édes Anna* féle gyilkosságnak a története. Ugyanennek a regénynek a végén egy a társadalomnak és önmagának adott fricskával akarta eltüntetni a fényképet, mely a vörös hadsereg katonai parádéján karonfogva mutatja Pogány József hadügyi népbiztossal, Karinthyval a másik oldalon. Ez a vakmerő és szeniálisnak látszó kibuvás egy csapdából, mélyebb és véresebb dulakodás volt: — önmagával. Mert ez a rengetegnek látszó erő rengeteg gyengeséget takart. Aki mindig harangozó szavakat tudott felhozni magából, ha valahol irt rólam, a kettőszakított évek után egyszerre csak alkalmat keresett arra, hogy egy színházi tárcában a régi harangozó szavak közül küldjön néhányat az időbenbe utánam. Nem segítségért nyújtotta-e ki kezét a távol vergődő régi jó barát után? Nem a sebek éveiben, a lélek sebeiből, a tévedések felgyújtott katafalkjaiból teremtette? regényeit?

Nagyon művelt és nagyon sokat tudó ember volt. És nem is a *A szegény kis gyermek panaszai-nak* könyvében vannak legszebb és legnagyobb versei, csak a legmeglepőbbek. A Magyarországon csak később korszerűsödött pszichoanalízis vetette előre bűvöletét ebben a könyvben, melynek versei egytől-egyig az ember kettősségét revelálják. Be talán hármasságát is, mert amikor az ember megtudja, hogy léte nem más, mint ütközés a világgal, akkor már önmaga is kettős személy, az aki ütközik és akinek elmondja önmagában ütközését. Megrázó volt mikor megszólalt a szegény kis gyermek ütközése a világgal, mert koponyája és csontjai még puhák, az esendősége olyan nagy volt és nem is értette meg helyzetét senki, amíg meg nem szólalt. A költőt váltig boszantotta és fájatta, hogy a szegény kis gyermek panaszait legszebb és legrosszabb verseivel sem tudta többé tulkiáltani. De nem ő maga volt-e, aki jó eleve éppen a kis gyermek puha kezecskéivel kapaszkodott a szívekbe, hogy később a kis gyermek legyen legjobb ügyvédje és bírása?

Egységes világkép és kidolgozott világnézetiség, ez nem a Kosztolányi napjainak volt a magyar velejárója. Romantikus volt, finom és sokszerű, de mindig irodalmi és kevésbé szociológiai érzékkel. Minden modernsége mellett is már napjaiban túlhaladott nemzedékhez és lelki formához tartozott.

Nem tehetek másként, nemcsak fokozatos, hosszantartó és szörnyű

meghalását, de minden ragyogásaiban is sötéten aláaknázott egyéniségének kusza megszerkesztettségét is a természet brutalitásának tartom.

És most a másik szegény kis gyermek szeretne így szólni: „Látod Deziré, milyen igaz napok voltak azok, amikor mint igaz emberek igaz barátok tudtunk lenni. És milyen nagy baj és milyen rossz az, hogy nem tudtál mindvégig Deziré maradni!

De ezt a hiábavaló beszédet a halott már nem hallaná.

Barta Lajos

N. BERGYAJEV BÖLCSELETE. *N. Bergyajev*, a kivándorolt orosz idealista bölcselet legújabbán tragikus hangú művet jelentetett meg, amely a kortársi ember sorskérdésével foglalkozik. (*Das Schicksal des Menschen in unserer Zeit*. Vita Nova Verlag, Luzern.) A mű megrázó látványt tár az olvasó elé. Életrendünk válsága apokaliptikus méreteket ölt. Nem is történetileg korlátozott életrendünk válsága dühöng, hanem maga a történelem, sőt a történelmi kereszténység tart végítéletet. A tragikus válságot Bergyajev szerint az élet elembertelenedése, elállatiasodása, a lélek és a személyiség lebecsülése, s az élet elgépiesedése jellemzi. A válságot Bergyajev a fasizmust és a szocializmust okolja. Bergyajev, mint vallási gondolkodóhoz illik, mindent hiposztazál, sajátos lényeggé magasztosítja a történelmi folyamat természetes erőit. „A történelem”, a „sors”, a „végzet”: az emberi tragédia szereplői. Bergyajev a történelem nagy tragikumát abban látja, hogy minden történelmi objektíváció az emberi személyiség ellen való. Másszóval: bárminő társadalmi keretben lezajló, bármilyen társadalmi-történelmi folyamat megnyomorítja az emberi személyiséget. Bergyajev pl. a munkás személyiségek harcát ellenfelek ellen, a lelketlen és elgépiesedett élet ellen, úgy tekinti, mint az általános személyiségnek az általában vett társadalom elleni harcát, vagyis a problémát bölcseletileg „elmélyíti” s ezzel megfosztja komoly társadalmi-történelmi tartalmától. Bergyajev képtelen felfogni egy olyan világot, amelyben az emberiség történelemelőtti kora véget ér, átadván helyét az emberiség magakovácsolta történelmének, amelyben az ember ura a természeti és társadalmi erőknek, amelyben megszűnik minden kényszer, a személyiség és a társadalom közti ellentét feloldódik és mindennemű objektíváció (közgazdaság, tudomány, művészet, bölcselet) úgy jelenik meg az emberi személyiség előtt, mint a tulajdon műve. Hogyan is hasonlíthatja össze Bergyajev ezt a közösséget azzal a másikkal, amely a nemzeti kizárólagosság, a ragadozó típus” (*Spengler*), a „szőke bestia” (*Nietzsche*), a „vér és vas” dicsőítése. Megjegyzendő, Bergyajev kiméletlenül ostorozza a háborút, mert szerinte az összes emberi erőket egy bűnös objektívált, szocializált cselekedetre uszítja. A háború, mint mondja, semmibeveszi az emberi személyiséget s az emberi életét kiszolgáltatja a történelmi fátumnak. Éppen ezért a háború a szocializmusnak és a fasizmusnak egyik neme. Miért volna ép' a szocializmus egyik neme? Azért, mert szervezete van (állam, hadsereg), vagyis „közössége”, amellyel szemben az emberi személyiség tehetetlen. Az emberi személyiség legnagyobb ellensége az „esztelen szervezet”. A mai embert szörnyűséges közösségek nyelik magukba, s az ember kénytelen embertelen parancsoknak engedelmeskedni. Azt követelik tőle, hogy mindenestől áldozza fel magát jelszavakkal, ami az emberi létezés legmélyebb alapjaiban rendíti meg. A baj oka tehát magában a közösségben, magában a szervezetben rejlik, tekintet nélkül a szervezet természetére. Ezen a ponton Bergyajev öntudatlanul magát a kereszténységet is megtagadja. A kereszténység alapja az a szép hitrege, hogy Krisztus föláldozta életét az emberiség megváltásáért. Micsoda oktalanság! Hisz' Bergyajev tanítása

szerint az egyedül helyes magatartás az egyetemes szökevényé, a gyáváé, a megriadt filiszteré, aki nyaka közé szedi a lábát és kiabál: „Ne nyuljatok hozzám!” „Mindenki mentse a bőrét!”, aki mindentől huzódozik, aki nem küzd semmiért, nem halad együtt senkivel és azt képzei, hogy ezzel a legmagasabb igazság birtokába jutott. Mennyivel különb Tolsztoj magatartása! Tolsztoj nem vette egy kalap alá az osztályokat s nem tagadta a munka szervezetét és közösségét. Bergyajev elfelejti, hogy a tudatos haladás megszünteti a különböző rétegekhez tartozó személyiségek egymásközi ellentétét és módot nyújt az általában vett személyiség megszületésére. Az ember, mondja Bergyajev, Isten képmásából a gép hasonmásává lett, a gépe, amely megfosztja az emberi életet tartalmától. Szerinte a haladás a gépi erőket, a regresszió pedig a természeti erőket szabaddítja rá az emberre. Az egyik a technikát, a másik viszont az ösztönöket (az erotikát, a hatalmi akaratot, a faji érzést, „a vér szavát”) helyezi mindenek fölé. Nem tudjuk elképzelni, hogyan bálványozza a haladás törekvése a technikát, amikor épp ellenkezőleg az ember uralmának veti alá. A haladás elgondolása megszünteti a város és a falu, a szellemi és a fizikai munka ellentétét, megszünteti magát a munkamegosztásit, jelentéktelenre csökkenti a munkanapot, s így módot nyújt az embernek arra, hogy teljessé tegye személyiségét. Korunk történetének „új erőt” elemezve Bergyajev ismét egy kalap alá veszi a kettőt. A bölcselő elfelejti, hogy míg az egyik nem képes elviselni a személyiséget s a tömegektől csupán engedelmességet követel, addig a másik szükségszerűen a tömegek alkotó szellemére kíván támaszkodni. A világfelfogás, a gondolkodás, az akarat és a cselekvés egysége egyáltalán nem zárja ki, sőt feltételezi a tömegek leleményességét és kezdeményező erejét. — Elméleti sikon Bergyajev azzal vádolja a tudatos haladást, hogy felcseréli az értékek rendjét és a gazdasági értékeket helyezi mindenek fölé. Fel tud-e mutatni Bergyajev egyetlen egy valóban haladó művet, amely pl. nagyobb értéket tulajdonít a kolbásznak, mint Beethoven szonátáinak. Még soha semmiféle tudatos haladó író nem állította, hogy az emésztés „művelődési” értéke magasabbrendű egy tudományos mű értékénél. Maga a kérdés felvetés is képtelenség, mert a gazdasági értékeknek nincs közös értékmérője egy költemény vagy egy bölcséleti elmélet értékével. A regresszió számára azonban a legfőbb érték mérő a vér, a faj. Ezért van az, hogy pl. Einstein és Heine nem léteznek a számára. — Igen meglepő, hogy Bergyajev elutasítja az internacionalizmus gondolatát is. Miért? Szerinte a kereszténység nem nemzetközi, mert a nemzetköziség elszegényíti az életet, tagadja az érzelmi élet jelentőségét és az emberiség elvont egységét hirdeti. Itt Bergyajev nyilvánvalóan hamisít. A nemzetköziség nem kozmopolitizmus. A nemzetköziség nem tagadja sem a nemzeteket, sem a nemzetek fejlődésének különböző fokozatait. Ép' ellenkezőleg. Az első keresztények tanúsítottak teljes közömbösséget a különböző nemzetek iránt. Bergyajevet nyilván páni félelemmel töltik el nemcsak Európa és Amerika tömegei, hanem spengleri sugallatra, a keleti népek is, akiknek ébredése, ugymond, fokozza a világválságot és veszélyezteti az emberiség jövőjét. Bergyajev valahogy úgy képzei a válság megoldását, hogy a tömegek éljék tovább tengődő életüket, az „arisztokratikus személyiségek” majd megváltják önmagukat; a technika csökkenjen; az emberiséget el kell vezetni a „szerves” istenhithez; a gyarmatok aludják örök álmukat... Ne avatkozzunk semmibe, tökéletesítsük a személyiségünket, kedveljük a magányt, a nemezpapucsot és a házikabátot. Így fest Bergyajev bölcselete.

Nagy Béla

ÖNGYILKOSOK. Nem az elmebetegek öngyilkosságáról fogunk szólni, hanem azokéről, akik tiszta belátással, tudatos megfontoltsággal követik el a tettet. Az ellenvélemény, hogy aki öngyilkosságot követ el, nyilván kívül áll a mérlegelő cselekvés körén, nem helytálló. Számtalan dokumentum tanúsítja, hogy ezek a „normális” öngyilkosok kristálytiszta tudattal szánták el magukat a tetre, amelynek kiváltója nem holmi feltételezett „pillanatnyi” elmezavarodottság volt, hanem sokkal inkább, az elkövető egyén végzetesen pontos helyzetfelismerése. Az u. n. egészséges ember értelmetlenül, zavartan áll szemben az öngyilkos tetteivel, hacsak nem elmebetegről van szó. Itt a titkosan ható lelki végzetekben való megnyugvás mentesíti a töprengés alól. Másként hat rá az egyébként „rendes” ember tette, aki váratlanul követi el az öngyilkosságot. A legtöbben ilyenkor is futó zavarodottságról beszélnek, s ezzel csak eltussolják a valóságos lényegét és megszabadítják önmagukat a kínos tépelődésektől. Az u. n. egészséges azért nem érti meg az öngyilkos magatartását, mert élethelyzete nem teszi őt képessé annak átélésére. A jóllakott nem érzékli az éhezõ testi és lelki állapotát, nem éli át létének sajátos hangulatát. A társával lelki meghittségben lévõ férfi vagy nõ nem képes eszmélni a lelki társtalanság, vagy a nemek vonatkozásaiból eredõ lelki katasztrófák elemi visszahatását. Idegen életkörök, amelyek sohasem metszik egymást s ezért érzelmi átélésükben is idegenek maradnak egymás számára.

A „józan” ember — s minél józanabb, annál kevésbé fogja megérteni az öngyilkosságot. De az ember létének vannak olyan elemi adottságai, melyek elsorvasztják az önfenntartás ösztönének legõsibb, élettani gyökérzetét. Az életfenntartás ösztönével szembekerekedik a társadalmi életfenntartás reménytelensége, s ebben a konfliktusban akárhányszor az õsi élettani erõk maradnak alul. Vannak emberek, akiket társadalmi helyzetük reménytelenségre és kilátástalanságra ítél — s ezek elkövetik önkéntesül a tettet, végrehajtják a társadalom ítéletét. De a tett ezuttal nem kiengesztelés, nem jóvátétel, hanem vád és egyben elítélés — a társadalommal szemben. A céljában és tartalmában elvetéltõdött egyéni élet a halál önkéntes megoldását választja, mintegy tehetetlen feleletül életsorsa szõvõinek. Ma, világszerte, rohamosan emelkedik az öngyilkosok száma S hangsúlyozottan, a nem elmebetegeké. Elõreláthatóan, a statisztikák az utóbbi néhány év öngyilkossági arányszámainak feltûnõ emelkedését fogják ábrázolni. Egyéni megfigyeléseim szerint, — anélkül, hogy pontos szám adatok állnának rendelkezésemre — a krónikussá váló társadalmi nyomor az öngyilkosság tömegjelenségének legelsõdlegesebb oka. Sajátságosan a ciklikus konjunktura célzata nem változtat a dolgokon, g meggyõzõdésem szerint éppen az utolsó 2-3 évben szõkött fel az öngyilkosság görbéje. Egy akut esemény, egy hirtelen megrázkódtatás nem dönti fel az embert. Egy vasuti szerencsétlenség átélése, egy földrengés, vagy akár egy pénzügyi földcsuszamlás okozhat átmenõ chokk-ot, de az életfenntartó pilléreket nem dönti le. Krónikus életsorsok, a nyomor, a meddõ harc és céltalan erõlködés felismerése vezet az öngyilkossághoz, a midõn ezeket a pilléreket a tartósan ható életélmény észrevétlenül átfürészeli. És ha egyszer bekövetkezik, s az egyén léte alól kicsúszik a talaj, a pártatlan ember könnyûszerrel elveti magától az életet. Megdõbbentõ, napról-napra figyelemmel kísérni a lapok öngyilkossági rovatát. Egyhangú egymásutánban váltakozik a két domináns ok: a kenyér és a szerelem. A költõ — Schiller — azt énekelte, hogy az éhség és szerelem tartja össze a világ üzemét A költõ a lét két nagy hajtóerejére célzott ezzel, amely az ember erõfeszítéseinek tápláló forrása. Ma a költõ versét visszá-

jára fordíthatnók — az éhség és a szerelem az, amely a harmónikus élet szétesését előidézi. Az éhség, mely tényleg csodálatos erőfeszítésekre sarkalja az embert és sarkalja is egész történeti léte folyamán, ernyesztő kétségbeesésbe taszítja, ha az erőfeszítés a reménytelen semmibe torkollott. És a javak bőségének közepette — amidőn az árszint kedvéért tömegesen semmisítik meg azokat, az egyén, a nélkülöző, önmagát semmisíti meg. Kegyetlen, kérlelhetetlen szükségszerűsége egy adott társadalmi rendnek... Nehéz pontosan eldönteni, hogy mi hajtja az öngyilkost a tettehez; a krónikus nélkülözés testet-lelket elernyesztő hatása, avagy inkább az a végső leszámolás, hogy minden igyekezet hiábavaló s e társadalomban „számodra nincsen hely?...” Megfigyeléseim szerint ez utóbbi eszmélés a végzetesebb. A léte céltalanságára feleszmélt ember inkább követ el öngyilkosságot, mint pl. a krónikusan nélkülöző, bár gyakran ez a két állapot együtt jelentkezik. Az életszint lezuhanása, vagy süllyedése általában ott vált ki végzetes tettet, ahol a magasból a mélybe esik — életszínvonalában — az, egyén, viszont a primitív életvitelű sokkal kevésbé menekszik az öngyilkosságba az életszint csökkenése miatt. Itt inkább a hasztalan erőfeszítés, s a jövő kilátástalanságának felismerése érleli meg a végső tettet. Valósággal megérleli. Krónikus állapotok — legyen betegség, nélkülözés, vagy akár valami szenvedély, kártya vagy ivás — éppen a megszokás erejével konzerválják az egyén létét; s mindennapi tapasztalat, hogy krónikus, előreláthatóan halálos kimenetelű betegségek hordozói — akik ezt tudják is — csak elvétve, ritkán követnek el öngyilkosságot. S aki elköveti, rendszerint magasabb életigényű egyén, aki nem tud beletörődni a betegséggel lefokozott, csonka lét adottságához, s a nyomoruságos tengődés helyett a megszabadító tettet választja. De általában a krónikus, halálraitélt betegek — hacsak nagy fájdalmak nem gyöttrik — ragaszkodnak az élethez, megbarátkoznak a rövid lejáratu élet gondolatával, s hátralevő idejüket igyekeznek elviselhetően leélni. A krónikusan nélkülöző, a munkanélküli, nem a nélkülözés foka és súlya

hatása alatt folyamodik a tettehez — persze ez is elő fordul — hanem gyakrabban a jövő általánoságának megsemmisítő eszmélésében. A halálos beteg tudja, hogy évei, vagy napjai megvannak számlálva, s ha ezt beidegzette, nincs oka az élettől erőszakkal megválni. De az egészséges ember, akit a társadalmi lét előreláthatóan életfogytiglani meddőségre kárhóztat, elviselhetetlennek érzi ezt az életreszóló haldoklást. S ha nem tömegesebb ezeknek öngyilkossága, úgy csak azzal magyarázhatjuk, hogy él még bennük a változás, a jórafordulás éltető reménye...

Az öngyilkosok másik nagy csoportja, a szerelmükben akadályozottaké — lényegében szintén társadalmi háttérű. Mindennapos észlelet, hogy a szerelmesek közé a társadalmi lét anyagi korlátai ékelődnek, hogy a szülők ellenzése, — mert, a fiú vagy leány szegény — végső sorban felelős a párosan elkövetett tettért. Csak figyelmesen kell olvasni a napi híreket. Az ismétlődő eset a következő: szegény, vagy állástalan fiatal ember történetesen egy „jómódu” leányt venné el feleségül, a lány szülei ellenzik a „partit”, amire a fiatalok halálba mennek. Ez a helyzet mindig tipikus volt, legfeljebb abban a változatban, hogy a „régiben” a gazdag fiú akart szegény leányt elvenni, most inkább a szegény fiú a gazdagabb leányát. De ismétlem, a szituáció jellegzetes, s az is marad: ha gazdasági önállóság híján az emberek nem önjogúak, s vagy szülői kommandó alatt vannak, vagy kényszerű megalkuvásokra, s önmegtartásokra fanyalodnak.

Neufeld Béla

BÖRNE, VAGY AZ ELSŐ NÉMET EMIGRÁNS. Ebben az évben volt Ludwig Börne születésének 150. és jövőre lesz halálának 100. évfordulója. Műve és életpéldája korszerűsége miatt igazságtalannak tartjuk azt a csendet, ami az elfelejtettség jeleként Heine e kor és harci társának emléknapja körül uralkodik.

Börne elfelejtettsége nem új jelenség. Már Georg Brandes rámutatott kegyvesztettségének konkrét társadalmi-politikai okaira. Nem lehetett népszerű az ifjú német imperializmus korában, a császárság ragyogásában s a szocialista mozgalom feltörésének idején az a publicista, aki előharcosa volt ugyan a Birodalomnak s Poroszország küldetését is felismerte, de a német egység megvalósulását a respublica zászlaja alatt s a szociális polgári állam formájában remélte s aki a szolgalelkű német nacionalizmusnak kérlelhetetlen ellenfele volt.

Ludwig Börne mint Löb Baruch született a frankfurti zsidó negyedben. Családjá nem tartozott a ghetto szenvedőihez. Apja jelentős üzletet bonyolított le, szoros kapcsolatban állott a bécsi udvarral és persona grata volt Metternichnél. A középkori jogtalanság s a pénzzel kereskedő család kötöttségének kettős rabságából kellett Börnenek felszabadítania magát ahhoz, hogy mint Brandes nevezi, a német liberalizmus „egyetlen független jelleme és kemény egyénisége lehessen. Börne valóban az volt. Jogi tanulmányainak bevégzése után szülővárosa szolgálatába lépett. A városi rendőrségnél volt hivatalnok s a híres frankfurti városháza, a *Römer* egy dohos szobájában láttamozta az átutazó mesterlegények igazolványait s az idegenek utleveleit. Rövid ideig tartó hivataloskodása alatt kezdte meg irodalmi működését. Szerkesztette a *Zeitung der Freien Stadt Frankfurt* című napilapot. Korszakalkotó két folyóirata: a *Die Waage* és a *Zeitschwingen*. Velük teremtette meg Börne a modern német közírást és publicisztikai stílust. Ő merete először megvitatni a nagy társadalmi kérdéseket, hirdetni a reformok szükségességét, a német egység parancsoló igéjét, míg addig a folyóiratok hasábjai terjengős tudományos értekezésekkel — de omni re scibili — udvari pletykákkal s végnélküli színi kritikákkal voltak tele. Igaz, Börne is ilyen bírálatokkal kezdte. De igen hamar áttért a német színpad tanulmányozásáról a társadalmi és politikai élet bírálatára. Racionalista liberalizmusa, jakobinus köztársaságisága közvetlenül a francia forradalom ideológusainak utódjává tette. Tudatában is volt ennek s korában nem igen akadt még német író, aki a XVIII. század francia szellemiségét oly alaposan ismerte volna, mint ő. Az 1830-as párisi júliusi forradalom határvet jelent Börne életében. Az a hat év, amit még élnie adatott, a Párisban eltöltött emigráció ideje. Börne ugyan saját akaratából sietett Franciaországba a *Trois glorieuses* hírére. Még haza is mehetett a német liberálisok Hambach-i ünnepségére, ahol 15.000 német hazafi mondta ki szótöbbséggel, hogy nem indítja meg a német forradalmat — mert nem illetékes rá. De *Párisi levelei*-nek mind keményebb hangneme, republikánus felhívásainak támadó lendülete kényszerűvé tette az eleinte Önkéntes száműzetést, melyet Börne korának legjobb íróival s legkövetkezetesebb patriótáival osztott meg. A haladó német szellem emigrációja volt ez, a hirhedt Karlsbad-i határozatok idején. A német liberalizmus írói gárdájának, a *Das junge Deutschland*-nak azok a tagjai, akik tovább is otthon maradtak, az egyetlen Gutzkow kivételével, vagy beadták derekukat vagy teljesen elhallgattak. Azok az írók váltak így hontalanná, akik otthon maradtak — s mint Mehring írja, — Platen, Börne, Heine, Herwegh, Freiligrath, Marx, Engels és társaik megcáfolták Danton híres mondását, hogy az ember nem viszi cipője talpán magával hazáját. Ők magukkal vitték.

Börne Párisi levelei-ben csodálatos módon keveredik a vágyait valósággal összetévesztő emigráns hiszékenysége a francia állapotok hű ecsetelésével s a német reakció elleni maró támadásokkal. Reményei nem válnak valóra, de Párisban Börne mégis olyan munkát végzett, amelynek jelentőségét csak most értékelhetjük. Ott fedezte fel a német népet. Szenei előtt ébredt pilitikai öntudatra a gazdasági emigráció, — a Franciaországban dolgozó német iparosok tömege. Heine Börnéről írott könyvében amely néhány sajnálatos személyi támadástól eltekintve kitűnő jellemzése és életteljes arcképe a Párisi levelek írójának, elmeséli hogyan látta Börnét a „demagógot” (ezzel a névvel illette a német hivatalosság a liberális vezetőket) a párisi német munkások körében: „Élő szava talán még hatalmasabb volt, mint írott beszédei. Német hittelt hallgató emberekhez intézte szavát, akik aztán apostoli buzgalommal terjesztették. Ezért, mikor hallottam, hogy bizonyos északnémet ujság gúnyt űzött Börnéből, aki hatszáz cipészsegéddel felment a Montmartre-re, hogy ott új Hegyibeszédet tartson nekik, szánakozva huztam fel vállamat, de nem Börne felett szánakoztam, aki olyan magot szórt szét, amely előbb vagy utóbb a legborzalmasabb gyümölcsöt termi. Igen jól beszélt, határozottan, meggyőzően, egyszerű, cirádanélküli beszédet tartott, valóban a Hegyibeszéd tónusában.”

Börne nem volt tudatos művész, de kitűnő stilisztá. Rövid, világos mondatokban írt, merész ujtások s sejtelmes mélységek nélkül, melyekben gyakran fel-fel bukkan egy-egy váratlan kép, egy-egy megragadó jelző. „Vannak nagy emberek — írja Börne, — akik a múlt regiszterei: így Goethe és Schiller: mások viszont a jövő tartalomjegyzékei: így Lessing és Voltaire.” Ő is a jövő tartalomjegyzéke volt korában a most annak a multnak a regiszterévé válhat, amelynek példáján okulva, a Mannok, a Rennek, a Feuchtwangerek küzdenek a második német emigrációban, azért a Németországért, amelynek a frankfurti ghetto szülötte a zsidó vallást elhagyó, de a zsidóság szenvedéseit állandóan érző, német patrióta Börne előharcosa volt.

Csehi Gyula

A PROTESTANTIZMUS A MAI NÉMETORSZÁGBAN. A protestantizmus Harmadik Birodalombeli helyzete, ellenére az évek óta tartó vallási-politikai viszálynak, még mindig rendezetlen. Sőt a zavar ma a legteljesebb. Ezért a zavarért felelős úgy a nemzetiszocialista állam, mint a német protestantizmus. Az előbbi felidézte a gyökeres vallási-politikai viszályt, viszont határozottan megoldani képtelennek bizonyult, a másik pedig a saját magát megosztó teológiai-politikai és világnézeti különbségek fölött képtelen egységes magatartásra.

Mint ismeretes a Hitlerizmus uralomra kerülése két táborra osztotta a német protestánsokat. Az egyik, amely az állam akaratához s a Harmadik Birodalom által hirdetett népi eszméhez való feltétlen alkalmazkodás szószólója a *Deutsche Christen*, a másik a *Bekennende Kirche* (Hitvalló Egyház), amely a Harmadik Birodalom politikai eszméjének igénye mellett sem hajlandó feláldozni a totális állam követelményeinek a bibliai kinyilatkoztatást, a történeti hitvallások evangéliumi igazságtartalmát s az ezekre épülő keresztény lelkiismeretet. Az állam taktikázása következtében ma már e között a két nagy g eleinte meglehetősen egységesnek látszó tábor között különböző közvetítő irányok alakultak ki s még a *Hitvallók* körében is erőteljesen szóhoz jutott a történelemből jól ismert luteránus-református ellentét. Ugyanakkor az egyes csoportok magatartásán jelentősen módosított a német protestantizmus tartományonként különböző helyzete, mert az évek óta tartó vallási-politikai viszály a

legkevésbé sem volt alkalmas arra, hogy egy nagy egységes birodalmi egyházba ossza a német protestantizmus tartományonként különálló szervezeteit. A két csoport között az egyeztetést, illetve a megegyezést ujabban maga a német hivatalosság keresi. Ezért nevezték ki közel egy éve *Hans Kerrl*-t birodalmi egyházügyi miniszterré azzal a határozott megbízatással, hogy két év alatt likvidálja a protestáns egyházi káoszt. Kerrl tevékenységének következménye a Harmadik Birodalom által beiktatott birodalmi püspök, *L. Müller* háttérbe szorítása s ezzel azoknak a brutális módszereknek a félretolása, amiket az új rendszer szorgalmazott. Müller névlegesen ugyan még mindig feje a birodalmi protestáns egyháznak, a tényleges kormányzást azonban az utóbbi által életrehívott Reichskirchenausschuss, illetve a tartományi Landeskirchenausschussok viszik. Ez a két ellenséges egyházi tábor közötti pacifikáló szerv máris magába szivta a két tábor mérsékeltjeit s a Hitvallásos lutheránus *Zoellner* vezetése alatt éles harcot indított be Müller ellen. Ez a harc is arra utal, hogy a németiség korántsem olyan homogén a mai rendszerrel, mint ahogy azt a német sajtópropaganda elhithetnie próbálja. Jellemző például az a bírálat, amivel a Reichskirchenausschuss illette Müller *Deutsche Gottesworte* című füzetét, amelyben Müller a Hegyi Beszédet a Harmadik Birodalom szellemében átírta: „A könyv nem egyéb — írja a Reichskirchenausschuss — mint rászédése az olvasóknak, mert olyasmit mutat be nekik a biblia tartalma, Jézus Krisztus beszéde s az egyház igehirdetése gyanánt, ami a valóságban nem az.* Ezáltal a Krisztusban végbement üdvtényt tökéletesen meghamisítja, elzsidósítja és kizárólag ehhez a jelenvaló világhoz köti. A szerző ezzel az iratával és annak utószavával maga szakítja el magát az evangélikus egyháztól, amely az Isten ígétjén alapul, hitvallás szerint él és határozott tan nélkül nem életképes. Minden olyan nyilatkozata a szerzőnek, amely ennek a ténynek ellenmondani látszik, ez írása alapján hazugnak lepleződik le. (*Die Christliche Welt*, 1936, 573. o.) Ime így házudtolja meg és dezavualja tulajdon egyháza a Vezér bizalmasát. Müller azonban még mindig vezeti hivatalát. A legmagasabb állami támogatást még mindig élvezi. A német protestantizmusnak a Harmadik Birodalommal való szembenállását még világosabb és félremagyarázhatatlannabb megnyilvánulások igazolják. A *Bekennende Kirche* idején oeynhause-ni zsinatán pl. éles fogalmazású deklarációkban tiltakoztak az állammal az egyház ügyeibe való beavatkozás ellen. Sőt a Hitvalló Egyház még azt is megmerte tenni az idején nyáron, hogy magához Hitlerhez nyújtott be terjedelmes memorandumot, amelyben a német népet rendszeresen dekrisztianizálni törekvő szellem s az egyházak és lelkészek ellen elkövetett erőszakosságokkal szemben emeli fel tiltakozó szavát, s még arra is rámutatott, hogy Hitler személyének mértéktelen bálványozása s bizonyos emberfölötti fénybe való vonása sérti az élő isten dicsőségét és kihívása haragjának. (*Le Matin*, július 18). A nemzetiszocializmus, amint látható, korántsem gleichschaltotta a protestantizmust — A hitlerizmus belső németországi helyzetére jellemző, hogy ezt a gleichschaltolást mindezekig

* Például a Hegyi-Beszéd következő versét: „Boldogok a békeszeretők, mert ōket fogják Isten fiainak nevezni”, Müller szerint így kell prédikálni: „Üdv azoknak, akik békekészségben élnek néptársaikkal, ezek cselekszik Isten akaratát”. — A Hegyi-Beszéd ezt a versét pedig: „Én viszont azt mondom néktek, hogy ne álljatok ellene a gonoszoknak, hanem, aki arcul üt téged jobbfelől, fordítsd oda annak a másik arcodat is” — Müller a következő fogalmazásban adja: „Ha a te bajtársad (Kamerad) izgatottságában arculvág téged, akkor nem mindig helyes rögtön visszavágni. Férfiasabb dolog megőrizni fölényes nyugalmadat. Valószínű, hogy azután el is fogja magát szégyelni a bajtárs.”

nem tudta keresztülvinni. A Hitvalló Egyházat bármennyire üldözi papjait, ugyan **nem ismeri el államilag**, ám a Hitvalló lelkészekről és egyházközségektől mindezideig még nem merete megvonni sem a jogi, sem az anyagi segílyt... Lehet, hogy elérkezik a pillanat, amikor a Hitvalló Egyház szervezetét szétrobbantja és a Hitvallók hiveit katakombákba kényszeríti, ehhez azonban feltétlenül nyugodt külpolitikai és feltétlenül kedvező belpolitikai helyzetre lenne szüksége... Viszont, hogy képzelhető el ez akkor, amikor hivatalos bevallás szerint az ágyúöntés előbbre való, mint a nélkülözhetetlen kenyéradag.

Szeremley László

A REALISTA FILM ANGLIÁBAN. Az első realista filmet 1929-ben forgatták Angliában. Igaz ugyan, hogy Bruce Woolfe már ezelőtt is készített néhány, többnyire a világháború eseményeit rekonstruáló dokumentáris filmet, s hogy ugyancsak az ő vezetése alatt készült a *Természet titkai* című sorozat, De mégis 1929 az a dátum, amely a természetből vett anyag műtermi és realista felfogását egymástól elválasztja. Az 1929. évben forgatott két realista film közül az *One Family* című még a stúdió-hagyományának jegyében született. Vonalvezetése mesterkélt. A film a birodalomból mutat be képeket, egy a Buckingham-palotában sétáló kisfiú szemén keresztül. A másik, a *Drifters* egészen más elgondolásból keletkezett. Rendezője, Grierson felismerte, hogy a világot és, az eseményeket kisfiúk s az angol cimer mesterséges hozzáadása nélkül kell ábrázolni. Ezért a halászok életéről készülő filmje anyagát nem a stúdiómodoros világában, hanem a való életben törekedett összegyűjteni. Tengerre szállt egy hering-halász csoporttal s munkája hőseiül az ott talált embereket használta fel. Ez a film, amely *Turin Turkszib-jének s Cruze Covered Waggon-jának* hagyományaiból indult ki, iskolát teremtett. Utána már csak a hang megjelenése volt szükséges az igazi realista film megszületéséhez. Eddig u. i. a filmből hiányzott az érzékelhető világ egyik legfontosabb tényezője, a beszéd, a zaj, miért is a némafilm még a realista irányzatú rendezők kezében is elpoétizálta a témát és a szereplőket. A hangosfilm eleinte nem talált rokonszenvre a realisták előtt. Az elsősorban dokumentáló anyagban a magyarázatást mesterkéltnek tartották. Nem tudták elképzelni, hogy a valóságos világ hangjait természetesen is vissza lehessen adni. Érdekes, hogy az egyik legrégebbi realista hangosfilm, *Rotha Contak-ja* megtartotta a feliratokat és *Elton Voice of the Worale-jé* csupán néhány szóközi mondatot foglal magába, bár mindkét filmben megállapítható a hangok természetes visszaadására irányuló törekvés. A realista film szerencséjére Grierson és *Cavalcanti* igen hamar felismerte a romantika veszélyét. A *Drifter* mindmáig is élő részei azok az egyszerű jelenetek, amelyek a matrózok étkezését, lefekvését, fölkelését mutatják be vagy pedig valamely hirtelen mozdulatot (az egyik fűtő egy lapát izzó szénrel gyújt rá cigarettájára) adnak vissza. *Cavalcanti* is nagy gondot fordított az emberi elemekre és minden biztonnyal ennek köszönheti, hogy régi filmje, a *Rien que les heures* még ma is megállja a helyét modern utódjai mellett.

A realista filmek a hangot csak megjelenése után pár évvel kezdték komolyan venni. Ennek főképp az volt az oka, hogy a realista rendezők még az *Empire Marketing Board* védőszárnyai alatt állottak s a szükséges készülékek igen sokba kerültek. De hamarosan felismerték, hogy a hang kitűnő eszköz a technikai folyamatok megmagyarázására s a film cselekményének összefoglalására. A hang arra kényszerítette őket, hogy a valóságos dolgok felé forduljanak. Az első kísérletek rövid magyarázatokból állottak. Azután, a munkásokat filmező angol rendezők magukat a

munkásokat kérték meg arra, hogy a filmet kísérő magyarázatot megírják és elmondják. Ilyen film *Elton-Shaw Under the City-je*, melyben kábelmunkások mesélik el saját nyelvükön a munkájukkal járó eljárásokat. És érdekes volt, de még mindig valamelyest mesterikéit, mert a beszélők mintegy kívülről magyarázták tennivalóikat. A következő lépés volt a világ zajainak a filmre való vitele. Ezt tették *Anstey* és *Watt* a *Collection* című filmjükben. A hangok azonban, bár a munka közben használt beszélgetéseket s a munka zaját adták vissza, nem keltettek természetes benyomást.

Ez alkalommal csupán az angol realista film egyik ágáról, a filmriportázsról számolunk be s máskor fogjuk azt az irányzatot ismertetni, amely bár következetesen realista eszközökkel, de költői feldolgozásban készít filmeket. Az angol filmriportázs igen sokat foglalkozik a munkával s a munkásokkal. *Elton Workers and Yobs* című filmjében egy munkanélküli csoport segítségét vette igénybe, s mint filmjéről adott nyilatkozatából kitűnik, alkalmi munkatársai nyugodtan és természetesen beszéltek s mozogtak a kamera előtt. Elton következő filmje, a *Housing Problems* további lépést jelent. Ez a film a külvárosok lakásproblémáját dolgozza fel. Elton munkatársait, ahelyett, hogy jeleneteket játszattott volna velük, arra kérte meg, hogy saját szavaikkal keresetlenül és őszintén mondják el a felvevőgép előtt, hogy mint vélekednek helyzetükről. Kezdetben ugyan bizonyos habozást észlelt, de a külvárosi emberek igen hamar beleszóltak a beszédbe s könnyedén és logikusan fejtették ki gondolataikat.

Az új realista film Angliában ma már túlhaladt azon a stádiumon, amikor valósággal fetisszerűen foglalkozott az ipari folyamatokkal és szoborszerűen ábrázolta a munkást. Ma a dolgozó férfiak és nők pontos megismerésére törekszik s elhagyta a régebbi tévelygéseinek vesszőparipáit. Utja az introverziótól és a munka önmagáért való szeretetétől a néző s a környező valóság egymáshoz való közeihez való felé vezet. *Márk Viktor*

AZ ÉRZÉKENY GYERMEK ÉS AZ ÉRZÉKETLEN TÁRSADALMI AREND. Az eset nagyon egyszerű ahhoz, hogy megértsük a történeteket és mégis elég megtévesztő, hogy nagyon sokan félreértsék és nagyon sokan mellébeszéljenek. Az egyik budapesti leánygimnáziumban francia dolgozatot adott fel a tanárnő. Az egyik diáklánykának készen volt ez a dolgozata — mert két év előtt nővéreinek is ezt a témát adta fel ugyanaz a tanárnő. Mi sem természetesebb tehát, minthogy a kész dolgozatot lemásolta s hat társának is odaadta. A tanárnő észrevette a puskázást, megdorgálta a tetteit, aki ezért nagyon elkeseredett s hogy jóvá tegye hibáját, az osztályfőnöknőnek akart jelentést tenni, de — mint kuszán megírt levélkéjében közölte, — mégsem merete a dolgot jelenteni: kivetette magát a második emelet ablakából és szörnyet halt. Ez történt az iskolában.

Az otthoni háttér: elszegényedett ügyvéd gondoktól gyötrött élete, családi bajokkal, napi küzdelmekkel. A lányka jeles tanuló volt, azt tervezte, hogy az egyetemre megy. Lehet, hogy zaklatott lelkében a puskázás, megdorgálás, rosszabb jegy következménye gyanánt feltornyosodott a nagy gátlás, mely elzárja őt az egyetemtől. Lehet, hogy csak a szegényezés, a tandíj elvesztésének lehetősége s ennek amugyis lecsúszott családi életükre való hatása rajzolódtott fel lelkében. Mi vitte a maximumig idegfeszültségét, az a kisleány halála folytán örökre titok maradt.

Egy biztos: a kis diáklány túlon túl érzékeny volt. És az a mód, ahogyan a nagyközönség reagál erre a tipikus katasztrófára, nyilván mutat-

ja, hogy a társadalom s végeredményben a mai társadalmi rend se nem tud, se nem akar az ilyen katasztrófákon segíteni.

A tetemrehívás, ami a kis diáklány ravatalánál megtörténik, hamisan van megrendezve. Minden és mindenki megjelenik, csak az a bűnös szellem nem mutatkozik, mely állandóvá teszi az iskolai feszültséget s mely az atmoszférát minden pillanatban alkalmassá teszi katasztrófák kirobbantására.

„Jöjjön elő Bárcz, a falu mind” — ezt kívánja az alibimorál, mely lelkiismeretpótlékuul szolgál — igazi lelkiismeret hiányában. És előáll az ujságíró: megbotránkozik az iskolai áldozatok elszaporodásán. A tanárnak minden tanítványát ismernie kell. A tanárnak nem szabad türelmetlenné lennie; aki pénzért tanít, annak türelemmel kell tanítania, nevelnie.

És megszólalnak a pedagógusok. Az első számú azt panaszolja, hogy az ujságíró meggondolás nélkül minden iskolai eltűnést és öngyilkosságot a tanár számlájára ír... Holott a gyermek életének csak kis részét tölti az iskolában. „Ma, mikor az ujságoknak külön öngyilkossági rovata van, szinte divat eldobni az életet; nem csoda, ha a gyermek utánozza a felnőttet, hogy lelkiismeretfurdalásaitól ily sajnálatos módon megszabaduljon.”

A második számú pedagógus is felpanaszolja, hogy bármilyen tekintetben összeütközik a tanuló az iskolával, mindig az iskolát a tanárt hibáztatják. Elismeri, hogy tíz diák közül kilenc puskázik s elismeri azt is, hogy a puskázó diákokból derék emberek, sőt derék tanárok is válhatnak. Sőt megkockáztatja azt az állítást is, hogy némelyeknek derék emberré válásában a dorgálásnak is van valamelyes szerepe. Mert a dorgálás éppen a helyes és helytelen közt való értékkülönbséget állítja a tanuló elé. De hogy az ilyen dorgálások után az érzékenyebbek mindjárt az életüket dobják el, azt „semmiféle statisztika nem tudná megállapítani.”

A harmadik pedagógus — egy zenetanár — a hivatalos fórumoknak figyelmébe ajánlja, hogy „már az elemi iskolában megfélemlített és idegesített gyermekeknek sikeresen készítik elő a talajt a későbbi diáktragédiákhoz”.

A negyedik felszólaló részvétellel fordul a tanárnő felé, akinek dorgálása miatt öngyilkos lett a kis diáklány. „Kedves jó Tanárnő, minden részvétünk az Öné” — mondja, biztosítván őt, hogy a kislány halálának nem lehet a francia dolgozat az oka, a megromlott idegek tagadták meg a fegyelmet, stb.

És megszólal végül az ideg orvos is. A „mintagyerek” sajátos lelki alkatából magyarázza a tragédiát. „A mintagyereknek egyik legfeltűnőbb tulajdonsága a túlérzékenység.” Biztosnak látja, hogy a leányka végzetes tette nem véletlen, nem pillanatnyi elmezavarodás műve, hanem egy évtizeden át kifejlődött és megszilárdult ideges életstílus megnyilvánulása. S mindebből azt a tanulságot vonja le, hogy nem a francia tanárnőben, sem a gazdasági válságban kell keresnünk a tragikus esemény főokát, hanem a gyermek ideges jellemében: ez pedig gyógyítható lett volna. Az ideg orvos Máday István — abban a meggyőződésben van, hogy a Szülők Iskolájának lehet a bajon segíteni, vagyis olyan tanfolyamokkal, melyek a szülőket a helyes nevelés módszereire megtanítják. És elpanaszolja, hogy a budapesti Szülők Iskolája Tanfolyam hatósági támogatás folytán két év óta szünetel. Ezzel a ténnyel szemben szeretné, ha a szülőket iskolánként és osztályonként egyesületekbe szerveznék, át szerveznék a tanító- és tanár-képzést, ifjúsági tanácsadókat alkotnának,

Megnyitnák az Idegesek Középiskoláját, stb.

Jellemző, hogy az ujságirótól kezdve az idegorvosig mindenki csak megkerüli a kérdést. Senki a hozzászólók közül nem akarja észrevenni, hogy az iskola a mindenkori társadalmi rend vetülete és csak ennek a rendnek megfelelő képet tud visszatükrözni. Aki pénzért tanít, az legyen türelmes — mondja az ujságíró. De vajjon azért fizetik-e ma a pedagógust, hogy türelmes legyen. Nem azért fizetik-e, hogy ennek a még uralkodó rendnek szelektáljon embercsemeteket s az ilyen szelektáláshoz türelmetlenség kell, katonai modor kell, céltudatos türelmetlenség kell. Az a szelekció, mely ma az iskolákban történik, az egyéniségnek teljes letagolása, ezt az érdekelt közönség azonban nem veszi észre vagy csak akkor, amidőn a gyermekek egyéniségén kívül az életük is áldozatul esik. Minőségi skatulyákba gyömöszölik a serdületlen fiú és leánygyermeket, a tanár sokszor ösztönösen, a hatalom szándékát megérezve, végzi ezt a skatulyázást s amikor a katasztrófa bekövetkezik, őszintén lepődik meg a tanár is, megrendíti őt is a gyászos eset: szívből sajnálja, hiszen jeles tanuló volt, stb. — s nem veszi észre, hogy ez a spontán elszólás milyen hangos vád a mai iskola antiszociális és szalmacséplő munkája ellen. Ahol igazi embermegbecsülés van, ott nem a jelesek vagy elégetlenek számarányában osztjuk a megbecsülést. És mit szólunk a kollégákhoz, akik nem értik, miben is vállalják a szolidaritást? Akik azt hiszik, hogy az iskola azért tehet kevesebbet a gyermekért, mert kevesebb időt tölt vele, hogy a divat sodorja a gyermeket öngyilkosságba, hogy a statisztika nem szól az iskola ellen, stb. Igaz: a lelki feszültségekről nem készítenek statisztikát, mert ha készítenének, sok jámbor pedagógus elcsodálkoznék azon, hogy az iskola milyen készségeket termelt. És mit szóljanak a puskákra vadászó szemforgatásról? Az az át nem hidalható ellentét, amely a mai iskola célkitűzése és munkamódszere között van, a való élettől való rideg elzárkózás szinte elkerülhetetlenné teszi a puskázást. A természet sajátos képességekkel áldotta meg az embereket, az iskola univerzál zseniket akar nevelni a gyermekből s egyik oldalon való sablonos és nagyképző munkának eredménye a másik oldalon a puskázás... A tanárnő két éve feladott egy témát a tanulóknak: lefordítani egy Petrarcaról szóló szöveget. Az idén újra azt adta fel. S ki tudja évtizedek óta hányadszor adta fel ugyanazt a szöveget. S a tanuló életösztoe olyan, amilyenné a sablonos gyakorlat fejleszti. Önálló munka jól feldolgozott anyagból több örömet okozna a gyermeknek, de ha már a téma évről-évre előkerül, ennek idegetörő unalmát csak a puskázás, enyhítheti.

Az idegorvos — érthető — a maga speciális szemszögéből nézi a katasztrófát s azt hiszi, hogy a Szülők Iskolája segíthetne a bajon. De azt már nem veszi észre, mennyire nem véletlen az, hogy a budapesti Szülők Iskoláját a hatóság nem támogatta és — véleménye szerint — ezért kellett bezűntetni. A Szülők Iskoláját még a háború alatt alakította meg Nagy László és — nem kellett hozzá hatósági támogatás. Háború után Máday István vette a kezébe s az ő vezetése alatt is szépen működött évekig. Nem azért, mert a hatóság támogatta, hanem azért, mert a szülők támogatták. S ha ma nincs, nem lehet Szülők Iskolája Budapesten, az annak a jele, hogy a szülőkben nincs meg az erkölcsi bátorság nyíltan elmondani kívánságaikat, panaszait. Franciaországban évtizedek óta kialakult és működik a Szülők Iskolája. 1920 óta a liceumok igazgatótanácsában is részt vesznek a Szülők Iskolájának megbízottai. Vannak szülői szövetségek, melyek az iskola javítására, sőt újjáépítésére is tudnak pénzt kapni a községtől. Természetes, hogy az ilyen szövetségek olyan reformokat is keresztül tudnak vinni, melyek a

tanulók munkakedvét fokozzák és gátat vetni oly rendszereknek, melyek a gyermekeket elkeserítik. Franciaországban köztudat már, hogy nem a szülők és gyermekek vannak az iskoláért, de az iskola van a szülőkért és gyermekekért. Mi évtizedek óta mind jobban eltávolodunk ettől a mentalitástól. A mi társadalmi rendünk végig akarja egyformásítani az embereket s ezt az egyformásítást már a gyermekeken akarja megkezdeni. A gyermeki egyéniség vizsgálatát rábizzák az elméleti pedagógusokra, a gyermektanulmányozókra, a gyakorló pedagógusok csak a hatalom kivánságaival szemben mutatnak ösztönös érzékenységet s annál nagyobb értetlenséggel állnak meg a napról-napra jobban elterjedő diákrtragédiákkal szemben. A pedagógus csak a jegyek rubrikáit látja, az ideg orvos csak az ideges gyermeket, de egyik sem veszi észre, hogyan vezet az ut a gazdasági válságtól a gyermek idegének megromlásáig és az öngyilkossáig.

Kemény Gábor

A Z IDEI CSEHSZLOVÁK ÁLLAMDIAK. A csehszlovák államdíjak, melyeket — mint mindig — most is október 28-án, a csehszlovák köztársaság megalakulásának évfordulóján osztottak ki, ez évben meglepetésszerűen úgyszólván kizárólag a haladó gondolat megtestesítőinek juttatták. A szépirodalmi díjat *Jaroslav Seifert* „Ruce Venusiny” (Vénusz kezei) című verskötetéért, továbbá *F. X. Salda* „Drevoryty staré i nové” (Régi és új fametszetek) című novelláskötetéért, *Laco Novomesky* „Otvorené okna” (Nyitott ablakok) című verskötetéért és *Egon Hostovsky* „Zhár” (Gyújtogató) c. regényéért kapta. A drámairás államdíját *František Langer*, az avantgardista színműíró „Jizdni hlidka” (Lovasjárőr) című darabjáért, a rendezői művészet díját pedig a D 37 zseniális rendezője, *E. F. Burian* színházi rendezéseért. A színjátszás államdíját ezidén nem osztották ki. (A díjra egyébként *Hugo Haas* neves cseh filmszínészt ajánlotta a bíráló-bizottság, ám az egyik regresszív beállítású miniszter közbelépésére a közoktatásügyi minisztérium eltekintett a díj kiadásától.) Az állami zenedíjat a cseh filharmonikusok kapták, különös tekintettel a külföldön végzett tevékenységükre. Ezenkívül egy díjat a csehszlovákiai kisebbségi német irodalom megjutalmazására is fordítottak. Ezt a díjat *Emil Merker* kapta lírai alkotásáért.

A csehszlovák kulturális életben mindig kimagasló eseményszámba ment az államdíjak kiosztása. Ám az idej államdíjak kiosztása annál is inkább felfigyeltető eseménynek számít, mert a kiosztott díjakkal — ismételten leszögezzük — olyan írókat és művészeket tiszteltek meg és tüntettek ki, akik a haladás frontján foglalnak helyet. Örömmel és elégtétellel állapítjuk meg ezt, mert hiszen ez a siker komoly bizonyítéka annak, hogy a Buriánok, Novomeskyk és Saldák művészetre rangot és értéket képvisel. De bizonyítja ez azt is, hogy a csehszlovák állam illetékes tényezői a díjkiosztásnál a demokrácia elveit tartották szem előtt és azok munkáját találták alkalmasnak arra, hogy erkölcsi elismerésben és anyagi támogatásban részesítsék. Természetesen politikai és más szempontok is közrejátszhattak a díjak kiosztásánál. Lehetséges, hogy a nemzetművelődési minisztérium taktikai sakkhúzásnak szánta az idej díjkiosztó tevékenységét. Azonban szerfölött jellemző és mindenesetre gondolkodásra késztet az a tény, hogy a regresszió képviselői közül ezidén senkit sem jutalmaztak meg az államdíjjal. Ha a kitüntetett írók és művészek nem is tartoznak kivétel nélkül a következetes haladók arcvonáéhoz, mégis olyan személyeket ért a kitüntetés, akiknek munkái az örök emberi humánusért folytatott harcban és az igazságért való küzdelem jegyében fogantak.

Az immár harmadizben kitüntetett Frantisek Langer, aki először *Periferie* című darabjával hívta fel magára a figyelmet (a darabot *Külváros* címmel a magyar színpadok is többször sikerrel előadták), minden munkájában a nincstelen, elesett, kitagadott emberek örök tragédiáját rajzolja biztos kézzel. F. X. Salda kitüntetésével az állam tulajdonképpen régi adósságának egy részletét róttá le a nagy cseh kritikussal és íróval szemben. (Ezuttal szépirodalmi munkásságát jutalmazta.) Salda, a forma és stílus nagyszerű mestereként mutatkozik be most megkoszorozott művében. Bátor és meg nem alkuvó szószólója, védelmezője a negyedik rend embereinek. A fiatal Laco Novomesky megjutalmazásával a szlovák líra egyik legtehetségesebb baloldali képviselőjét részesítették megérdemelt kitüntetésben. A komoly és következetes osztályharcos költő legjelentősebb alkotása az *Otvorené okno* című kötet. E. F. Burian neve ma fogalom nemcsak csehszlovákiai, hanem külföldi viszonylatokban is. Színpada, a *D 37* az utóbbi években az új színművészeti törekvések legfigyelemreméltóbb porondjává vált. A cseh színművészet történetében kimagasló helyet foglal el a *D 37*, ahol az új ember és új társadalom leg-égetőbb problémáit viszik a ma emberei elé.

A csehszlovák köztársaságban élő cseh, szlovák és német írók és művészek már évek hosszú sora óta elismerésben, anyagi megsegítésben részesülnek az állam részéről. Felmerül a kérdés, vajjon mi az oka annak, hogy a csehszlovákiai kisebbségi magyarság szellemi munkásai: írók, költők, művészek miért nem részesülnek ebben az elismerésben. A köztársaságban élő német kisebbségi írók évről-évre megkapják az állami támogatást, vajjon nem kaphatnák-e ezt meg ugyanolyan joggal a magyar szellemi elit érdemes tagjai is? Vagy talán nem tartják a kisebbségi magyar írók munkáit érdemesnek és alkalmasnak a megjutalmazásra? Nem akarunk neveket és munkákat felsorolni, melyeket méltóknak tartunk a kitüntetésre. Tény azonban, hogy a csehszlovákiai magyar alkotók munkái között nem egy akadna, mely éppugy megérdemelné az elismerést, mint a csehszlovák köztársaság más nemzetének alkotásai. Nyitott kérdés marad, vajjon miért nem jutalmaztak meg eddig csehszlovákiai magyar művészt vagy költőt s vajjon sikerrel járna-e, ha ebben az ügyben, tegyük fel, a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* tenné meg a kormány illetékes ténylezői felé a kezdeményező lépéseket.

Sándor László

GAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A MÁSODIK NÉMET NÉGYÉVES TERV KÜSZÖBÉN

Az első négyéves terv Körülbelül vége felé jár az első, u. n. politikai négyéves terv megvalósítása. A program célja — felfegyverkezés minden vonalon — nagyrészt megvalósult és ennek révén a 6 millió munkanélküliből, akiket Hitler a weimari köztársaságtól átvett, ma hivatalos kimutatás szerint csak 1 millió a munkanélküli. Pontosan nem tudhatjuk, mibe került a német felfegyverkezés, mert Hitlerék nem számolnak el a közpénzekkel. Mindenesetre azonban számos milliárd márkáról van szó, amelyet elvontak a termékeny gazdasági élettől, hogy terméketlen fegyverkezésbe ruházzák be. A beruházás ideje alatt ugyan foglalkozást nyert számos munkás, de a beruházott tőke egyszer és mindenkorra megsemmisült. A német ujrafegyverkezésért a német nép nagy

árat fizetett: csökkent a német nemzeti vagyon és süllyedt a dolgozó némettség életszínvonala.

A második négyéves terv De Németország felfegyverkezése nem volna teljes, ha háborúban — tökéletes hadserege ellenére is — egy újabb blokád gazdaságilag legyőzhető. Hogy tehát ne kelljen ismét a háború ideje alatt nyersanyagok és élelmiszerek pótlékainak rögtönzéséhez látni, már most hozzálátunk, hogy a második, u. n. gazdasági négyéves terv alatt „a német földből mindent kihozzanak, amit csak lehet.” Ez a program olyan homályos és ruganyos, hogy Goering szokásos schneidigségének egyáltalában nem felel meg. Azonban a valósághoz a mai németeknek is kell alkalmazkodniok. Belföldön, kémiai uton fognak előállítani természetes gyapot helyett fából műgyapjút, szénből kőolajat, parafadugót nyárfából, aztán mógummit, továbbá szénből szappant, amellyel a vezérek állítása szerint tisztára lehet mosni kezüket. Ami ezeknek a pótlányoknak az árát illeti, szakértők szerint a műanyagok árban felülmulják a természetes és idáig importált anyagok árát. Az ár ugyan, német beállítás szerint, nem számít, a fontos, hogy a németföld termékét használja a német ember. Ez a hazafias beállítás azonban nem változtathatja meg azt a tényt, hogy a drága műanyagok az életszínvonal továbbcsúszását fogják eredményezni. Ez a második négyéves terv tehát inkább nevezhető gazdaságtalannak, mint gazdaságosnak. Ugy számítják német körök, hogy a terv sikere esetén nagymérvű devizamegkarakításra kerül sor, mert 500 millió RM. áru behozatalt takaríthatnak majd meg, szóval a nyersanyagokra és félgyártmányokra eddig kiadott összegnek egyötödét. Teljes önellátást azonban a terv sikere sem jelenthetne Németországnak, hiszen a német fa és szénkészletek nem kimeríthetlennék, fontos fémek behozatalára azontúl is rá fog szorulni a Harmadik Birodalom, ép' ugy élelmiszerbehozatalra. Már pedig a behozatal fizetése gyöngye pontja a német rendszernek.

A német külkereskedelem nehézségei A fegyverkezéshez eddig és ezentúl is szükséges nyersanyagok behozataltát Németországnak áruval illetve arannyal kell megfizetnie. Ilyen körülmények között nem egészen felel meg a valóságnak Goeringnek az entente hatalmakhoz intézett közvetlen hangú kijelentése: „Elloptátok az aranyunkat!” Igaz az, hogy Németország 1931-ig jelentős arany mennyiségeket szállított külföldre a Versailles-i szerződésben kikötött jóvátétel címén. Azonban ezek az aranyszállítások csak úgy voltak lehetségesek, hogy a külföld hatalmas kereskedelmi hiteleket nyitott Németországnak. Másszóval: abból a célból, hogy Németország megfizethesse politikai adósságait, a követelő államok az erre szükséges pénzt kölcsön adták Németországnak. Hogy bölcs dolog-e vagy sem a háború utáni látszatkonjunkturának ez az intézkedése, nem tartozik ide. Tény viszont, hogy Németország még ma is tartozik a kölcsönvett összegek jórészeivel. Ami arannyal pedig a Harmadik Birodalom 1933-ban még rendelkezett, azt elköltötte fegyverkezési nyersanyag vásárlására. (Ma csupán 60 millió RM. értékű aranya van a német jegybanknak, a többi elemet nyersanyagvásárlásra.) Ugyancsak a német adósságokról beszélt *Trendelenburg* német államtitkár a lipcei őszi vásáron: „Ha a külföld adósságaink megfizetését kívánja, úgy engedje meg, hogy azt áruszállítással egyenlíthessük ki. Ha pedig erre a külföld — saját ipara védelmét tartva szem előtt — nem hajlandó, úgy engedje el adósságainkat.” Ez a kijelentés a mai termelési rend alapvető és megoldhatatlan ellenmondásaira mutat ugyan rá, de a német államtitkár mást akart evvel mondani: a Harmadik Birodalomnak szüksége van rá, hogy valamiképp rendezze adósságai kérdését. Né-

metországoknak kellene külföldi kölcsön (erről még később) azonban ehhez előbb rendeznie kellene jelenlegi adósságait. Áruszállítással pedig már csak azért sem egyenlítheti ki Németország adósságait, mert a német külkereskedelmi „árolló” leromlott 27 százalékkal, Németország kárára. Az utolsó 3 év alatt a német kivitel árai 22 százalékkal estek, viszont a német behozatal árai 5 százalékkal emelkedtek. Nemcsak, hogy adósságait nem tudja Németország kiegyenlíteni, hanem még külkereskedelmében is adós marad. A hitleri uralom első 2 éve alatt a német uralom „elfelejtett” 1 milliárd RM. értékű clearing-saldót kifizetni. Vagyis: ennyivel több értékű nyersanyagot kapott Németország a külföldtől, mint amennyi árut érte szállított. Az utóbbi időben azonban hozzáláttak a szállító államok, hogy lépítsék a clearing-adósságokat, így ma már csak 700 millió RM. a clearing-adósság. (Természetesen a külföld nem képes német árut korlátlanul befogadni, hiszen nem növelheti saját munkanélküliségét.) Azonban akármiként áll is a dolog, Németországnak szüksége van nyersanyagokra, másképpen megáll a termelés és lábrakap a munkanélküliség. Ma kb. 3 milliárd RM. külföldi hitelre volna szüksége a német birodalomnak ahhoz, hogy kifizesse clearing-adósságait és pótolhassa csökkenőben levő nyersanyagkészleteit. Természetesen Dr Schacht, többrendbeli utazása ellenére, kilátástalanul kér külföldön hitelt.

A német kivitel támogatása Németországnak létérdeke a kivitel, hogy vele a szükséges nyersanyagokat megvásárolhassa, hogy üzemei ne álljanak meg. A Harmadik Birodalom különböző módokon támogatja a kivitelt. Az első mód a dumping. Önköltség alatt adnak el a külföldnek, viszont ezt a veszteséget bevasalják a belföldi áron, a belföldi fogyasztón, aki így 20-50 százalékkal drágábban vásárolja a német árut, mint a délamerikai, török, stb. fogyasztó. A dumping olykor magasabb is, amint azt az U. S. A. példája mutatja, ahol a német dumping ellen 56 százalékos értékvédelmi léptetést léptettek életbe. A kivitel támogatásának második módja különösen érdekes. A Hitler-rendszer alatt ugyanis a német adósok visszavásárolják külföldi hitelezőiktől adósságaikat kényszer árfolyamon. A Sperrmark, Effektenmark, Kreditmark, stb. árfolyamai a törvényes márkakurzusoknak csak egynegyed-egyötöd része. Viszont a külföldi hitelező inkább adja el kinnlevőségét egyötödért, mintsem hogy kockáztassa, hogy semmit se kapjon érte. Ezt az árfolyamkülönbséget használja fel a Harmadik Birodalom arra, hogy az exportért önköltség alatti áraiért kártalanítsa. Az előző kiviteli szubvenció tehát a német fogyasztó terhére megy. Az utóbbi módon pedig a német áru versenyképessé válik az angol, amerikai, stb. áruval szemben, az angol, amerikai, stb. hitelezők pénzével és ezeknek az államoknak a kárára. Természetesen egyik módszer sem felel meg az egészséges kapitalizmus elvének és a magántulajdon szentségének.

Az új **devalválások** hatása Idén ősszel devalválták pénznemeiket Franciaország, Svájc, Hollandia, Csehszlovákia és Olaszország. Németország ezekbe az államokba kivételének igen jelentékeny részét — 35 százalékát — szállította. Ezek az államok tehát bajosan lesznek abban a helyzetben, hogy leromlott pénzüikkel a változatlanul magas márkáárakat megfizessék. Hogy a kivitelt ezekbe az országokba fentartsa, a Harmadik Birodalom most avval a tervvel foglalkozik, hogy az eddigi szubvenciókon felül további extra-rabattokat ad az ezekbe az országokba menő kivitelnek — az állami költségvetés terhére. Vagyis: a német adófizető terhére.

A márká helyzete A német márká külön helyet foglal el még a többi kényszerárfolyamú valuta között is. Külső értékét

kényszerkurzus szabja meg, amely távolról sem felel meg belső, csökkent vásárlóerejének. (Erről még később.) A magas márkakurzus következményeként Németország kénytelen versenyképessége érdekében a fenti erőltetett rendszabályokhoz folyamodni. Viszont egy esetleges márka-leértékelésnek az volna a következménye, hogy a behozatal és így a német létfontartás megdrágulna, ami növelné a társadalmi feszültséget. Márka-leértékelésre különben sem kerülhet addig sor, míg Németország nem rendezte külföldi adósságai kérdését, hiszen leértékelt márkában számítva az adósságok számszerűleg emelkednének. A márka és a nyersanyagkérdés összefüggése magyarázza meg a német követelést: „Adjátok vissza ellopott gyarmatainkat!” Ha Németországnak gyarmatai volnának, úgy nem volna devizakérdés, mert saját valutájában szerezhetné meg nyersanyagait. Ma viszont Németország, mesterségesen fenntartott márka-kurzusával igen drágán termel, tehát kikapcsolódik a nemzetközi kereskedelemről. A fenti exportszubvenciók nélkül Németország csak akkor volna versenyképes, ha márkáját legalább 40 százalékkal leértékelné. Mivel azonban ez belpolitikailag súlyos következményeket vonna maga után, így önellátásra rendezkedik be. Így támasztják alá külkereskedelmi okok és belpolitikai megfontolások a jövőre háborúra készülődő önellátás gondolatát.

A második négyéves terv pénzügyi kivitele. A Harmadik Birodalom urai kijelentik: nem számít, mibe kerül a terv megvalósítása. De a szintetikus anyagok előállítására óriási üzemeket, tehát nagyszabású befektetéseket kíván. Kérdés: miből? Németország tőkében szegény. Meglevő tőkék egy részét elhasználta az első, katonai négyéves terv megvalósításában. Erre a német közgazdák kijelentik: a terv nem tőke kérdése, hanem szervezési kérdés. Azonban a legegyszerűbb közzgazdaságtani megfontolás arra tanít: tőkét nem lehet a semmiből csinálni. Ha lehetne, úgy az orosz öt éves tervek megvalósítására nem lett volna szükséges a külföldi tőke behozatala.

Hitlerék azonban a tőkehiányt szervezéssel akarják pótolni. Elsősorban kisebb hatású rendszabályokat léptetnek életbe. Így szó van róla, hogy megtiltják német állampolgároknak a külföldre való utazást, hogy így devizákban takarékoskodjanak, hogy több deviza jusson nyersanyagra. Aztán arról van szó, hogy megtiltják a német állampolgárok birtokában lévő külföldi állampapírok és cimletek eladását. Tilos az érmék és bélyegek külföldre való kivitele. Hatalmas kiállítás hívta fel ősszel Kölnben a német polgárok figyelmét arra, hogy másfélmilliárd márka értékű anyag (vaj, burgonya, kenyér, stb.) vész el, helytelen raktározás, csomagolás, stb. révén. Azonkívül pedig, ahol csak lehet, megszorítják az adócsavart. Felemelik a társulati adót, a Stockkapitalgesetz értelmében pedig a 4 ill. 6 százalék feletti osztalékokat a német állam „kölsönveszi” a részvényesektől.

Mind ennek azonban csak kisebbmértű hatása lehet. Mindez talán még arra sem elegendő, hogy pótolja azt a lyukat, amit a második 4 éves terv megvalósulása esetében az államkincstár kap: autárkia esetén a német vámbevétel lényegesen csökken. Marad tehát, mint legfőbb finanszírozási forrás, az első fegyverkezési terv receptje, a hitelinfláció. Ennek részleteit e lap januári számában irtuk meg. Ma az a helyzet, hogy a német jegybank készlete bankjegyen és váltóban magasabb, mint valaha is az 1923-i infláció óta. Lényegileg, hatásában nincs különbség a bankjegyinfláció és a váltók révén előálló hitelinfláció közt. A német állam ezen túl nem u. n. fegyverkezési váltókkal fog fizetni, hanem Mefo és egyéb váltókkal (Metallforschung). Így burkolt infláció által állítják fel az új, költ-

séges üzemeket a szintetikus nyersanyagok gyártására. Az első négyéves-terv váltóinak csak kis részét sikerült „konszolidálni”, szóval váltóadóságból rendezett, hosszulejártú adóssággá átalakítani. A forgalomban lévő nagymennyiségű váltó jelentősége egyszerűen annyi, hogy a német állam már évekre előre elfogyasztotta bevételeit. A konszolidálás pedig élénken emlékeztet a háború alatti hadikölcsönök jegyzésére. A bankok, vállalkozók a konszolidálási kölcsönöket egyszerűen — váltókkal jegyzik le. Így a német állam nem jut pénzhez, nem jut tőkéhez, hanem saját adósságleveleit kapja vissza, amelyekért új adósságleveleket ad. A váltók áradatának pedig inflátorikus a hatása. Növekszik a fizetési eszközök mennyisége, tehát nő a drágaság, csökken a munkabér reális értéke, csökken a pénz vásárlóereje. Ez ellen a törvényszerűség ellen hiába igyekeznek védekezni, folyton újabb és újabb kereskedőket zárnak be, akik „drágítanak”, folyton újabb és újabb embereket pellengéreznek ki hazafiatlan árdrágítás miatt. Munkásság, polgárság, parasztság egyaránt elégedetlenek, hiszen pénzük mindig kevesebbet ér, életszínvonaluk mindinkább csökken. Mindez pedig még csak az első, fegyverkezési négyéves terv hatása. Mi lesz, majd ha a második négyéves terv finanszírozására újabb váltóáradat szakad Németországra?

A német gazdasági életet ma az jellemzi, hogy ma mindennemű gazdasági intézkedés értékpusztítással jár és a tömegek életszínvonalának csökkentésével. Németországban ma minden gazdasági intézkedés társadalmi hatása és így politikaiá válhat. Adám Elek

A DEPRESSZIÓ ALAKULÁSA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Csehszlovákia gazdasági élete a válság kitörése óta először ebben az esztendőben mutat fel számottevő javulást. Márciusig a munkanélküliség még jóval felülmuta az előző év színvonalát. A termelés meg a külkereskedelmi forgalom adatai egyaránt vigasztalan képet mutattak. A mai állapotok változatlan fennmaradásában erősen érdekelt *Lidové Listy* lemondóan jegyezte meg: „a jelen gazdasági válság bűvös körhöz hasonló, melyből senki sem ismeri a kiutat.” A nyári hónapok azonban lassan élénkület hoztak az évek óta tartó tespedésbe. A depressziós tünetek, az elmúlt esztendő átmeneti javulásával szemben, határozottabb formát öltöttek.

Mindenekelőtt a munkanélküliség jelentős csökkenése az, amit a hivatalos sajtó a figyelem középpontjába állít. Márciustól kezdve a foglalkozásnélküliek száma állandóan az 1905. év színvonalára mögött marad. Ami pedig még figyelemreméltóbb: a munkapiac javulása szeptemberben meg októberben is tovább tartott. Az elmúlt esztendőben ezek a hónapok a munkanélküliség ugrásszerű emelkedését mutatták. 1935 augusztusában 557.706; szeptemberében 573.362; októberében pedig 601.390 munkanélkülit tartottak nyilván. Ezzel szemben 1936 augusztusában 483.502 főre rugott a hivatalosan kimutatott foglalkozásnélküliek száma; szeptemberben 479 ezer 268; októberben ideiglenes adatok alapján kerekén 440 ezerre.

Jelentős emelkedést kell megállapítanunk ezzel párhuzamosan a legtöbb termelési ágban. A nyersvas termelése 40.9 százalékkal; a nyersacélé 28.1; a kőszéné 10.3; a koksze 25 százalékkal multa felül 1936 első 9 hónapjában az előző év színvonalát. A fonó és: szövőipar termelése ugyancsak kedvezően alakult. Ez év nyarán elérte az 1929. év mutatószámainak 91 százalékát. Erőteljesen nekilendült az építkezési ipar tevékenysége is. A téglagyárak magas munkalétszámmal dolgoztak. A cementkartell össz-forgalma a múlt év 835.520 tonnájával szemben 1936 első 10 hónapjában

929.500 tonnát ért el. Érezhetően emelkedett az ipar szénfogyasztása is. A villamosenergia termelése 20 százalékkal gyarapodott.

Nem minden ok nélkül mutatott rá egyik napilap ennek a javulásnak az erőteljes világfegyverkezéssel való kapcsolataira. Ez nem csak a nehézipar feltűnően magas részesedésében jut kifejezésre. Szerepe van a fegyverkezésnek az építkezési, sőt a textilipar javulásában is. Bárhogy dőljön is azonban el ez a sokat vitatott kérdés, magának a felélénkülésnek ténye előtt dőreség volna szemet hunynunk.

Külkereskedelmi vonatkozásban a depressziós tünetek hasonló szilárdulását kell lerögzítenünk. A javulás ezen a téren mintegy 30 százalékra tehető. A cseh koronának a francia frank devalvációjával egyidejűleg bekövetkezett értékcsökkentésétől a hivatalos tényezők újabb kedvező fordulatot várnak. Hogy ezek mennyire jogosultak, azt csak a következő hónapok statisztikája döntheti el. Mivel a köztársaság legjelentősebb exportországainak egy részében ugyancsak devalválták a pénzgységet, annak várt hatásait legalább is problematikusnak kell itélnünk. Ezzel szemben egyáltalán nem kérdéses a devalváció kedvezőtlen kihatása a belső piac alakulására és ezzel a depresszió átmeneti szilárdulásának sorsára. Vitan felül álló tény, hogy a depressziós felélénkülés a racionalizálás és a munkaerő teljesítőkétségének fokozása, másrészt a munkabérek leszorítása révén következett be. A vállalatok nyeresége a stagnáló vagy hanyatló munkabérekkel egyidejűleg erősen növekszik. A Brünni Fegyvergyár 1934-ben 6 millió 100 ezer cseh korona tiszta nyereséget mutatott ki, míg 1935-ben 13 és fél milliót. Az Explozia 10 millió 700 ezer cs. k.-val szemben kerekén 14 mihót. A Poldi (bányatársaság) másfél millióval szemben 7 milliót. A vállalatok részvényei olyan rohamosan emelkedtek a hasonló mérlegek nyilvánosságra hozatala után, hogy a *Prager Börsen Courir* is felemelte óvó szavát. „Tényként leszögezzük, — olvassuk a lap szeptember 10.-i számában, hogy a mai árfolyamok nincsenek tekintettel a vállalatoknak a közeli vagy akár a távolabbi jövőben elérhető hozamára.”

Ezekkel a feltűnően magas nyereségekkel szemben éles ellentétben áll a kereseti lehetőségek leromlása. A bányaipar nemrégiben közzétett statisztikái szembetűnően érzékeltetik ezt az ellentmondást. 1929-ben 57 ezer 592 munkást alkalmaztak a köztársaság bányaiparában. 1935-ben számuk 41.786-ra apadt. Egy munkásra 1929-ben 1042 tonna évi termelés jutott; 1935-ben pedig 1256 tonna. A munkateljesítmény mintegy 20 százalékos emelkedésével egyidejűleg az egy munkásra jutó évi kereset 11 ezer 785 cseh koronáról 8.978 cs. k.-ra csökkent.

Ez a tünet nem csak a bányaiparra jellemző. Általános jelenséggé lett és az életszínvonal jelentős hanyatlását hozta magával. Az ipari termelés emelkedésével egy sor fogyasztási cikk, különösen a luxuscikkek forgalmának hanyatlása áll szemben. A husfogyasztás 1935 első 9 hónapjában 2.751.700 kilogrammot tett ki. 1936 megfelelő időszakában csak 2 millió 600.000 kilogrammot. Az egy fejre eső husfogyasztás 18.21 kg.-r. l 17.14 kg.-ra hanyatlott. A sörfogyasztás januártól augusztusig tavaly 5.39 millió hektolitert ért el; ez évben csupán 5.28 millió hl.-t. Nyilvánvaló, hogy a devalvációt előbb-utóbb nyomom követő drágulás ezen a téren csak további rosszabbodást hozhat magával. A belföldi fogyasztás, aminek jelentős emelkedése egyedül tehetné a gazdasági felélénkülés szilárd alapját, ezzel további zsugorodás felé siet.

Mindezen megfontolások alapján a csehszlovákiai gazdasági felélénkülést tartózkodva kell fogadnunk. Egyébként a közgazdaság hivatalos vezetői sem táplálnak azzal kapcsolatban illuziókat. A Prágai Kereskedelmi

Csarnok november 10.-én megtartott közgyűlésén Trebicky dr elnök a következőket jelentette ki: „Egy terjedelmes kérdőív alapján megállapította a Csarnok, hogy a prágai körzetben jelentősebb általános gazdasági felélénkülésről mindeztideig nem lehet szó. Rendszerint viszonylag csekély javulás mutatkozik csupán, mely tartósságát illetően bizonytalan. Sok iparág nem képes kibontakozni a mély stagnációból. Másokban a helyzet rosszabbodott. Természetesen feltételeznünk lehet, hogy a körzet gazdasági javulása a küszöbön áll. Ez azonban hosszas lefolyásúnak ígérkezik.”

Mindenesetre bizonyos az, hogy a legközelebbi hónapokban a termés és a munkapiac kedvezőbb alakulásával lehet számolni, mint az elmúlt esztendőben. Éppen olyan bizonyos azonban az is, hogy ennek a felélénkülésnek nem jósolhatunk hosszú életet. Mindeztideig nem látunk olyan intézkedéseket, melyek tartós gazdasági javulást ígérnének. A gazdasági élet mai feltételei mellett ilyen intézkedésekre nem is igen van kilátás.

K.K

V I L Á G S Z E M L E

Világszerte alakulnak a frontok!... Ez az első benyomás, melyet az égő Madrid rőt fényében körültekintő krónikás nyer. Félő, hogy a polgárháborúban izzó Spanyolország szikrája Európa puszkaporos hordóját mielőbb szétveti. Francóék elismerése az olasz és német hatalom által, a blokádháború fejleményei, könnyen kiváltói lehetnek oly eseményeknek, melyek mechanikusan vezetnek tovább a nagy kataklizmára. Az Ibériai-félsziget földrengéshulláma elgyűrűdzik, hogy tovább ne menjünk, pl. Francia-Észak-Afrikára is, ahol rejtélyes ügynökök segítenek szítani a francia- és zsidó-gyűlölet amugyis lobogó lángját. Algir, Tunisz és Marokkó arabjai vérszemet kaptak, miként az algiri főmufti meggyilkolása vagy a fezi zavargások is mutatják. A fegyverkezési ipar máris békekonjunkturáját éli. 1925-től 1935-ig a hadfelszerelésre kötött summa 3.5 milliárd aranydollárról 5.4 milliárd aranydollárra nőtt a világon — évente. A hadikonjunkturát élvező, nyersanyagot és élelmiszert szállító államok örökké szeretnék kinyújtani e prosperitás szakaszát, anélkül, hogy ennek végén megjelenne a háború. Az északi államok: Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország államfőinek október 27.-i találkozása a béke megvédésének a jegyében folyt le és *Holsti*, az új finn külügyminiszter a Baltikumot is megkísérli egy nagy semlegességi blokkba tömöríteni. Az itt uralmon levő nagy parasztpártok épp oly kevéssé látnának szívesen egy — a baltibárokot visszahozó — német megszállást, mint egy orosz átvonulást és így érthető, ha hajlandóságot mutatnak egy semlegességi blokk megkötésére, ami Oroszország békepolitikájának a vonalában is fekszik.

A hadi konjunkturának tipikus esete Luxemburg, a nehéz ipar e fellekvára, ahol az egynegyed milliót kitevő lakosságból mindössze 11 (tizenegy) a munkanélküli. Ebből a konjunkturából szeretne hasznot húzni az aranyalapot elhagyó Svájc is, de itt a külkereskedelem föllendüléséhez fűzött remények tulzottnak bizonyultak mert ennek nagysága legfeljebb 30 százalékkal növekedik. A svájci osztályellentétek nem enyhülnek, a háborús ijedelem (mint azt *Klotz* kapitány háborút jósló könyvének lefoglalása is igazolja) emelkedőben, és így érdekes tünet a

kantonok választásának mértege, mely Schaffhausenben 15-ről 26-ra növelte a szocialista mandátumok számát és Genfben is megtartotta a szocialisták elsőbbségét. A svájci példán könnyű demonstrálni a *puszta* valutaleértékelés elégtelen voltát, ha az megfelelő piacmonopólium nélkül történik. Az északi államok devalvációja pl. a fontvalutájú Angliára való tekintettel történt, mely Ottawa ellenére is (bár a dán vajkivitelt tavaly már az új-zélandinak volt kénytelen átengedni a világelsőségét) megmaradt piacnak. Amilyen mértékben bomladozik az ottawai „birodalmi gazdasági rendszer” (Anglia „barátilag” kéri Kanadát angliai vasexportja mérséklésére, India nagynehezen is csak *ideiglenesen* hosszabbítja meg az ottawai szerződéseket) oly mértékben járnak jól Anglia nyersanyag- és élelmiszer-szállítói, viszont ugyanakkor a brit készárú export kielezi a világpiaci versengést. Tehát Svájcban is egyre több hang hallatszik a csak a külföldet gazdagító „végkiárusítás” ellen. A holland devalváció a hatalmas gyarmati monopóliumra való tekintettel könnyebben bonyolódik le, ám a járadékos réteg megsarcolása, a szervezett regresszió vitorláinak ad szelet, ami *Snyders* tábornok volt világháborús vezérkari főnök és *Quwent* altengernagy Nemzeti Ujjáépítő Szövetségének „Nemzeti Orániai Frontot a marxizmus ellen” követelésében nyilatkozik meg. Belgium hasonló erőinek mozgalma talán a Rex brüsszeli tüntetésével kulminált, ami úgy látszik Rex-lapoknak katolikus részről történő szubvenció megvonásával is összefügg.

Ha a világgazdaság pusztán számszerű konjunkturát mutat is a fegyverkezési-boom mögött sötét árny gyanánt áll a tény, hogy míg az ipari termelés csak 5 százalékkal marad alatta a válság előttinek, addig a munkanélküliség még mindig kétharmada a legutóbbi évek számadatainak. A német (és japán) küzdelem a piacért pedig élesedik. Európa Keletén az agrárválság strukturális; Lengyelországban egy hektár földnek a mai viszonyok közt háromszor annyi falusi lakost kell eltartania, mint Oroszországban, kétszer annyit, mint Dániában és Esztországban és másfélszer annyit, mint Németországban, Csehszlovákiában és Magyarországon. (*Poniatovszki* földreform miniszter adata.) A lengyel belpolitikai helyzet a legkevésbé sem járul hozzá a kibontakozáshoz, de még komorabb a külpolitikai kép. Egy új háború a legkomolyabban veszélyezteti a *Rzespospolita Polska* fennállását. Ezért helyezkedtek a szociáldemokraták a honvédelmi alapra, e félelem sarkalja *Stachievitz* vezérkari főnök hadseregreformjait és ezért pl. az ukrán destruktív elemek elleni erély. A *Tengeri és Gyarmati Liga* pedig három napos tüntetéssel hívja fel a figyelmet a mai viszonyok a mai túlnépesedésre (1915-35 100.000 emberrel több ember vándorolt vissza, mint ki.) Bulgária kormánya radikálisan jár el az elégedetlenekkel szemben: aki bírál, az internálótáborba kerül. Görögország új diktátora, *Metaxas* sem tud paradicsomot elővarázsolni, sőt minden takarékosági rendszabály ellenére a 650 millió drachmás deficit új 200 millióval nőtt. Most tehát petróleumot vél Macedóniában és Thráciában felfedezni, melynek feltárásával a német *Itag-ot* bizták meg.

A stratégiai jelentőségén kívül a petróleum az, ami Albániába vonzza az olasz tőkét is. A márciusi olasz-albán egyezmény gyakorlati alkalmazása előrehalad. Olasz mezőgazdasági gépek érkeznek cserébe a petróleum, dohány, erdő birtokbavételéért. Minthogy a kereskedelmi mérleg erősen passzív, az olcsó japán textilárakat is szívesen veszi Albánia. Olasz nyomásra a parlament megbuktatta a munkakényszer kérdésében a *Frascheri* kormányt és *Kocsa Kota* lett a miniszterelnök, akinek külügyminisztere, *Iibahova* volt párisi követ és belügyminisztere

Musa Juka, Itália legnagyobb hivei közé tartoznak.

Az albán kormányváltással egyidőben történt, de ennél jelentősebb az U. S. A. elnökválasztás. *Roosevelt* óriási méretű győzelme korántsem a programjának szól. Választási ígéreteket az U. S. A.-ban sem vesz komolyan senki, az új „prosperitásban” pedig a New Dealnak nem sok a része. A munkanélküliség ma sem csekélyebb, mint 1932-ben, az államadósság pedig *Roosevelt* alatt megduplázódott, a nemzeti jövedelem csak talán 56 milliárd aranydollár lesz, az 1929-es 81 milliárddal szemben. Az új konjunkturát a világtendencia hozta létre, amit az U. S. A.-ban megkönnyít a természeti kincsekben való gazdagság és a 125 millió főre rugó, belvámoktól nem tagolt fogyasztó terület, melynek felvevőképességét az árcsökkenések és a részletüzlet is emelték. *Roosevelt* győzelme elsősorban, mint a demokrácia melletti hitvallás értékelendő, — akkor is ha ép' az elnökválasztáskor gigászi kikötősztrájk borult a partvidékekre.

Az U. S. A.-tól délre, Mexicóban *Cardenas* elnök folytatja harcát a szervezett regresszió és külföldi szövetségeseik ellen. Minden jobboldali tiltakozás ellenére támogatja Madridot. Az imperialista tőkére pedig a szeptember 14.-i „közéleti expropriációs közjóléti” törvényjavaslat készül lesújtani. A munkások nem várva meg a *törvény* hatásait Tampicóban a *Mexican Eagle Oil* telepein sztrájkba léptek, mely további kihatásában 20.00 munkással tétette le a petróleum mezőkön a szerszámot.

Chilében a második legerősebb polgári párt a két munkáspárttal *Frente popular-t* alakított a radikális renegát *Alessandri* elnök konzervatív pártra támaszkodó uralma ellen. *Alessandri* a konzervativokból, liberálisokból és demokratákból álló *Frente nationalt* vonultatta fel ez ellen. A harc majd a márciusi elnökválasztáson dől el. *Alessandri*nak a német mintára szervezkedő nemzetiszocialista párt ellen is kell hadakoznia, míg a *Frente popular-t* a radikálisok egy töredéke támadta hátba.

Peruiban *Benavides* elnök az A. P. R. A. (Asociacion popular revolucionaria americana) jabokinus párttól támogatott *Eguiguren* szocialista elnökjelölt győzelmét erőszakkal akadályozta meg. Hogy a figyelmet az államcsinyről elterelje, *Benavides* betört a felső Amazonas vidéki, *Ecuador* által követelt vitás területre, hogy *Roosevelt* döntésének elébe vágjon. A Rio Santiago vidékén tehát új délamerikai háború várható, ha csak *Benavides* nem gondol otthoni ingadozó pozíciójára. A Chaco-háború elnökeinek sorsa, de elődéé, *Sanchez Cerro-é* is, talán meggondolásra készíti...

Aj Csendes Óceán másik oldalán, Japánban is készül a nyílt diktatura! A hadsereg négy pontból álló „reformprogramot” terjesztett *Hirota* elé, melynek megvalósulása nyíltan is a haderő uralmát jelentené. A parlamenti pártok erélyes határozatokban tiltakoztak a tábornokok uralomratörése ellen, de nem sok sikerrel. Jellemző, hogy *Ujeda* tábornok, Mandzsutikuo tényleges ura, miután *Minami* koreai kormányzóval megbeszélte lumenben e két ország egyesítését, kijelentette, hogy az itteni kormányzásba a parlamentnek nem lesz beleszólása. A generálisok elkeseredését Japán válságos helyzete magyarázza. A japán „dumping” az angolszász elzárkózás által halálos sebet kapott. Az Ausztrália elleni gyapjuboykott nem járt sikerrel, mert a délafrikai és újzealandi gyapju drágább és rosszabb. A kínai bojkott terjed. Tetejében még soha ilyen rossz nem volt a külpolitikai helyzet. Anglia és az U. S. A. ellenség, mely Kínát támogatja. A Fülöp szigetek függetlenségére helyezett remények csalódást hoztak. Még szerencse, (mint *Ohta* volt moszkvai

követ mondja), hogy a Szovjetunió, ha erősebb is lett, békét akar a Távol-Keleten. A tábornok kar szamuráj elszántsággal fegyveresen akar az egérfogóból kitörni. Felfogásuk a közvélemény jó részével egyezik, amely tüntetően fitymálta Sir *Charles Little* brit flottája látogatásának elmaradását a Formozán megvert két angol matróz miatt. Viszont a háborúhoz pénz is kellene, holott már az 1937-38-as költségvetés 3.4 milliárd kiadást tüntet föl a jelenlegi 2.3 milliárd yen helyett. Egyelőre a vámokat emelték kétszeresükre.

Japán dühét Kína ellenállása fokozza. Nanking diktátora. Csiang-Kai-sek angolszász biztatása megkeményítette gerincét a Felkelő Nap országával szemben. Az 50. születésnapját ünneplő Csiang nem gondol a japánok által megbuktatott, most meghalt *Tuan-Si-ju* marsall sorsára és csapatai sikerrel verték ki Szüijuanból a japán vezetéssel betörő mandzsumongolokat. Így Teh Vang herceg is habozik Pailing-Miaoban, hogy elszakadjon-e nyíltan mongoljaival Kinától. Csiang csapatai Lan-Csau-funál a vörösökkel is harcban állnak, kik Urumcsi, Hámi és Kuldza felől kapják a fegyvereket. Kinai-Turkesztán teljesen orosz befolyás alatt áll, amióta a „Nagy Ló” (Ma-Csung-juan) is orosz segítséghez fordult és Amor, a Mongol Népköztársaság miniszterelnöke Moszkvában tárgyal a határkérdésekről. Csiang elsősorban az U. S. A.-ban bizik, melynek *Clipper*-repülőgépei október 22-én Alaviedából Manillába menetrendszerűen felvették a közlekedést és amely majd a Pán-Amerikai konferencián hívja fel a figyelmet a „japán veszedelemre.”

Az angolok figyelmét inkább a Földközi tenger és a Közel-Kelet köti le. Irákban egykori ifjútörök nacionalisták puccsal-űzték el az anglophil *Jazin-Nuri* kormányt, sőt hadügyminiszterét, Lawrence egykori harcosát, Dzsafár pasa el Aszkárit meg is ölték. A puccs élén a kurd *Bekr Szidki* fővezér, a keresztény asszirok irtója állt, ki az egykori ifjútörök nagyvezír öccsét, *Szejid Hikmet Szulejmant* tette meg miniszterelnöknek. Ők és *Dzsafár Chalibi* pénzügyminiszter híres angolellesenek, kik fejedelmi pompával fogadták *Ferzi Kaukádzit*, a palesztinai guerillák vezérét. Uraltuk sok gondot okoz még Nagy-Britanniának, melynek nemcsak a mosszuli kőolajat, de az India felé vivő repülő utvonalat is tartania kell, azzal a 22 géppel, melynek állomásozását Bagdadban az 1932-es szerződés megengedi. Egyelőre óvakodnak Angliát nyíltan kihívni. Először Musztafa Kemál, a perzsa sah és a pánarab mozgalom közt. akarnak közeledést létrehozni, ami Egyiptommal máris sikerült,

Egyiptomban a kamara 202:11, a szenátus 109:7 elfogadta az angolokkal történt kiegyezést. Egyiptom máris 5 millió fontot előlegez a szudáni közmunkákra, jelezvén az ottani gazdasági életben való részvétel szándékát. Ez nem nagyon tetszhet a *Sudan Plantations Syndicates Ltd.* nagy gyapottermelővállalat angoljainak, akik ez évben 589.500 font bevétellel 132.00 fonttal többet vettek be, mint tavaly. De a nagy összecsapások januárra, a kapitulációk kérdésében várhatók...

Abessziniában Debocordionál az olaszok leverték *Fiore Mariam* seregét, míg nyugaton és délnyugaton az angol határhoz közelednek. Itália itt egy 70.000 békelétszámú sereget akar megteremteni, főrészen bennszülöttekből. Ez sem nagyon tetszhet az angoloknak, de még kevésbé Tanganyikának és a Délafrikai-Unionak... D. F.

OLVASÓINK FIGYELMÉBE I

Október hó elseje óta a lap romániai terjesztését *Salamon Ernő* ur, a lap munkatársa vezeti.

S Z E M L E

HUSZ RIPORT BEMUTATJA A VILÁGOT (Cserépfalvi kiadás Budapest 1936.)

Husz különböző riport, amelyek tartalmilag bár egyáltalán nem függenek össze, mégis együvé (tartoznak, kiegészítik egymást, egymásból következnek és egymásra hatnak. A mai világ egyetlen egy nagy sorozatos dokumentumai. A riporterek legnagyobb része világhírű író (André Gide, Agnes Smedley, Boris Pilnyák, Sherwood Anderson, Egon Erwin Kisch, John Reed, H. R. Knickerbocker és mások). A könyvben közölt riportok mintaképei e műfajnak. Nem azonosak a napilapok könnyed, tiszavirág életű riportjaival, ez azonban nem jelenti azt, hogy nehézkesek. Ellenkezőleg: határtalan könnyedséggel oldják meg azokat a kérdéseket, amelyekről vezércikkeket kellene írni, mégis annyira szuggesztívek, hogy az olvasó nem maradhat közömbös. — Következőkben munkatársunk, Veres Péter, kötetben közölt Aratási szerződés című riportjából mutatunk be összefüggő részletet.

A szerződésírásra kitűzött napon már kora reggel ott ácsorogtunk. Nemcsak azok, akiket felírtak, hanem azok is, akik érdeklődni mentek. Sohse lehet tudni, hátha valamelyik kiugrik az utolsó pillanatban s az ember csak a helyére áll. Gyakori eset. „Szemesnek áll a világ.”

Alig virrádt, ki hogy elcsapta a reggelit, sültkrumplit, szacharinos teát, víziçberét, keménymagoslevest, piritóst vagy semmit és siettünk fel a piacra. Fagyolvasztó déli szél fujt a községháza előtt, a járda nedves és hideg, a csizmák rosszak, a nagyujjasok elavultak, a nadrágok foltosak: fáztunk. A kopott és kicsi sapkákat és csajla kalapokat hol a bal fülünkre huzztuk le, hol) a jobbra, a lábainkat állandóan ráztuk, a lábujjainkat mozgattuk a csizmában, belülről borzongtunk és fáztunk. Egyesek köhögtek.

Már elmúlt kilenc óra is, türelmetlenül, de nem rossz, hanem inkább jóleső izgalommal vártuk az intézőt. Ellestük a hivatalba menő urakat, jegyzőket, irnokokat, bírókat, esküdteket. Egyiknek köszöntünk, a másiknak nem. Ellenben vesékgig hatoló pillantásokat eregettünk utánuk, amíg el nem tűntek a községháza nyikorgó ajtaja mögött. Egy pár gépíró és bolti lány is elpipiskézett közöttünk. Egyesek közönyösen, üresen, megvetéssel néztek imbolygó alakjuk után, mások, a fiatalabbak, trágár tréfákat eresztettek meg.

Lassan telt az idő, az intéző még mindig nem jött, az aratógazdák behuzódtak a hajduk szobájába, csendőrök, rendőrök, hivatalszolgák közé, melegedni és tréfálkozni, mi meg csoportokba verődtünk és beszélgettünk. Rémhírek jöttek, hogy rosszabb lesz a szerződés, 10 kilóval le szállítják a holdankénti biztosítékot és két holddal kevesebbet adnak egy kaszára, mert tavaly is soká tartott az aratás, elpereg a búza

Az egyik csoportban az öreg Balog veszekszik:

— Gyáva, ganáj, rongy ezeméteberek vagyunk, ha bele megyünk. Tavaly se kerestünk semmit. Amikor a markost kifizettem, egyszer elvittem a malomba az egész keresetet, potyára telt el a nyár.

— Nem baj bátyám, ha nem keresünk is, csak együtt legyünk, — kottyant bele egy hórihorgas vékony fiú, aki tavaly nyári foltos ceig-

nadrágjában, zsbivásári katonabluzban és csajla kalapjában nagyon fáztott és folyton cirkált az egyes csoportok között.

De nem vették figyelembe. A vicc régi, nem hatott.

— Hát ne írjuk alá, — szóltak közbe egyszerre hárman is, — ne írjuk alá.

— Nem ér semmit, hé — vág közbe egy középkorú ember, — ha kend nem jön, jön Novák. (Novák egy híres szolgálélek volt, aki minden pénzért és minden időben kapható volt napszámra).

— Hagyjátok el, hiába itt minden — mondja kis István bácsi, bandavezető és elsőkaszás. A kisgazdáknál se jobb. Azok meg nem adnak egy falat komenciót se — maguknak sincs, aztán jó, ha egy heti aratást adnak, azután mehet az ember a géphez, vagy az ablak alá — tanulni...

A másik gyűrűben a cukorrépáról van szó.

— Csak bolondot csinálnak az emberből evvel a répával — dühöng Tóth Lajos bácsi, aki mindig szidja a répát, de mindig két részt vállal, mert vagy hat gyereke van otthon. — Az uraság két pengő tizenöt fillért kap a répáért a gyártól, nekünk meg nyolcvanat fizet, hát nem vagyunk mink marhák? Mért nem fizeti ki nekünk is, amennyivel a gyár fizet?

— Azért van — vág közbe egy fiatalember, az aratógazda sógora, — mert az uraság adja a magot és a szántást.

De az öreg még dühösebb lett.

— Mit ád? A magot a gyár adja, a szántás meg egy napig se tart egy iganak. Be én tavaly is harmincöt napot töltöttem rá!

— Mit egyeznek kendtek, — szólok én is bele, bár nem tanácsos. — A föld az övé, az iga az övé, minden az övé, úgy adja, ahogy akarja, nem muszáj felvállalni... szabadok vagyunk...

— Igen, szabadok, — csap közbe a ceignadrágos és felhúzza az orrába a nedvet — odamegyünk, ahova küldenek...

Erre általános nevetés. A lázadás még nem igazi. Az ember nem hiszi, hogy mi következik, az utolsó pillanatig. Olyan rossz már a helyzet, hogy szinte hihetetlen, hogy még rosszabb is lehetne.

A harmadik csoportban az inségmunkáról van szó:

— Ugy vagyunk már evvel, — mondja egy barna, magas, sovány ember, bennülő fekete szemekkel, csontos arcával felém fordulva, — hogy mindegy már nekünk minden. A háborúba tiz hold földet ígérték, jó, vártunk, hallgattunk. A tiz hold meghalt, jött Nagyatádi a három holddal, megint vártunk, hallgattunk. Ez is meghalt, Nagyatádi! is, a három hold is, most már boldogok vagyunk, ha egy kis kubikot ígérnek s a végén majd megköszönjük, ha kapunk a népkonyhán egy csajka paszulyt..

A piactér tulsó végén ekkor hirtelen feltűnt az intéző kocsija. A két sárga lovat mindenki messziről megismerte. Elhallgattunk. A körök felbomlottak, akik feliratkoztak, azok előre csomóba gyűltek, az érdeklődők hátrább húzódtak.

Valaki bekopogott az arató gazdákért s azok elő is bujtak.

Ahogy az intéző kocsija előrobogott, megemelték a kalapjukat és odamentek hozzá. Az emberek is jórészt kalapot emeltek, a hízogók és benfentesek pedig előretolakodtak, az arcuk ragyogott. A szolgalelkűség mosolya világított rajtuk. Hátha megismerné őket és kitüntetné egyik-másikat egy mosollyal vagy egy-egy tréfás, barátságos szóval.

Mi komorabbak és az érdeklődők persze, hátrább húzódtunk, alig köszöntünk, egyesek megbillentették a kalapjuk szélét, mások még azt

sem, hozzáemelintették az ujjaikat az avas sapkájukhoz s aztán mogorván gyűlölködően néztek, ~~nem is annyira~~ az intézőre, mint a nyálas hizelkedőkre.

Az intéző, magas, szőke, vörösképű ember, vöröslő orral — úgy Mondták, sok pálinkát iszik — és vizes szemekkel, briccseszen, sárga csizmában és fekete bőrkabátban, kalapja mellett sörtével, keresztülnézett a csoporton, az aratógazdákkal kezefogott, a többiek felé pedig megbiccentette a fejét.

Pár percig halkán beszélgettek, a többiek illendően hátrább húzódtak, azután leszállt a kocsiról, kicsit kinyújtózta a lábát és belépett a községházára. Utána, mint két lompos kuvasz, kullogott a két aratógazda. Az ur egyenesen, határozottan lépkedett, mint aki biztos a dolgában, de ők nem mertek mozogni. Részint, mert az ur előtt Össze kell húzódkodni, hogy kisebbnek látszódjon az ember, részint mert az emberek előtt se illik feszíteni, Utánuk csöszögve, köhögve és halkán suttogva, hogy valahogy meg ne zavarjuk az irodában dolgozó urakat, betóltunk mi is.

A folyosón két csendőr állt, teljes szolgálati felszereléssel, kakastollal, feltűzött szuronnal. Az intézőnek tisztelegtek, nekünk nem. Viszont mi sem köszöntünk, csak néztünk, legfeljebb egymásik, aki már volt a kezük közt, lesütötte a szemét.

Az intéző bement a jegyzőhöz, kis idő múlva hangos kacagás csapott ki a folyosóra, a megeresztett találkozó tréfák — a két aratógazda meg az ajtóféltre állt. Pár perc múlva őket is behívták.

Jó félóra telt el így ideges suttogás és várakozás között, közben az a fair terjedt el, hogy a jegyző nem megy, nem mehet bele, hogy rosszabb Jegyen a szerződés, mert megtiltotta a kormány. Nem szabad az aratórészt lejjebb szállítani, a tengerit csak harmadába kell adni és a cukorrépáért a gyári árat kell fizetni.

Ez persze, csak óhaj volt. Mert volt ugyan ilyenféle rendelet de csak a hivatalos közlönyök, az íróasztalok és az iktatók számára volt érvényes.

Végre kijöttek az aratógazdák és kiadták a parancsot, hogy menjünk be a tanácsterembe. Megkeresték az egyik hajdut s az kinyitotta előttünk az ajtót.

Betolongtunk, velünk egy csomó érdeklődő is és vártuk tovább az urakat.

Beletelt egy másik félóra, mire előkerültek. (Hogy mit tudnak annyit beszélni? — dünyögtek az emberek idegességükben.) Főlényesen, higgadtan az intéző, a hivatalos faképpel a jegyző, mintha nem tudná mindenki, hogy komenciószerűen kapja az ajándékokat: terményt, takarmányt, de még jószágot is. Csend lett. A jegyző hangsúly nélkül, egyhangúan darálta egymásután a szakaszokat, amikor odaért, hogy a holdankénti biztosíték kevesebb lesz, halk mozgás áramlott át a tömegen, az emberek egymásra néztek, de egy szó sem hangzott el. Amikor odaért, hogy ha alacsony és kevés lesz a gaz, az uraságnak jogában áll visszatartani az arató rész szalmáját és törekjét és helyette 5, azaz öt pengőt fizet, akkor megint. Most is hidegek a kemencék, jövőre még hidegebbek lesznek.

És így tovább, az egész szerződést felforgatták. Jelentéktelen kedvezéseket ad, hogy évtizedes szabályt bonthasson. Tízet ad, hogy harmincat elvehessen. Tengeriföldet kevesebbet ad, ellenben a cukorrépa tavaszi munkájához is ad komenciót — kölcsön. Félmásza rozsot, amit majd az aratórészből lefognak. Nagyon jó, hogy adják, de nem jó, hogy

lefogják, mert így is alig marad. A szabályokat szigorúbbá teszi, mert sok baj van az aratókkal. De mert baj mindig van, mert mindig több esze van a munkás-rabnak, mint az uraság-vármegyének, a szerződések úgy nőnek, mint a polgári törvénykönyvek. Végül olyan sokágúak és bonyolultak lesznek, hogy senki se ismeri ki magát benne, csak az intéző, aki önkényesen magyarázza az uraság javára. Az emberek irtóznak tőle.

LUPPOL: DIDEROT (E. S. I. Paris. 1936)

Azokat az írókat, akik hozzá mernek nyulni koruk nagy kérdéseire nemcsak életükben kíséri a gyűlölet és a csodálat. Haláluk után is hatnak, személyük vitákat éleszt s tovább is katonái a gondolatok és érdekek harcainak. Nevük és művük körül oly' elkeseredett küzdelem folyik, mint tépett zászlók körül. A regresszió azon igyekszik, hogy jelentőségüket elleplezze, vagy pedig a hivatalos, elismerés és „értékelés” által „ártalmatlan szentképekké” változtassa őket. Ez volt Diderot sorsa is.

Denis Diderot (1713-1784) a meggyőződéses és mély materialista, harcos ateista, a vallásos etikával szembeszálló moralista s a megmerevedett klasszicizmus ellenfele rendkívüli tehetséggel és erővel fejezte ki a XVIII. század feltörekvő polgárságának gondolatait és szándékait. Szenvédeyes bírálataival fegyvert kovácsolt a hűbéri rendszer ellen — rohamra induló Harmadik Rend számára s kihivta maga ellen az előjogok birtoklóinak a gyűlöletét. Diderot barátai és ellenfelei az egész XIX. századon keresztül folytatták a XVIII. században megkezdett vitát. De azoknak, akik első perctől üldözői voltak: az arisztokratákhoz s a papsághoz, most már a nagypolgárság képviselői is csatlakoztak. Diderot meg nem értése s megrágalmazása az utóbbiak által a haladó polgári gondolkodás alkotóját jelzi.

A XIX. század első évtizedeinek ellenforradalma, La Harpe és Carlyle tollával, az enciklopedistákat, mint „sátán követőit”, mint veszélyes istentagadókat vagy legalább is mint kétértelmű, erkölcsileg és szellemileg egyaránt értéktelen, gyanús kicsapongókat s szalonlátogatókat ábrázolja. Később a „tárgyilagoss” történetírók (pl. Bersat, 1855) már „mentséget” keresnek Diderot ateizmusa számára s magyarázni igyekeznek materialista „eltévelyedéseit”. A polgári egyetem Caro-val és Janet-vel (1880-81) kisajátítani igyekszik Diderot-t, de ugyanakkor ártalmatlanná is akarja tenni azzal az állítással, hogy tévedésekkel teli élete végén visszatért az idealizmushoz. Az Egyház viszont szüntelenül káromolja és átkozta s az ateista Diderot-val testvérét, a fanatikus kanonokat, állítja szembe.

Mi sem természetesebb annál, hogy ezzel a gyűlölettel, a Korszerűsítő megcáfolási és kisajátítási kísérlettel szemben, ami végső fokon Diderot meghamisítását vagy megrágalmazását jelenti, a haladó rétegek is mind élénkebb érdeklődéssel fordulnak Diderot és műve felé. Dialektikai elemeket magába foglaló materializmusa, harcias vérmérséklete, maró és szellemes ateizmusa, a jövőt kereső viharos lendülete, az emberrel szemben érzett meleg rokonszenve, az új utakon előre rohanó hódító jellemző szellemi részegsége — mindez közel hozza Diderot-t a modern haladás képviselőihez... Marx nagy csodálója volt Diderot-nak. A *Neveu de Rameau-t* egyedülálló remekműnek nevezte. Engels Diderot művét az akkori francia irodalom legmagasabb teljesítményének tekintette. Az az áramlat, amely a XVIII. század enciklopedistáinak felevenítését és időszerűsítését cálozza legelső sorban Diderot-val kell, hogy kezdje.

Luppol, akinek új Diderot-életrajzáról akarunk itt beszámolni, mester-ségbeli filozófus, aki eddigi műveiben a marxizmus bölcsészeti családfáját kutatta a XVII. és XVIII. század angol és francia materialistáiról, vala-

mint Spinozáról irt könyveiben és tanulmányaiban. Diderot-könyvében visszaadja az Enciklopédia szerkesztőjének igazi jelentőségét, megrajzolja arcát s kijelöli helyét abban az eszmei fejlődésben, ami Spinozától és Locketól, rajta keresztül Feuerbachig s a modern materializmusig vezet. Luppól nem szorítkozik Diderot gondolatainak összefoglalására, hanem beleilleszti abba a környezetbe, amely őt előidézte, táplálta és támogatta. A XVIII. század gazdasági és társadalmi helyzetének körképe, amivel a könyv kezdődik nem egyszerű diszlet s több, mint bevezetés Diderot filozófiájához. A nagy forradalom előestéjért Franciaországban egymással megütköző történelmi erők elemzése, amely összeköti a filozófia fejlődését a termelő erők fejlődésével, előkészít Diderot megértésére.

A szerző valóban élethűen és életteljesen mutatja be Diderot-t, aki résztvesz kora társadalmi közelharcában s élén áll annak a rohamnak, amit a Harmadik Rend vezet az összeomló hűbéri uralom ellen. Az a mérész polgárság, melyet Diderot képvisel forradalmi, innen származik Diderot ateizmusa, („A hitetlenség az első lépés a filozófia felé”) az igazság utáni ellenállhatatlan vágya („az ember akkor filozófus, ha a dolgokat úgy látja, amint azok a természetben léteznek”), materializmusa (csak egyetlen anyag létezik a világegyetemben, az emberben és az állatban”), innen származik politikai felfogása s esztétikája is, amely párhuzamosan halad filozófiájával s az igazság ugyanazon követelését állítja fel („a természet igazságának visszaadása alapja a valószínűségnek a művészetben”). Diderot, abban a korszakban, amikor a polgárság megakarta ismerni a világot, hogy megváltoztathassa, előharcosa volt a realizmusnak az irodalomban és a művészetben.

Az *ancien régime* végén a francia művészet olyan „nemes”, mint az a réteg, melynek izlését tükrözi: kicirkalmazott tájak, körülvagdosott ligetek, friss és elegáns pásztorok s pásztorkányok, kik hófehér bárányokat őriznek légies tereken. Diderot megtépázza ezt a finomkodó és hazug világot, nevetségessé teszi a hamis mozdulatokat, az uralkodó osztály hivalkodó rongyait leszakítja s a tettetés alatt megmutatja a tehetetlenséget, a százszorosan ismételt aliegóriák mögött a banalitást, az élet, a cselekvés és a jellem hiányát. „Hol láttak ilyen választékossággal és fényűzéssel öltözött pásztorokat?” — kérdi. Diderot Watteau-val és Boucherrel Grense-t és Chardin-t állítja szembe; s az Antigonék és az Iphigeniák helyett a valóságos élet alakjait, a klasszikus formalizmus helyett az ember társadalmi helyzetének a visszaadását követeli. Mi a szép Diderot számára? Az élet.

A tiers état e következetes ideológusa már 1749 körül valóban materialista világfelfogáshoz jutott el. Luppól gondosan kiemeli mindazt, ami Diderot-nál túlhaladja a mehanisztikus materializmust s őt a dialektikus materializmus előfutárjává teszi. Diderot elítéli a cartesianizmus skolasztikus csökevényeit, elveti az agnoszticizmust s a kísérleti filozófia mellett foglal állást: összekapcsolja a mozgást az anyaggal, (Luppól Diderot rendszerét „dinamikussá tett Spinozizmusnak” nevezi); már Feuerbach előtt kinyilvánítja az ész és az érzékek konkrét egységét; s a transzformista eszmék első sejtetésével Lamarckot s Darwint jelzi.

„Az emberiség mindig csak olyan kérdéseket állít maga elé, amiket meg is tud oldani” — állapította meg egy nagy gondolkodó. Diderot művében is reámutathatunk olyan hiányosságokra és tévedésekre, amik a leghaladottabb polgárság láthatárát állapítják meg. Diderot nem ismerte fel a történelmi folyamat döntő tényezőit, s az osztályellentmondásoknak nem tulajdonított kellő jelentőséget. A sztoikusok, az epikureisták s Spinoza befolyása alatt a konkrét történelmi mérlegeléstől független altruiz-

mus utópikus idealista és racionalista felfogását tette magáévá.

Abban a prekapitalista korban, amiben Diderot élt, nem is juthatott tovább. Társadalmi filozófiája a tiszta erkölcsök követelésére szorítkozik: bár közvetve felveti az állam szerkezetének a kérdését is. Tudjuk, hogyan oldották meg ezt a kérdést az Enciklopédia fiai: a sansculotte-ok.

(In. Fr.)

JEAN CASSOU: CERVANTES (Edition E. S. I. Paris 1936)

A kiválóan érdekes tanulmányból két töredéket közlünk. (M. V.)

Cervantes zsenije. Ötletszerűen felnyitom a Don Quichottet, belemélyedek Sanchóval folytatott bármelyik párbeszédébe, hallom hangjukat, magam előtt látom arcukat, mozdulataikat. Nem elég csak azt mondani, hogy ez a könyv él, testet ölt és szuggerál. Jómagam csak annyit tudok, hogy Don Quichottet és Sanchot mindig ismertem és halálomig ismerni fogom. Ugy vélem: e rövid földi uton egy élőlény sem szólt hozzám ilyen elragadó és ilyen emberséges hangon.

A tárgyak, melyeket Cervantes élénk varázsol ugyanolyan valódiak és erőteljesekek, mint hidalgója és csatlósa. Az utak, a falak, a lomboszatok, nap, az éj és végül egész Spanyolország, ha Cervantes festi le megragadják és lekötik minden érzékünket. Még az állatoknak is jelenvalóságot és sajátos jellemvonásokat kölcsönöz. Ezért mondhatjuk, hogy Cervantes egész különleges művész s Velasquez mellett hazája legnagyobb művésze. Nem elmélyülő filozófus vagy misztikus és egyoldalú ember, kit elmélete megragad és betölt, hogy roppant erőfeszítéssel igen eredeti dolgokat alkosson. Nem, egyszerűen csak művész. Igaz, nagy mesemondó volt — mint ahogy ezzel maga is hivatkozott — képzelőerejében felülmúlt minden parnasszusi testvért. De ez a képzelőerő a valóság keretei közt maradt, igaz alakokkal dolgozott s szilárd tárgyakat helyezett arra a tágas s kék égboltra, amit később Madridban a nagy andaluziai festő oly sokszor lefestett, s végül emberi lényeken át szólt emberi lényekhez. És mindezt a legbiztosabb, a legtudatosabb módon, mint az a költő, aki ismeri a nyelv szépségeit, a szólások és kifejezések értékét, a ritmus és szókötés helyes mértékét, a jól elhelyezett szó erejét és tartalmasságát, aki ráakad arra a szóra, mely felidézi a fényt és az árnyat, mely felszivódik az olvasó érzékein keresztül, a fülébe mászik, újraéled a szájában és belevésődik emlékezetébe.

Cervantes és mi. Cervantes bűbajos lelkét semmi sem — még a legnagyobb nyomor sem — tarthatja vissza az álmodozástól. Ő az első, aki felfedezte a valóságot és ez a felfedezés teljes egészében megrázkódtatta. Mindenbe beleütközik, mindenben fennakad. Amikor egy éjjel Tobosoban bolyong az összehasonlíthatatlan Dulcinea palotáját keresve, szinte látjuk a nagy madárijesztőt, amint tulnőve a falut tevő disznóolakon és istállókon hirtelen nekiütődik egy falnak. „Egy templomba botlottunk, Sanchó...” Cervantes gyakran belebotlik a templomba, a sekrestyébe és támaszaiba, a tekintélybe, a gazdagságba, az önzésbe, a megérthetlenségbe, a való világba. És álmai többé nem erről a világról valóak. Más álmodozók jönnek majd, akiknek az álmai viszont nem erre a világra valóak.

Cervantes nem fordul a jövőbe. Megmarad a saját jelenében, ezt a jelent azonban teljességgel és csodálatos étellel tölti ki. Kisérlete így válik példaszzerűvé és forradalmivá, így marad az elmélkedés állandó tárgya, így élhetjük át bármikor. Minduntalan a valóságot állítja elénk, azután ezzel a valósággal szembeállít egy álmodozást, egy sajnálkozást, egy sóhajt, egy mosolyt. Kétségkívül a valóság győz, de a dolog annyiban marad. Más dialektikusok tanítanak majd még arra, hogy az ilyen játé-

ból a cselekvés mezejére lépünk.

Cervantes nem cselekszik. Letörve hal meg, a Persiles-ben merítve ki legszebb álmát és kísérteties művészetét. Egy évvel előbb eltemette Don Quichottet, de úgy hogy előbb feltámasztotta! Don Quichotte kiábrándultan hal meg... Pedig minden élet és minden megújulás titka a valóság végső megismerésében áll... S ezt nem értelmetlen és magába mélyülő, de bátran a jövőbe vetett álmodozás kíséri. Hogy az eszme végül hatalommá lesz ez olyasmi, amiben bizhatunk. És Don Quichotte oly nemes és nagy-lelkű eszméje hatásosan alkalmazható. Különösen, amikor az ő egyénisége s fenkölt bolondsága, szeszélyei egy pár józanságához kapcsolódnak. Mert csupán Sancho, az egyszerű és józan paraszt hajlandó a bolondot követni és képzelgéseit elfogadni. De néha még ez a jó ember is megrémül Don Quichotte képzeletének merészségeitől: „Miféle szellem lakozik szivedben?...” Ez a szellem vitte Don Quichotteot a gályarabok felszabadítására. És egy napon Sanchonak sem kell többé kérdeznie, hogy mi ez a szellem. És maga Don Quichotte is majd megtudja mondani a nevét.

ANDRÉ GIDE: RETOUR DE L'U.R.S.S. (Edition de la N. R. F. Paris)

André Gide nemrég érkezett vissza hosszabb oroszországi tanulmányutjáról. Az alábbi jegyzeteket most megjelent könyvéből idézzük.

Oroszország „épülőben” van; ezt szüntelenül ismételnünk kell. Innen e határtalan, vemhes földön tett látogatás rendkívüli érdekessége; mintha csak a jövő vajudásának volnánk tanúi.

Jóra és rosszra is akadunk ott; azt kellene mondanom: a legjobbra és a legrosszabbra. A jót gyakran óriás erőfeszítés árán érték el. Az erőfeszítés nem mindig és nem mindenütt érte el azt, amit el akart érné. Néha azt gondolhatjuk: még nem. Néha a legrosszabb kíséri, kettőzi a legjobbat; szinte azt mondhatnók: a következménye. A fénytől a vaksötétig zavaróan hirtelen az átmenet. Gyakran előfordul, hogy az utazó, előre kialakult meggyőződése szerint, nem érzékeny, csak az egyikkel vagy a másikkal szemben. Gyakran előfordul, hogy a barát nem hajlandó meglátani, vagy legalább is felismerni a rosszat; innen van az, hogy Oroszországról gyakran az igazat gyűlölettel, a hazugságot szeretettel mondják ki.

Már pedig az én lelkem azokkal szemben a legszigorúbb, akiknek minden cselekedetét helyeselni szeretném. Balul nyilvánítja szeretetét az, aki csak a dicséretre szoritkozik és azt hiszem, hogy a legnagyobb szolgálatot teszem az előbb említett mindkét vonatkozásban, amikor ámitás és kimélet nélkül beszélek. Oroszországgal s különösen eddigi remek teljesítményeivel szemben táplált csodálatom s az általa keltett remények jogán emelem fel bíráló szavamat.

*

Egyéni reflexióimat közlöm itt arról, amit Oroszország szívesen s jogos büszkeséggel mutogat s arról is, amit emellett megpillantottam. Oroszország eredményei a legtöbb esetben csodálatosak. Egész vidékei mosolygó képpel tekintenek ránk. Azok, akik helyeselték, hogy kongói utazásom alkalmával otthagytam a kormányzói autókat s mindenkivel és bárkivel érintkezésbe léptem adatszerzés végett, szememre vethetik-e hogy Oroszországban is hasonló gonddal jártam el s nem hagytam magam elvakítani?

•

Tisztában vagyok a látszólagos előnnyel, amit az ellenséges pártok, - azok, „akik számára a rend szeretete egy a kényurak iránti rokonszenvvel” (Tocqueville: De la Démocratie en Amérique; bevezetés)

— könyvből majd huzni vélnek. Ez csakugyan megakadályozott volna abban; hogy közreadjam, sőt abban és, hogy megírjam, ha nem tartottam volna ki érintetlenül és megrendíthetetlenül amellet a meggyőződésem mellett, hogy egyrészt Oroszország hamarosan diadalmaskodik azokon a súlyos hibákon, amikre rámutatok, másrészt pedig, és ez a jelentősebb, hogy valamely ország sajátos hibái még nem cáfolnak rá egy egyetemes s nemzetközi ügy igazára. A hazugság, legyen csupán a hallgatás hazugsága, alkalmasnak tűnhet fel, a hazugság melletti kitartás méginkább, de ez tulságosan megkönnyitené ellenfeleink játékát, s az igazság, még ha fájdalmas is, csak azért sebez, hogy gyógyítson.

*

A dolgozók népével való közvetlen érintkezésben, az ácsereken, az üzemekben vagy az üdülő-otthonokban, a közkertekben, a „kulturparkokban” örömmel teljes perceket éltem át. Ezek közt az új ismerősök közt a testvériség gyorsan támadt érzése töltött el és szívem mintha kitágult és földerült volna. Innén van az, hogy az ottani fényképfelvételek sokkal mosolygóbbnak, sőt sokkal nevetőbbnek mutatnak, mint amilyen Franciaországban általában vagyok. És hányszor gyűltek ott könnyek a szemembe, a túlradó öröm, a gyöngédség és a szeretet könnyei; például a donbázi bányászok üdülő-otthonában közvetlenül Szocsi határában... Ó, igazán nem volt ebben semmi előremegbeszél, semmi előkészített; váratlanul érkeztem közéjük egy este, bejelentés nélkül, és mégis nyomban bizalmas érzés töltött el a körükben.

És a másik váratlan látogatás a Borzsom-környéki gyermektelepen, mely annyira szerény, szinte szegényes, de ahol a boldogságtól és egészségtől sugárzó gyermekek, mintha csak felkinálták volna nekem örömeiket. Mit is meséljek? A szavak képtelenek kifejezni ilyen mély, ilyen egyszerű érzést... De miért említsem ezeket inkább, mint annyi mást? Ott vannak a georgiai költők s főképp a számos intellektuel, diák, munkás, akik közül nem egy iránt éreztem élénk vonzalmat, és szüntelenül fájlaltam, hogy nem ismerem nyelvüket. De már a mosolyuk, a tekintetük annyi beszédes vonzalmat fejezett ki, hogy azt kérdeztem magamtól, vajjon a szavak még mit tehettek volna hozzá. Meg kell említenem, hogy ott mindenütt mint barátot mutattak be, s így a tekintetéből még valami hálaérzés is áradt felém. Szeretném ezt a hálát méginkább megérdemelni; és többek közt ez is készlet a beszédre...

..Sehol Oroszországon kívül a mindenkivel és bárkivel való kapcsolat nem keletkezik oly könnyen és seholsem oly azonnali, mély és meleg. Pillanatok alatt — néha egy tekintet is elég hozzá — heves rokonérzés szövődik az emberek közt. Igenis, hiszem, hogy sehol sem hatol belénk oly mélyen az emberiség érzése, mint Oroszországban. A nyelvi különbözőségek ellenére, soha és sehol sem éreztem magam oly túlradón barátnak és testvérnek; s a világ legszebb tájait odaadnám cserébe ezért az érzésért.

*

Oroszországban előzetesen és egyszer s mindenkorra elfogadott elv az, hogy mindenről és bármiről csak egyetlen egy vélemény lehetséges. Egyébként az emberek szellemi nevelése olyan, hogy ez az alkalmazkodás számukra könnyen esik, természetes és nem is érezhető, olyannyira, hogy érzésem szerint nincs is benne semmi képmutatás. Ezek volnának-e azok az emberek, akik a forradalmat véghezvitték? Nem. Ezek azok, akik a gyümölcseit élvezik. A *Pravda* minden reggel kioktatja őket, mit illik tudni, gondolni és hinni. És nem tanácsos ettől eltérni! Így aztán valahányszor egy oroszal beszélgetünk, ugyanannyi, mintha az összesekkel beszélgetnénk. Nem mintha minden egyes ember tökéletesen követne va-

lamily jelszót, hanem minden úgy van elrendezve, hogy senkinek se legyen módjában a másiktól különbözni. Gondoljuk el, hogy a szellemnek ez a nevelése már a zsenge gyermekkorban kezdődik... Innen némely dolognak az a hihetetlen elfogadása, amin néha az idegen megdöbben, és a boldogságnak bizonyos lehetőségei, amelyek ennél is meglepőbbek.

Csodáljuk Oroszországban az önművelésbe, a kultúrába vetett páratlan lendületet, de ez az önművelés csupán afelől oktat ki, ami a szellemet a jelenlegi helyzettel való elégedettségre és arra a gondolatra indíthatja: Ó, Oroszország... *Ave! Spes unica!* Ez a kultúra mindenestől ugyanabba az irányba szorul; nincs benne semmi érdektelen; gyűjtögető kultúra, s a bírálat szellemének (a marxizmus ellenére) szinte semmi nyoma benne. Jól tudom: nagyra vannak az u. n. „önkritikával”. Magam is csodáltam a távolból és ma is hiszem, hogy csodálatos eredményekre vezetett volna, ha komolyan és őszintén gyakorolják. De csakhamar be kellett látnom, hogy vádaskodásokon és intéseken kívül, (az étkezde levele csapnivaló, vagy az egyesület olvasótermét hanyagul söprik), ez a bírálat abban mérül ki, hogy ez vagy amaz „vonalas”-e vagy sem? Nem maga a kérdés, hanem a vonal fölött vitatkoznak. Vitájuk tárgya az, hogy valamely mű, cselekedet vagy elmélet megfelel-e ennek a szent vonalnak vagy sem? És jaj annak, aki megkísérelné továbbvinni a vitát! Ezen belül azonban annyit bírálthat, amennyit éppen jól esik. Ezen kívül tilos a bírálat. Találunk erre példát a történelemben.

Viszont mi sem jelent oly' komoly veszedelmet a kultúrára nézve, mint ez a szellem. Nyomban megmagyarázom.

A szovjet-polgár meglepő tudatlanságban él a külföldet illetően.* Sőt: meggyőzték arról, hogy a külföld minden tekintetben sokkal kevésbé áll jól, mint Oroszország. Ezt az illuziót nagy hozzáértéssel terjesztik; mert fontos, hogy mindenki, még a kevésbé elégedett is örüljön a rendszernek, amelyik megkiméli a legrosszabbaktól...

..A kérdések, amiket az embernek szegeznek, annyira meghökkentők, hogy habozva írom őket ide. Még meghiszik, hogy az ujjamból szoptam valamennyit: — Kétkedőn mosolyognak, mikor megemlítem, hogy Párizsban is van földalatti vasútja. Hát villamosaink, omnibuszaink vannak-e? Valaki megkérdi (s ezek már nem gyerekek, hanem tanult munkások), hogy léteznek-e iskolák nálunk Franciaországban is? Egy másik, jobban értesült, a vállát vonogatja; igen, a franciáknak is vannak iskoláik, de azokban verik a gyerekeket. Ezt az értesülést biztos forrásból szerezte. Az, hogy nálunk a munkások mind igen boldogtalanok, magától értetődő, hisz mi nem „csináltuk meg a forradalmat”. Mindaz, ami Oroszországon kívül esik, számukra: sötét éjszaka. Néhány arcátlan tőkést kivéve, az egész világ sötétségben vergődik.

*

Szebasztopol, utunk végső állomása. Kétségtelen, akadnak Oroszországban érdekesebb és szebb városok, de sehol em éreztem úgy, mint ott, hogy mennyire szeretem ezt a földet. Viszontláttam Szebasztopolban, kevésbé előkészítve, kevésbé válogatottan, mint Szukhumban vagy Szocsiban az orosz társadalmat, az orosz életet, teljes mivoltában, hiányaival, botlásaival, s fájdalom! — gyötrelmeivel; közvetlenül diadalai és sikerei mellett, melyek az embert több boldogsággal ajándékozzák meg vagy kecségtetik. S a változó napok szerint a fény hol megenyhítette, hol fokozta az árnyékot. De a legsötétebb is, akárcsak a legfényesebb, amit itt láttam minden hozzáláncolt, néha fájdalmasan is, ehhez a földhöz, ezekhez az

* Vagy legalábbis, csak azt ismeri, ami a maga vonalában serkenti.

egyesült népekhez, ehhez az új éghajlathoz, amely kedvez a jövőnek s amelyben a nemremélt is fölragyoghat... Ettől mind, mind, ettől kellett bucsut vennem.

LUDWIG RENN: VOR GROSSEN WANDLUNGEN

(Roman. Verlag Oprecht. Zürich)

A kényszerű hallgatás évei után Renn új könyvvel lép a nyilvánosság elé. A könyv talán inkább filmscenárium, mint regény, de olyan ember tollából, akit az Infernó még keményebbé tett. A regény németi sorsok története s ezek háttérében a mai Németország monumentálisan szembe-szökő dokumentum montázsja, mely szenttelen, nyugodt előadásában az olvasó megdöbbenését még inkább fokozza. S bár a címe optimista az ijesztő tartalma könyv kihangzása mélyen reménytelen. E mai német könyv egy mai német fejezetét fájó megilletődéssel iktatjuk ide.

Hugó részelt valamit a műhelyben. Az anyja vásárolni ment a faluba. Apa éppen benzint adott ki egy személyautónak a Shell Oil vörös felírású Sárga bádogtoronyból. Most lassan átment a házba. — Ha a rendőrség megtiltotta nekem a koporsó felnyitását, hát akkor valami egészen csúnya dolog történhetett velem. Nem is halhatott meg természetes módon ez az egészséges fickó! — Franz Pross megint mérhetetlen keserűséget érzett magában felkerekedni. Rettegett az igazságtól és mégis mennie kellett a tiszta szobába.

Halkan benyitott.

Az asztal oldalt állott és a közepén, két széken feküdt a koporsó. — Hogy is van ez lezárva? Ja, így?

Visszament a műhelybe és szerszámokat hozott, hogy a fedelet, felnyithassa. A szobába visszatérve, zajtalanul dolgozni kezdett.

Félórával később sápadtan és összevont szemöldökkel jött a műhelybe. „Hugó, menj mindenkire, akit ma temetés utánra idekértünk, — jöjjenek azonnal!”

Hugó egészen el volt mélyedve. Amióta a koporsó a szobában állott, itt volt és a műhelyben foglalatlan, csak hogy valami másra gondoljon. Csodálattal csüngött Wernerre és nem bírta elképzelni, hogy halott!

Hallotta az apja hangját és értelmetlenül nézett rá

— Na fiu, eredj hát!

— De hát előbb át kell öltöznöm?

— Nem, menj rögtön! — Pross megfordult és átment a házba.

Hugó csodálkozott. De megszokta az engedelmisséget és így nem sokat kérdezett. Átment a szomszédékhöz.

— Az uram a mezőn van, — mondotta Lehmanné. — **Korábban kezdődik a temetés?**

— Apa nem mondott erről semmit.

Igy ment Hugó házról-házra. Mindenütt kérdezték és ez egyre jobban izgatta. Végül is lélekszakadva rontott fel a lépcsőn Medvéékhez.

Azok ámulva néztek rá,

— Nem tudom, — lihegte, — mi van az apámmal! Egyszerre mindenkit hívják el!

— De mi nem megyünk! — mondta Fong. Ezt a polgári hullaimádást mi nem csináljuk. — És nincs is semmi illő, amit felhúzzunk!

Hugó tehetetlenül nézett rá,

— Mi van velük? — **kérdezte a kisebbik Medvéé** szánakozva.

— Az apám olyan fura! Talán mégis jöhetnek?

A két fivér egymásra nézett.

— Na, húzzuk fel a knikkabokkeneket! Mindjárt jövünk! — De csak a te kedvedért, Hugó, aztán rögtön megint elpucolunk. Semmit sem fogunk ott enni!

Hugó sietve ment az uccán végig. Előtte léptek a fűszeres Schwarzeék Pross házába.

Bent tele volt minden emberekkel. Néhányan mereven ültek a székeken.

A tiszta szoba ajtaja nyitva állott. A koporsó fedelén egy koszorú és egy csokor feküdt.

Prossné asszony a konyhában sürgött-forgott. Valamit mégis adni kellett a vendégeknek!

Pross maga, halványan járkált az emberek között, senkinek sem nézett a szemébe és semmire nem válaszolt.

Ekkor Medvéék jelentek meg az ajtóban, vállasan, barna zekében, az ingük a nyaknál nyitva.

Pross meglátta őket, felemelte a fejét és a koporsóra mutatott: — Ez volt az unokaöcsém Werner. És tudjátok, hogy szorgalmas és derék fiú volt, aki senkinek sem ártott. — De hogy lássátok, hogy mit csináltak belőle, — vad tekintettel a koporsóhoz lépett és az arca még fakóbbá vált — megmutatom nektek! Lássátok mindnyájan! — Lihegett.

AZ asszonyok felálltak és az ajtóhoz tolongtak.

Pross megfogta a koporsófedelelet és egyetlen lökéssel felrántotta. A koszorú és a csokor oldalt leesett, a fedél nehéz koppanással vágódott a padlóra. — Virágokat tettek a halotti lepelre! De alatta! — Lerántotta a leplet. — Ez volt Ő!

Egy asszony felsikoltott .

Werner feje teljesen felismerhetetlen volt. A test meztelen, de a hason valami förtelmesség volt. Pross odakapott, egy véres törülközőt cibált ki a hasüregből és magasra tartotta. Ezt gyömöszölték beléje! Ezt gyömöszölték beléje a bestiák! — S ordított, mint egy eszeveszett.

Az ajtóban lábujjra álltak a hátullévők.

— Nézzétek meg valamennyien! Hiszen ismertétek! Hogy ő ez? Hogy nem más fekszik itten. — De nem „ő” az! Megismerhetitek a kezéről! Az ő kezei! Nézzétek csak meg!”

Hugó borzadva állott Medvéék mellett. — Ezért elfogják az apámat! — suttozta.

— Nem — felelte Fong. — Zárj be minden ajtót!

Hugó rámeredt .

— Zárj be minden ajtót! Zárd be, hogy senki ki ne juthasson. — Az ablakokat is, nehogy kint hallani lehessen valamit!

Hugó megértette, hogy mit akar az ablakokkal és kifutott, hogy a kaput bezárja .

— Te Brun, oda az ajtóhoz! És senkit ki ne engedj!

Pross ordított: — Ezt csinálták belőle! Ráismertek?

A felesége rémülten sietett be a konyhából és meredten állva maradt Fong mellett az ajtóban.

Hugó visszajött a kaputól és bezárta a baloldali ablakokat. A többi már be volt zárva.

Erre Fong nyugodtan, rekedt hangon mondta: — Én is akarok valamit mondani.

Borzadva néztek rá. Egyszerre valamennyit félelem fogta el.

— Innen most senki ki nem juthat! — mondta Fong. — Minden be van zárva!

Az asszonyok riadtan nézték az ajtó előtt álló két izmos fiút.

— Ha valaki megtudja, hogy mi történt itt, akkor mindnyájan megisszátok a levét! — Tudjátok, hogy ez ma mit jelent! — Nem kérdezik, hogy ártatlanok vagytok-e! — Hirtelen elakadt, nem tudta folytatni.

Erre a fűszeres fordult hozzájuk: — Medvének igaza van! Ha a szabadságotok kedves nektek és nem akartok úgy póruljárni, mint ez, hát senkinek sem szabad egy szót sem szólnia! — Te meg Pross, térj magadhoz! — Megértünk téged, de jobb, ha hallgatsz!

Pross lehajtotta fejét. Széles arca öregnek és megnyúltnak látszott. Igen, ne mondjatok semmit arról, amit itt láttatok! — De ne is felejtsetek el!

LEO LANIA: MAY KÁROLY, A SZELLEMNAGYHATALOM
(*Das Neue Tagebuch*, Paris, 1936. 42.)

A III. Birodalom tudományos élete végre felmutathat egy eredményt, melyet senki sem fog kétségbevonni és amely az egyetemeken uralkodó szellemre élénk fényt vet. Ahogy a *Münchener Neueste Nachrichten* (27. IX.) megállapítja: „most történik először, hogy egy tudományos munka keretén belül, mely szigorú tárgyi megállapításokat tűzött ki célul maga elé, szőnyegre kerül a Máj Károly-kérdés. Heinz Stolte *May Károly, a népiró* című disszertációjával szerezte meg a jeni egyetemen doktori címét”.

Ez az esemény már egymagában is történelmi jelentőségű, de Stolte ur munkája még azonfelül is mindennél dicsérendőbb hazafias tett. A müncheni ujság nem is rejti véleményét véka alá: „Ebben a tényben az az öröndetes, hogy a német egyetem, ahol még néhány évvel ezelőtt a kétes értékű Franz Werfelről szóló disszertációval is lehetett promoválni, időközben annyira a való élet tükre lett, hogy May Károlyt végre méltónak ítélhette valaki arra, hogy disszertációjának tárgya legyen. Maga Stolte munkája is öröndetes esemény, mert megállapításai sokban hozzájárulnak a May Károly kérdés tisztázásához. Így többek között például rámutat arra a körülményre, hogy a Siegfried monda és a Winnetou-legenda motivációban mennyire egyformák.”

Ennyit Winnetouról, a modern Siegfriedről. De Old Shatterland, a Sápadtarcu, Stolte ur munkájában még patetikusabb glóriával övezve lép élénk. A müncheni lap nem tudja megállani, hogy Stolte ur megállapításait ne idézze szórói-szóra: „Old Shatterland Achilles és Odysseus és Szent György lovag egy személyben, keresztény szent és germán Übermensch.”

Micsoda fejlődés! Kerek tíz év előtt *Karl Zuckmayer* a régi *Tagebuch* hasábjain a lenézett May Károlyt vette védelmébe. Védőbeszédet tartott a gimnazisták hérosa, az izgalmas indiánustörténetek mesélője mellett. „Művészet ide, költészet oda, nekem jól esik, ha olvashatom”: valahogy így hangzott Zuckmayer vallomása. És mi tapsoltunk ennek a vidám elégtételadásnak. Az ember sohse tudja, mi követi az első lépést, micsoda csirke kél a tojásból és micsoda tyúk lesz a csirkéből. Zuckmayerből most ime Stolte ur disszertációja lett és ettől a tudománytól jött tűzbe a müncheni lap. A náci-ujságoknak nehezen lehet igent bólintani, de most a müncheni lap megállapítása telitalálat volt, mert befejező sorai mindenél jobban jellemzik az új Németország szellemi szituációját: „May Károly szellemi nagyhatalom lett, mely megdönthetetlen, mert élete láthatatlan emberi mélységben van lehorgonyozva.”

Ez a szellemi nagyhatalom — a források egyöntetűen bizonyítják — diszhelyet foglal el a berchtesgadeni villa könyvtárában. Ott áll a teljes

Winnetou és Old Shatterland — Siegfried, Achilles, Odysseus és Szent György egyben — Rosenberg és Félix Dalin között. És ez nem véletlen. Az sem, hogy ott állanak és az sem, hogy ezek az írók lettek szellemi nagyhatalmak Németországban.

B I R Á L A T O K

UJ KÖNYVEK. Husz éves korában írta meg E. E. Noth feltűnésteltető könyvét: *Die Metzkaserne*. Ennek a regénynek volt egy nagy hibája. Ezt irtuk róla: „Van ebben a regényben minden, csak kiut, csak okkérés nincs. A kollektív valóságból nem születik egyetlen kollektív tett, de még mondat sem... A kivezető út nála és hősénél: kivétel” (*Korunk*, 1932. 925.) E. E. Noth hű maradt önmagához: a kivételtől egyenes ut vezet új könyvéig, az *Einzelgänger-ig* (Schweizer Spiegel Verlag, Zürich). Ez a regénybeli Einzelgänger: szegény diák, aki látja, érzi és végigéli a regresszió németországi vitustáncát, aki látja és megveti az atrocitásokat és mégis hallgatássá nyeli a felismerést. „Itt számomra nincs kiut. Mindkét világnézet embereit közel érzem magamhoz. Sorsom: legbensőmben felfogni mindent, amit az egyik csinál és ugyanakkor érezni azt a fájdalmat, mellyel a másik az ütést fogadja. Ütés és hatás engem érnek. Én vagyok a közép, aki nem tud sem kötni, sem egyesíteni.” A regény hibája, hogy ezek a felismerések és menekülő bölcsességek párbeszédük útján születnek és vitatkozásokba vagy monológokba fulnak. A világnézetek embereit és tetteit csak egyoldalúan mutatja, annyira, amennyire tétele igazolására szüksége van. A valóságot a menekülés érdekében elkeni, meghamisítja. Utolsó mondata mégis a regresszió felé van adreszálva: „Egyet tudok, hogy a helyem nincs köztetek”. Negatív álláspont: undoros félreállítás, melyből nem futja új állásfoglalásra és amelyből így végeredményben csak a regresszió profitálhat.

E. E. Noth Einzelgängerje nem egyedülálló jelenség. Elég, ha Gläser multkor itt tárgyalt regényére (*Der letzte Zivilist*) utalunk A félreállítás, a menekülés, az elég volt semlegességi dokumentációja azonban nem csupán a német emigráció ügye. Ugyanugy és egyidőben (sőt ugyanannál a kiadónál!) felbukkan az olasz emigrációnál is. Paolo Rossi regénye már címében is félreérthetetlenül kiabálja célját és tartalmát: *Ich mache nicht mehr mit!* Solari, egy olasz diák, a nacionalizmus tisztán lobogó idealistája, megundorodik a mai olasz állapotoktól, Svájcba emigrál, ahol a szocialista pártok, sőt maguk a munkások éppenny kiábrándítják a szocializmusból. Ekkor ordít fel: Én félreállok, slusz mindennel, megyek haza. „Én nem ismerek többé sem fasisztát, sem demokratát, sem szocialistát”. Idillbe menekül, el mindentől, éljen a bor és az asztrológia! Az egész regény — noha vannak gondolkoztató részei — papirosizú, olyan, mint a dímlapja, mely a nagy konfliktust a boldogult Friss Ujság ponyvarangu címkéjévé egyszerűsíti. Hogy ez a Solari elérhessen a Lago Maggiore-i idillhez: a szerző fenemód megkönnyíti útját. A konfliktusok sémászerűen intéződnék el: a döntő ponton feltűnik egy nő és az új szerelem átsegíti hősünket a nehezén. Hogy pedig Solari egyformán undorodhasson meg, Rossi olyan emberek közé viszi hősünket, akik az árnyoldalakat példázzák. Mintha mások nem is lennének, nem is lehetnének! Az író és a hős lelkiismerete egyformán meg van nyugtatva: az

Einzelgänger elnyerte igazolását, a többi pedig igazán nem fontos.

A többi csak egy Silone-nak fontos. A többi: tehát nem a magam üdve, nyugalma és idillje, de a nép üdve, harca és közösségvalósága. Elég volt: ezt csak az az intellektüel igazolhatja plakátpózban, aki elfelejti, elejti a tömegvalóságot, a nép ügyét. Ignazio Silone új könyvének (*Brot und Wein*) Oprecht Verlag, Zürich) minden sorra ordíthatná az „elég volt” pesszimizmusát. Minden adottsága, minden jogosultsága meg volna a kapitulációhoz és mégis tetté lényegül, mert valóság, mert igazság kérelhetetlen tisztasága Zengő tisztaság, makulátlan szépség ez a regény, amelyet egyszer vet egy évtized. A nagy eretnekek mély lényeg vallásossága: az emberszolgálat lüktet benne: „Akinek az életét ezen a földön nem a körülmények, nem a környezet és nem haszonlesés határozzák meg, de a jog és igazság következményekkel nem törődő harca, az nem lehet ateista, az az örökkévalóságban él és az örökkévaló ő benne”. Az örökkévaló emberszolgálat a testvéri élet igazának keres utat.

Pietro Spina, a regényhős, emigrációban él. Türelme fogytával visszazökik Olaszországba, hogy ott friss lendületet hozzon az ellenállásba. Szülőföldjén, a kafonék hazájában — a Fontamarából ismert környezetben — amikor hosszú hetek munkája után, azt meri hinni, hogy sikerült valami, akkor a legdöntőbb órában — az abesszíniai mozgósításnál — legfontosabb összekötő embere a szemébe vágja: „Tévedsz! Ez a nép háborúja, ez a civilizáció háborúja”. A hazugság dinamikája újra győzött! Ha a Korunk olvasói visszalapoznak a szeptemberi számban közölt regényrészletre, minden magyarázatnál jobban értik meg azt az atmoszférát, melyben Spina megkísérli a lehetetlent. Van abban valami tragikus heroizmus, amikor ez az ezer veszélyt magára vállalt Spina a háborús mámor szédültjeitől megundorodva és kétségbeesve, dühödttelenségében, egymaga mázolja tele éjszaka a falakat háborúellenes jelszavakkal. Tömeg nélkül a tömegért. És egyedül. Einzelgänger... Einzelgänger szintén. De nem a menekülő.

Spina: Einzelgänger, de a körök egyre jobban hullámszanak és egyetlen ember nyomán megindul az erjedés. A szimpla regénycim is mélyebb értelmet kap, lényegét már nem Spina példázta, de a harcban elhullott társ halotti torán biblikus értelemmel kenyeret és bort osztogató parasztapa másutt néptudattá sulyosodott szavai: „Egyetek, ez az ő kenyere. Igyatok, ez az ő bora. Ő segítette kenyérré és borrá... Emberi javak a kenyér és a bor, olyan mint ő: kilenc hónap kell a megszületésükhöz. ...A kenyér ezer buzmagból áll. És mégis egységet jelent. A bor is ezer szőlőfürtből készül és ez is egységet példáz. Egyforma és hasznos dolgok egységét. Ezért az igazság és testvériség is olyan dolgok, melyek jó! összeillenek”.

A III. Birodalom irodalomdiktátorai — a vér és föld csodáját kőklerkedve rekedtre kiáltott torokkal követelik, parancsolják, szuggerálják a Blubo-irodalmat: a regresszió népidegen érdekeinek falazó misztikus, tehát hazug nép- és közösségtudatot. De a Blubo-remek csak nem akar megszületni. De néptudattá, népközösséggé, tényleges Blubová: népvalósággá kristályosodott Silone regényében. És ez nem véletlen. A népi erők és népi sajátságok csak ott tükrözhetnek kézzelfogható, érzékelhető valóságot, ahol a néptudat egyjelentésű a szociális tudattal.

Fábry Zoltán

A VÉDELEMÉ A SZÓ. A modern irodalom gyakorlata és kritikája mindinkább igazolja azt a felfogást, hogy az irodalomban minden a körül a kérdés körül forog, hogy milyen a mű viszonya a valósághoz. Formai szempontból Engels nyomán hasonlóképp mindinkább előtérbe kerül a

„részletek vaiószerűségé”-nek követelése és ha már nem is válik be az a polgári dekadens l'art pour l'art tétel, hogy a művészetben a „micsoda” (értsd: tartalom) semmi, a „hogyan” (a forma) pedig minden, nem dőlt meg az örökkön létezett axioma, hogy a művészi forma úgy hozzátartozik a mű művészi és mindenféle tartalmához, mint az ember bőre az emberhez, a tartalom éppúgy nem él meg egy percig se a *megfelelő* — mondjuk: *adaequat* — forma nélkül, mint a *hogyan* semmi értéket nem képviselhet akár tíz év vagy tíz évtized „szükséges társadalmi munkamenyisége”, ha a termelt tárgynak nincs meg az *adaequat* használati értéke. Sajnos, ilyen, hogy ugymondjuk, elemi iskolába való dolgokkal kell Kezdenünk a beszédet Petre Bellu könyvével kapcsolatban. A legszembeötlőbb ebben a könyvben, mert mindjárt az első oldalon feltűnik: hogy szerzőjének semmilyen irodalmi nevelése nincs. A végén is, amikor már a könyv ideológiai tökéletlenségét is ismerjük, a formai ügyetlenséget fájjaljuk leginkább, mert az az érzésünk, hogy a történet, amit olvastunk, lehetne jó, lehetne igaz is, ha nem volna olyan „ponyvamód” előadva.

Igaz, az író, mint az kezdőkkel minden mesterségben megszokott történni nagyfába vágta a fejszét. Témája a bordélyháziban felnevelkedett prostituált gyermeke, a „strici” élete, a társadalmi számkivetettség, illeszkedése és végül is: „bosszuállása”. Tulajdonképpen nem más, mint adalék a prostitúció kérdéséhez. Ez egyike azoknak a témáknak, amelyek ősidőktől fogva, legalább is a görög hetäerák idejétől fogva izgatják író és közönség fantáziáját, amely számtalan változatban fel-felbukkan minden korok irodalmában, de amelyről a sikerült könyveket formálisan megszámlolhatjuk két kezünk ujján, a maganemében kitűnő *Kameliás Hölgvet*, *Kuprin* híres Jámá-ját és *E. Jerusalem s Balom Asch* egy-egy könyvét. Mint minden excentrikus regénytárgynál, a nehézség nemcsak abban van, hogy a prostituált millió és a prostituált lelkiség a nagyközönség előtt *terra incognita* s így csak kivételes esetekben képes kiváltani az olvasóban általános emberi alapon az együttérzést, hanem főleg abban, hogy mert a szóbanforgó esetek, emberek, sorsok, csak egészen a társadalmi periférián léteznek, bennük mindig az *egész társadalom* problémája felvetődik, nem egy köré, hanem az egész mai társadalomé, helyesebben az egész emberiségé, az árutermelés kezdetei, sőt a törzsrendszer bomlása óta. A fentemített „nagy ágyuk” is kénytelenek lemondani a teljességről, megelégszenek az „adag” felével. Az öreg Dumas, például nem a prostituáltat, hanem *csak* a prostituált anyát írja meg, mert ezzel könnyebben hozzáférkőzik a „rendes” ember szívéhez és könnyzacskójához, míg Kuprin, mint amolyan ultra-realista, megelégszik a riportszerű bemutatással, óvakodván mélyebbre nyulni. Még a *rendes*, szerelmét pénzért adó prostituált hagyján, könnyebb megértetni, elfogadtatni, sajnáltatni és szerettetni. Lényegesen nehezebb azonban az irodalomba „plasztirozni” a „strici”-t, és úgy megírni, hogy annak lelkivilága feloldódjék az átlag-ember mentalitásában, annak sorsa érdekeljen, sőt, felháborítson, egyszóval, a strici, mint erkölcsregény, Sittenroman. Ez olyan szellemi, (kulturális és erkölcsi) fölényt, annyi élettapasztatatokon és irodalmi kulturán nyugvó elmélyedést, olyan lélek- és ember-festő erőt követel az írójától, amilyen csak a legnagyobbaktól várható, semmiképp se kezdő „munkásirótól”, aminek szerzőt már az előszóban pártfogója, Panait Istrati bemutatja.

Hanem van még egy ut, sokkal könnyebb, járt és ismert ut és valamit mégis ígérő, amely a komoly átlagolvasó (közelebről nézve: az iskolázott közép és kispolgár, a könyvolvasó munkás, az egyetemi és dolgozó ifjuság) megkerülésével a szakácsnők és uccaemberek szívéhez ve-

zet: s kalandregény. Petre Bellu ezt az utat választotta, de nem praktikus meg gondolásból, hanem egyszerűen igazi irodalmi iskola hiányában s mert ezen az uton is hozzáfért a művészetében kiváló, de irodalmi és politikai ítéletében felette tisztázatlan Panait Istraitól egy ajánláshoz és ezen keresztül a komoly kiadóhoz, aki az írást kinyomtatta, reklámozta, terjeszti.

A szakácsnő alatt pedig, hogy legyünk tisztában, nem azt a nőt értjük, akinek ebédfőzés a foglalkozása, hanem általában azt a primitív, nagyjában még a falusi babonák, ördög-angyal-legendákon nevelt izlésű embert és viszont az ucca-ember alatt korántsem azt a munkást, aki az uccán lóg, hanem azt a deklasszált és demoralizált réteget, amely az uccán a „palira” les, legjobb esetben borotva pengét, a legrosszabb esetekben leánytestet árul vagy zsebeket ürít—egybefogva mindazt a lumpenkisburzsoát és lumpenproletariátust, amelynek egyik fő, uccai és konyhai helyzetéből adódó lelki sajátsága, hogy az kívülről, formálisan az uccáról vagy a konyháról les be az uri szalonokba, és pedig sóvárogva és illő tisztelettel és az olvasmányától is azt kívánja, hogy az vad emóciókon, durván primitív effektusokon keresztül bevezesse őt a szalonok világába.

Petre Bellu hőse egy prostituált lánynak és egy dús gazdag földesurnak törvénytelen gyermeke, akinek regénye nem az, hogy a bordélyház gyermeke a bordélyháztól igyekszik és nem bír szabadulni, hanem az, hogy az apai (nagyuri) házba igyekszik váltakozó sikerrel feljutni, ezen az uton nő, bukik, öl és áll a bíróság előtt. Az írást tehát elsősorban az teszi füzetregénnyé, a konyha és az ucca regényévé, hogy ami abban végbemeget, nem a munkafrontján megy végbe (a hős egyetlen egyszer meg nem kíséri, hogy produktív munkával érvényesüljön), hanem ugyyszólván két szalon között, a bordélyház „szalon”-ja és a földesuri kastély szalonja között.

Ezzel a tisztán tartalmi, mondjuk világnézeti (amennyiben a lumpenproletariátusnál lehet világnézetről beszélni) szervi bajjal a könyv még lehetne formailag, „tisztán” irodalmilag jó, vagyis még felvergődhetnék a jó polgári „társadalmi” regény nivójára: szalónszinű milliőrajzzal, emberfestéssel, ~~azzal~~ a „hogyan”-nal, amiről legelői beszélünk. Ezt pedig Bellu nagyon elhanyagolja. Szinte véletlennek látszik, hogy a sok papír-báb egyikében másikában itt-ott életet is érzünk s hogy egyiküknek, egy prostituált lánynak, aki a hős „lelki anyja” és pártolója szerepét játszsza, a végén sikerül valamennyire élő emberré varázsolódnia. Ebben az emberben sűrűsödik össze a regénynek mégis érezhető valamelyest humanista etikája is: menj innen, menekülj ebből az életből, légy ember, mint a többi emberek! Sajnos, ez is csak spontán melléktermék, mert maga a főhős, akinek a nevében az elsőszemélyben irt regény beszél, se nem él igazán, se ilyen emberi magaslatra nem emelkedik. Ennek minden etikája az erősen deklarált „gyermeki jussom” vagy „apai jogom”. Hogy a könyvet mégis viszonylagosan érdeklődéssel olvashatja a valamennyire kulturált ember is, az a mese fordulatosságának és kerektségének tudható be, amely különben tehetségesebb és kulturáltabb író kezében igazi nagy valóság-regény keretűl is szolgálhatott volna.

Ez nagyjában minden, amit *A védelemé a szó* védelmére felhozhatunk és ezt is számitva, alig emelkedik felül azoknak a füzeteknek a nivóján, amelyeknek címlapján az a bizonyos szerencsétlen férfi látható, ki átszurt szívet hűtlen szerelmese előtt térdel...

A román kritikának egy szava se ehhez a könyvhöz, se a szerző hasonló könyveihez. De a magyar kiadást bizonyos oldalról mindunt-

lan, mint progresszív, sőt, munkásirodalmat ajánlják s nem szűnnek meg hangsúlyozni az író munkás voltát. Tisztelet-becsület mindenkinek, aki a mai s itteni munkássorsban önerejéből odáig jut, hogy regényt olvas, sőt könyvet ír. Szubjektive hatalmas teljesítmény. De értsük meg már végre: ahhoz, hogy egy mű progresszív és munkásirodalom legyen, nem elég, ha az írója szegény származású, de még az se, ha munkásokról ír: a munkásság, mint osztály nézőpontjából kell írnia. És fordítva is áll: nem elég, ha egy mű haladó nézőpontból íródik: az írói mű sorsát eleve eldönti, mint kétszer is mondtuk s harmadszor is hangsúlyozzuk: a „hogyan”. Lehet sokfélét, sokféleképpen, nehéz és hiábavaló volna felsorolni, mi minden volt, van és lehet. Egy biztos: társadalmi regényt, erkölcsregényt csak valószerűen (realisztikusan) lehet írni, valószerű mesével, valószerű emberekkel, valószerű beszéddel és attitűdökkel. És ezt nemcsak Petre Belluval és könyvével kapcsolatban mondtuk. A magyar nyelvterületen jelentkező haladó irodalmi fiatalságban még sok olyan ferde nézet él, amelyekre a mondtak felelnek. „A munkás „származású író — munkásíró” és „Mindен jó, ha jó a csattanó” ez lehet reakciója annak a felfogásnak, hogy *csak* a tehetség számít, s minden egyéb magától jön, de ennél nem kevesbé hamis, azzal legalább egyformán korlátozott és a haladás szempontjából talán még károsabb és veszélyesebb.

Köves Miklós

EGY SPANYOL TÁRSADALMI REGÉNY. Nincs irodalom, amelyben égetőbb lenne a földről beszélni, mint a spanyol. Azt az éleslátást, amit tíz évvel ezelőtt még elméleti kérdések megoldására használtak fel a spanyol írók, ma a nélkülözés és a föld harcának szolgálatába állítják. *César M. Arconada* első regényében, (*Szegények a gazdagok ellen*), ami a köztársaság kikiáltásának másnapján jelent meg, a művész még nem nagyon talált magára. Regényén érzett valami mesterkélt naturalizmus. Ennek ellenére akadtak valóban népies szellemű részei, különösen ott, ahol a széles epikájú és *megrázó* mélységű társadalmi harcokat érinti. Ha ezek a harcok a maguk irodalmát is megszülik Spanyolországban, úgy nem kétséges, hogy ez az irodalom megtalálja monumentális elbeszélő műveit, annál is inkább, mert ezekhez a művekhez rengeteg a népi anyag s a hagyomány nevelő talaja lehet. Ezért hat oly autentikusan például *Alberti*, a költő. Teli népi emlékekkel, szinte készen kapja a magasra csigázott érzést magával hordozó ritmust, mely a hallgatóknak és a követőknek egész a szívéig gyűrűzik.

Arconada második regényében (*Földosztás**) felfedezhető a spanyol népi elbeszélő költeményeknek az a hangulata, a régi tüzes spanyol románok ama ritmusa és lírai egyszerűsége, melyben ujjá ébred a spanyol nép évszázados története és örökös harca a földdel és a feudalizmussal, mely itt sokkal erősebben horgonyozta le magát, mint máshol. Szinte hallható a Comuneros-ok lázadásának dübörgése, a spanyol XVI. század e nagyszerű mozgalmáé; szinte látható a rengeteg nyomorúság, amit türelemmel állt ki e heves, tragikus nép egész az októberi napokig. Arconada az igazi huron játszik. Könyve lassu, súlyos és egyszerű, amilyen az igazi epika. A könyvnek valódi az éghajlata. Nem kívülről megírt; a teljes igazságot tükrözi; átértett és költői szenvedéllyel fűtött. A spanyol föld és a spanyol nélkülözés valósága szól belőle. „Kétségkívül, ti pásztorok, ti más földeken laktok, ti nektek más a fogalmatok az éhségről. Számotokra az éhség valami téli kép, egy szélrohamtól sötétített

* Megjelent legújabbán franciául is *Le Partage des Terres* címen (Et S. I. Paris 1936.)

ég alatt, ahol a megfagyott havon élőhus zsákmány szerzésére indult or-
dasok üvöltenek. Ti nem ismeritek az itteni éhséget, ami a fullasztó me-
legben marcangolja a holtrafáradt, nyomoruságtól és mocsárláztól el-
csigázott testeket, melyek elnyulnak a kapuk előtt az árnyékban és ép'
hogy lelküket ki nem adják e belehelhetetlen légben, e forró csendben a
csodálatosan szép, szűztiszta azuros ég alatt." — Ebből az idézetből is
kiderül, mily megelevenítő az ereje Arconada prózájának s mily éles az
ellentét Spanyolország csodás világa és a között a rettenetes nyomoru-
ság között, ami ezen az elhanyagolt földön uralkodik. A földön, amit a
feudális nagybirtokosok zsugorisága tett tönkre s amelynek vad meddő-
ségét a zord közviszonyok okozták. És e hatalmas, mezei nyulaknak ki-
szolgáltatott területek mellett a nélkülözésektől elhal egy nemzet! Ez az
a képtelennek tetsző igazság, melyre Arconada regénye rávilágít és amit a
szerző darabos, rekedt epikai változatokban megénekel. — Mi történik
a könyvben? A cselekmény a legegyszerűbb. Egy reggel a parasztok ösz-
szeadják kevéske szerszámaikat s néhány jószágukat és megássák a par-
lagon heverő földeken keresztül az első barázdákat s megalkotják a pri-
mitív próba-szövetkezetüket. A dolgok azonban nem mennek olyan sim-
mán, mint ahogy azt az estramadurai parasztok elképzelik. A birtokosok
védekeznek s a szegény falun ismét a kétségbeesés és a nyomor lesz ur-
rá. S bár a regény lehangoló képekkel zárul, érezhető, hogy ez az a lehan-
goltság, amely a cselekvő energiát szüli. (f)

LUKÁCS IMRE VERSEI. Ezt a fiatalembert munkássorsa ösztökélte
versírásra. A „Rab költő” már második kötete és egyben fejlődésé-
nek újabb állomása is. Programszerű világnézet helyett itt már inkább
élményanyaggal dolgozik, amely helyenként lirává mélyül. A kötet címe
előre jelzi, amivel a lapokon belül találkozunk: a fogságot. Lukács fo-
golyként is élt és egy-két hangulatos verse arra vall, hogy érzelmi vilá-
gát ma már meg is tudja fogalmazni, tehát joga van ahhoz, hogy egy
kis figyelmet kérjen a maga számára. Önéletrajzát nyolc sorban mondja
el és emiatt igazán nem lehet szerénytelenséggel vádolni, bár e nyolc
sor szerénységét a vers egysoros címe lerontja: „Lukács Imre nyolc
sorban.” Erre az egy sorra kifakad az ember: ez mégis csak sok! Eb-
ben annyi tolakodás van, annyi exhibicionizmus, ami méltatlan valaki
olyanhoz, aki annyi egyszerűséggel tudja elmondani: „...azt hitte, mér-
nök lesz belőle. Szabómunkás lett. Hát tévedett.” A címhez csak a vers
utolsó sora illik stílusban, amikor megállapítja magáról, hogy: „Szava
feszít, mint vasasok vésője és suhint, mint a béres ostora!”

Ezek a költőietlen (vagy költői?) kilengések is arra mutatnak, hogy
Lukács Imre még most sem találta meg azt a hangot, amely való egyé-
niségét jelezné, helyesebben, ami már bizonyosságát adná annak, hogy
egyéni költővel állunk szemben. Ez a hiánylás nem arra utal, mintha
Lukács legalábbis más hangján szólalna meg. De még nem jelent eredeti-
séget az, ha egy versornak nem más a szülőapja. Mindenesetre né-
hány verse azzal a reménnyel biztat, hogy Lukács Imre fejlődése *tovább*
halad és ha a jövőben nem is hangsúlyozza ki ő maga, hogy költő, ezt
magunknak is módunk lesz róla megállapítani, u.

MAGYAR KÖNYV JAPÁNRAÓL. *Lajtha Edgár* könyve: „Japán tegnap,
ma és holnap” eleven stílusú, színesen és ügyesen megírt könyv.
Lelkesen ír L. a japán szervező erőről, a *ragyogó* mondain külsőségeke-
ről, a japán ucca képéről, az ősi japán erkölcs fennmaradásáról a tech-
nika benyomulása ellenére is. A japán élet számos részletét kapjuk, a
kimonótervezéstől a fürdésig, a táncművészettől a madzsuriai kalandig.

Csak éppen a valóság hiányzik. Ha a könyv csak mondain külsőségeket adna, nem **foglalkoznánk** vele e hasábokon. De a szerző kihívja a hozzászólást avval, amit eltorzítva mutat be. Így pl. kutatja, mi az oka a japán áru olcsóságának? Nem dumping, hiszen lehetetlen is volna tartósan az önköltség alatt eladni. Nem leértékelt valuta, hiszen a nyersanyagot külföldről hozzák. Nem alacsony munkabér, mondja L., hiszen a **ja-pán** munkás elégedett sorsával, nem kivan többet. Így aztán nem marad más hátra, mint a kijelentés: a japán munka olcsóságának titka a japán munka szelleme. Nemzeti együttérzés, kollektív összetartozás. Hiszen a japán minden nélkülözésből erényt csinál.

Evvel a beállítással szemben a valóságnak egynémely — bevalljuk: kellemetlen — pontjára kell rámutatnunk. Az expanzív iparpolitika, — amire a japán szigetországot geoszociológiai helyzete determinálja, amint azt pl. *Zischka* könyve szépen kimutatja — lehetetlen volna a parasztság nyomora nélkül. A japán munkás élelmiszereinek jórésze hazai származású, ezeknek az élelmiszereknek az árát a kormány lenyomja, hogy így olcsó bérek mellett olcsón exportálhasson. A japán paraszt nyomorához képest az európai parasztnak jó sorsa van. Dűledező viskó a kunyhója. Lányát eladja 100-200 yen-ért prostituálnak. A rizst, amit termel, nem tudja saját maga elfogyasztani, kénytelen az olcsó és rosszabb koreai rizzsel beérni. Az ipari koncernek magas áriakon adják el nekik a műtrágyát, bérelt földjéért annyi bért fizet, hogy a termésnek sokszor fele is rámegegy. A japán selyemtermelő parasztokat tönkretette a japán kormány a japán műselyemipar kedvéért. A termőföldnek csak fele van a 92 százalékos termelő kezén. A paraszt kétszer annyi adót fizet, mint a hasonló jövedelmű városi ember. Az olcsó kivitelnek így elsősorban a parasztság nyomora az előfeltétele. De az sem igaz, hogy a munkásság elégedett sorsával. Hány sztrájk van Japánban! Sztrájkok, magasabb bérért, emberségesebb életért. Ha beszél is L. a japán önfeláldozásról militarista kapcsolatban, elhallgatja ennek az önfeláldozásnak megnyilvánulását sztrájkok esetében. Említi L. a gyári bennlakó munkáslányokat, de nem mondja el, hogy ezek voltaképpen rabok, akiket ott tartanak, hiszen szüleiknek hatalmas előleget adtak. Beszél ugyan japán nőkről, de csak röviden említi a japán nők nehéz helyzetét. Pedig Japánban a nőnek semmi körülmények közt nem szabad válnia. Akkor sem, ha férje szeme előtt megcsalja, akkor sem, ha férje nemi beteg. A nőnek nincs joga vagyont kezelni, gyermekeivel rendelkezni. Az sem él, hogy a munkásság táplálkozása megfelelő. A hivatalos japán statisztika szerint a japán halandóság majdnem kétakkora, mint az európai. Sorozás alkalmával pedig csak minden hatodik legény bizonyul alkalmasnak katonai szolgálatra — a többi gyenge. Szép fényképeket mutat be L. az élet napos oldaláról. Kár, hogy nem hoz fényképet egy dűledező japán parasztkunyhóról. Elvégre a lakosság jelentékeny része él így, nem pedig pompás hotelekben. Szemérmesen elhallgatja, hogy ma 2 millió munkanélküli nyomorog Japánban, akik szintén segítenek nyomni a lehetetlenül alacsony béreket. Szép, hogy beszél a japán Beethoven-kultuszról, a japán művészi életéről. De azt nem említi, hogy a két hatalmas ipari család, a *Mitsui* és a *Mitsubishi* család kezében tartja a japán sajtót, épp úgy, mint a japán parlamentet. Ami kritika ebben a könyvben Japánról esik, az mind csak lényegtelenebb pontokra vonatkozik. De lényegben elismerés és csodálat illeti meg az imperialista Japánt, L. könyve szerint. Az a Japán, amit L. könyve bemutat, épp oly távol áll a japán valóságtól, mint a gyöngyösbokréta Londonban megcsodált szinessége pl. a tardi valóságtól.

Adám Elek
in *Élet*

HOZZÁSZÓLÁS

A TAVASZI PARLAMENT KOMÁROMI TANÁCSKOZÁSA ELÉ

A Tavaszí Parlamenttel kapcsolatban a Korunkban eddig megjelent cikkek saját részükről is az érdeklődés középpontjába igyekeztek állítani ezt a kulturális kezdeményezést. Voltak a cikkek közt olyanok, mik közvetlenül az érsekújvári ülésezés hatása alatt íródtak. Mások, kötelező fegyvertársi loyaltással, nem szűkölködtek bíráló megjegyzésekben. Végül Betlen Oszkárnak a folyóirat novemberi számában közzétett, követésre méltóan tárgyilagos és színvonalas hozzászólása, a munka hevében író alkotó kulturmunkás köteles optimizmusával utalt a Tavaszí Parlament jegyében eddig felmutatható pozitív eredményekre. Valamennyi megemlékezésre jellemző az a rokonszenv, mely minden ígéretes művelődési megmozdulásnak kijár, amennyiben őszinte és cselekedni akaró emberek állnak a kormányruznál. Ebben pedig nem kételkedhetünk. Disputálni azonban lehet és kell. Csak így mélyül ki és szilárdul meg a kezdeményezés. Csak ez uton lesz valóban széles haladó-kulturmozgalom vezető szervévé.

Pár napon belül, remélhetőleg, széles keretek közt találkozhatnak össze Komáromban a csehszlovákiai magyarság haladó beállítottságú kulturmunkásai. Soha nem volt időszerűbb néhány olyan kérdés felvetése, melyek a mozgalom alapjainak tisztázását és ezzel annak előbbrevitelét szolgálhatják.

Ebben a viszonylatban főképpen a „negyedik rend” művelődésének és a Tavaszí Parlament által képviselt kulturképletnek viszonyát kell felgöngyölitnünk. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk ennek a kérdésnek fontosságát. Kulturközösségről lévén szó, tudnunk kell, hogy az abban résztvevő kulturális alakulatok milyen mértékig és milyen formában olvadhatnak fel az együttműködésben. Nem szabad abba a hibás föltételezésbe esnünk, ha kulturpolitikánkat kulturpolitizálássá lefokozni nem akarjuk, hogy ennek a tengelykérdésnek tisztázása „elriasztja” a munkaközösség számításba jövő résztvevőit. A kultúra megvédelmezésének kérdéséről van itt szó. Ez pedig nem csak a következetes baloldalnak érdeke, hanem a különböző középrétegekhez tartozó kultürembereké is, akik csatlakozásukat eddig már bejelentették. Ha ez nem így volna, a különféle szervezetek nem küldték volna el képviselőiket Ujvárra. Ugyanakkor azonban egyetlen kultürszervezet sem adja fel magatartásában és további működésében az önállóságot. Nem tehetik ezt a következetesen baloldali szervezetek sem. Minden alakulat tudatosan vesz részt ebben a munkában. Éppen ezért az együttműködést nem teszi lehetetlenné és nem gyöngíti le, hanem elősegíti és megszilárdítja az őszinte, nyílt megvitatás. A szembekötődsdi, a rossz értelemben vett taktikázás: szektavonás. A kulturpolitikát kulturpolitizálássá fokozza le. Művelődési tömegmozgalmak csak az elvi alapok maradéktalan tisztázásával képzelhetők el.

És itt mindjárt fel kell vetnünk azt a kérdést, amelynek vonalában a komáromi tanácskozások napirendje több-kevesebb körülírással mozog. Mi legyen ennek az együttműködésnek tartalma? Milyen formákban valósuljon meg?

Nem hiszem, hogy ezen a téren a csehszlovákiai magyarság új csapásokat vághatna. Visszamaradtunk a kezdeményezésben. Bűnös könynyelműség volna figyelmen kívül hagynunk ama tapasztalatokat, miket más országoknak sikerrel zárult kezdeményezései nyújtanak. A komáromi megbeszélések nem volnának teljesekek, ha hiányoznának a Párizsi példázó és megelevenítő szavak. Ez, az érsekújvári parlament óta eltelt kilenc hónap tanulságai alapján azt jelenti, hogy plasztikusan kell kidom-

borítani a kulturális munkaközösség céljait. A koalíció minden tagjának és követőjének tisztában kell lennie azzal, hogy milyen „közös magyar kultúra” az, amit a Tavaszai Parlament terjeszteni akar. Szó sem lehet itt arról, hogy a következő baloldaliak a koalíció bármely tagjára rábeszéljék saját nézeteiket. A megfogalmazásra váró parlamenti közös manifesztumnak minden haladó kultúrember számára elfogadható minimális keretek közt kell mozogni. Ha azonban ilyen formában és keretek közt sem szögezzük le, hogy ebben vagy abban a konkrétan körvonalazott irányban akarunk együttműködni, csak növeljük a zavart, meg a szétforgácsoltságot. Lehetetlenné tesszük, hogy a parlamenti tanácskozáskor keretein túl, az egyes városokban, a különböző irányú, de a kultúra megvédelmezésének szükségességében egyetértő szervezetek gyakorlati kulturmunkára találkozzanak össze.

Szavakkal nem teremthetünk mozgalmat. Hasztalan fogjuk rá a pozsonyi „Műhely”-re, hogy az a Tavaszai Parlament jegyében született. A „Műhely” már akkor meg volt, mikor a parlamentre még senki sem gondolt. Önálló szervezet az, meghatározott alapelvekkel és kulturprogrammal. A Tavaszai Parlament szellemében azonban csak akkor fog működni, ha a pozsonyi M. A. K., a Munkásakadémia, a Sz. E. M. K. E. és más csoportokkal közös munkaalapot dolgoz ki, a parlament vonalába álló közös kulturtörékvések alapján. Ez pedig még nem történt meg. Nem is történhetett, hiszen Érsekújváron ilyen alapot nem teremtettek. Ebben az értelemben nem állíthatjuk azt, hogy a Műhely a parlament szellemében működik. Ugyanezt kell mondani a komáromi Alkotásról, a munkácsi Szociálista Akadémiáról, a kassai Studiőről és más kulturális szervezetekről. Addig, míg ezek és más létező szervezetek munkaközösségei meg nem valósulnak, nem beszélhetünk arról, hogy a parlament szellemében működnek. A Tavaszai Parlament mindaddig mondva csinált mozgalom marad.

Ezekhez a megállapításokhoz talán nincs is hozzáfűzni való. Legalább általánosságban egyetért azokkal minden kulturmunkás. Súlyosabb nehézségeket támaszthat ama kérdés eldöntése, hogy az egyes városok viszonylatában milyen formában valósuljon meg a munkaközösség. A tulajdonképpeni nehézségek a zöldasztalon túl, a gyakorlati élettel való érintkezés közben kezdődnek. Helyi méretekben személyes ellentétek, apró-cseprő surlódások adhatják elő magukat. Ezek pedig a fennálló világnézeti eltérések mellett a munkaközösségek megvalósulása elé külön akadályokat emelnek.

Valamilyen formában azonban hozzá kell látni a munkához. Első lépésként talán a helyi kulturparlamentek formája felelne meg a legjobban. Zöldasztal mellé kell ültetni a helyi kulturszervezetek képviselőit. Előlegezett fegyvertársi bizalommal kell megbeszélni azon módozatokat, melyek a helyi munkaközösségek megvalósítását lehetővé teszik. Semmiképpen sem tarthatjuk kielégítőnek az olyan megoldást, mely a különféle egyesületek előadásainak sorrendjével kapcsolatban hoz létre meg egyezést. Ez nem munkaközösség. Nem születhet meg belőle a haladó kulturerők koordinálása a kultúra megvédelmezése érdekében. A helyi munkaközösségek megvalósítása szinte elképzelhetetlen egy közösen megrendezett manifesztációs kultúrest nélkül, melynek keretében a különböző alakulatok képviselői a megállapított közös platform alapján lépnek fel. Az ilyen kultúrest nyomában könnyebben adódnak a további együttműködés lehetőségei.

Legalább ezen közös kultúrestek alapjainak lerakását mindenki elvárja a komáromi tanácskozáskor. Ma Prágától Nagyszőlősig mindenki érdeklődéssel tekint a Tavaszai Parlament megnyitása elé. Hisszük, hogy ezuttal nem csalódnak majd várakozásukban. Kovács Károly